

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES
ZINĀTŅU KATEDRA

MAGISTRA DARBS

**„Bērna vislabāko interešu princips; tiesības uzaugt ģimenē
aspekts”**

Pilna laika klātienēs
Studente Elīna Laugale
Studentu apliecības Nr. e117063

Zinātniskā darba vadītāja,
Prof., Dr. iur. Sanita Osipova

RĪGA, 2019

ANOTĀCIJA

Maģistra darba tēma ir “Bērna vislabāko interešu princips; tiesības uzaugt ģimenē aspekts”.

Bērna labāko interešu princips ir ļoti plašs un ne visiem ir saprotams, ko tas ietver. Šajā pasaulē bērns ienāk konkrētā ģimenē, taču ne visi bērni uzaug ģimenē un dzīvo ar vecākiem un saņem pilnvērtīgu aprūpi, un ne visiem bērniem tiek nodrošinātas viņu tiesības. Katra bērna labākajās interesēs ir uzaugt ģimenē, jo tikai ģimenē bērns apgūst sabiedrībā nepieciešamās lomas, uzkrāj sociālo pieredzi un iemaņas, kas ir svarīgas nākotnē, kā arī gūst priekšstatu par savstarpējām attiecībām un vērtībām.

Maģistra darba mērķis ir noskaidrot jēdziena “bērna vislabāko interešu princips” nozīmi no bērna tiesībām uzaugt ģimenē aspekta.

Pētījuma rezultātā ir veikti secinājumi par ģimenes kā sociālā institūta nozīmīgumu bērna socializācijas procesā, kā arī izvērtēts jēdziens “bērna labākās intereses”, noskaidrots, ka likumos skaidrotais jēdziens “bērns” ir ļoti vispārīgs un ir izdarīti secinājumi par statistiku, kura norāda par vecāku aizgādību tiesību atņemšanu un atjaunošanu.

Atslēgvārdi: bērna labākās intereses, bērns, ģimene, socializācija, ārpusģimenes aprūpe

ANNOTATION

The theme of the Master's thesis is “Child's best interest principle; the right to grow up in the family aspect”.

The principle of the best interests of the child is very broad and not everyone understands what it involves. In this world, a child is born in a certain family but not all children have the opportunity to grow up in a family and live with their parents, receive full care and not all children are provided by their rights. It is in the best interests of each child to grow up in full family, because only in the family child learns the necessary roles in society, accumulates social experiences and skills that are important in the future. As well, they gain an idea of mutual relationships and values.

The aim of the Master's thesis is to clarify the meaning of the child's best interest principle from the child's right to grow up in the family aspect.

As a result of the research, conclusions have been made about the importance of the family as a social institute in the socialization process of the child and the concept of “the best interest of the child” has been estimated. It has been clarified that the concept of the child in law is very ambiguous and there have been made conclusions about statistics, which shows the deprivation and restoration of parental rights.

Keywords: the best interests of the child, child, family, socialization, out-of-family care

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS	5
1. BĒRNA TIESĪBAS NO BĒRNA LABĀKO INTEREŠU ASPEKTA	7
1.1. Jēdziens “bērns”	7
1.2. Bērna labākās intereses princips un tā piemērošana praksē	13
2. ĢIMENE KĀ SOCIĀLAIS INSTITŪTS UN TĀS NORMATĪVAIS REGULĒJUMS	25
2.1. Ģimene kā sociālais institūts	25
2.2. Normatīvais regulējums	34
3. BĒRNA TIESĪBAS UZAUGT ĢIMENĒ, JA VIŅA BIOLOĢISKĀ ĢIMENE NEPASTĀV	38
3.1. Gadījumi, kad bērns ir šķirams no ģimenes	38
3.2. Statistika	42
3.3. Ārpusģimenes aprūpe	44
3.3.1. Aizbildnība	50
3.3.2. Audžu ģimene	53
3.3.3. Institūcijas	55
3.4. Adopcija	57
3.5. Kāpēc bērns pēc izņemšanas no ģimenes nenonāk līdz ģimenei	59
KOPSAVILKUMS	61
IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS	63
Pielikumi	68
<i>Pielikums Nr.1</i>	68

IEVADS

Katrs bērns ierodas pasaulē kādu konkrētu cilvēku ģimenē, taču ne katrs bērns uzaug ģimenē. Ne katram bērnam ir vecāki, mīlestība no tiem un vieta, ko saukt par mājām.

Ņemot vērā to, ka bērns ir neaizsargāta būtne, tas pats nespēj par sevi pilnvērtīgi parūpēties un pats sevi uzturēt, ja bērnam nav vecāku, valstij ir jānodrošina tam visas nepieciešamās pamatvajadzības, kā piemēram, nodrošināt tam vidi, kur augt un attīstīties, pajumti un pienācīgu aprūpi.

Nav vienota rāmja vai mērījuma, kas būtu derīgs visiem gadījumiem, tādēļ bērna labāko interešu izvērtējums vienmēr ir jāveic individuāli tam speciālistam, kas savas kompetences robežās saskaras ar bērnu un pieņem jebkādu lēmumu attiecībā uz bērnu.¹

Visi cilvēki ir saistīti ar ģimeni – nākt šajā pasaulē, izaugt, attīstīties, realizēties, atdot vai dalīties šajā pieredzē un aiziet no šīs pasaules – bez ģimenes tas viss un vēl nenosauktais nemaz nav iespējams.²

Maģistra darba mērķis ir noskaidrot jēdziena “bērna vislabāko interešu princips” nozīmi no bērna tiesībām uzaugt ģimenē aspekta. Darbā autore pievērsīsies arī tādiem jēdzieniem kā “bērns”, jo likumos sniegtais skaidrojums ir ļoti vispārīgs, kā arī “socializācija”. Autore darbā sniegs skaidrojumu, kāpēc ģimene ir svarīgākais socializācijas institūts.

Vadoties no mērķa, darba izstrādei ir izvirzīti šādi uzdevumi:

1. analizēt normatīvos aktus, lai noskaidrotu principa “bērna labākās intereses būtību”;
2. analizēt zinātniskās publikācijas socializācijas, bērnu tiesību un ārpusģimenes aprūpes jomās;
3. veikt interviju ar bāriņtiesas darbinieku – speciālistu par problēmjautājumiem darba ietvaros, kā arī lai noskaidrotu šajā jomā kompetentas personas viedokli;
4. analizēt statistiku par to, cik daudz viena gada laikā vecākiem ar bāriņtiesas lēmumu ir pārtrauktas un atjaunotas aizgādības tiesības, cik ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu atņemtas aizgādības tiesības un cik ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu atjaunotas aizgādības tiesības, kā arī izvērtēt adopcijas statistiku par 2017. gadu;
5. sniegt pamatojumu tam, kāpēc bērnam vislabāk ir uzaugt ģimenē, īpaši – pilnā ģimenē.

Izvirzīto uzdevumu veikšanai tika izmantotas šādas zinātniski pētnieciskās metodes – salīdzinošā metode, veicot dažādu tiesību avotu un autoru atziņu salīdzināšanu; analītiskā

¹ Ceļmale L., nodibinājuma “Centrs Dardedze” juriste. Raksts „Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.” Jurista Vārds, 06.06.2017 /NR. 24 (978)

² Karpova Ā. Ģimenes psiholoģija. Rīga: Izdevniecība “RaKa”, 2006, 445, 6.lpp

metode, pētot normatīvos aktus, juridisko literatūru un juridiskās prakses materiālus; loģiskā metode, pēc visiem paveiktajiem uzdevumiem izsecinot svarīgāko aspektu, kas ir ietverts bērna vislabāko interešu principā, kā arī dedukcijas un indukcijas metodes, izdarot konkrētus secinājumus un vispārinājumus.

Maģistra darbu veido 3 nodaļas un 12 apakšnodaļas. Pirmā nodaļa ir veltīta bērna tiesībām no bērna labāko interešu aspekta. Šajā nodaļā ir apskatīts jēdziens “bērns”, kā arī bērna labākās intereses princips un tā piemērošana praksē. Otrā nodaļa ir veltīta ģimenei kā sociālajam institūtam, šajā nodaļā tiek apskatīts, kāpēc ģimene ir, autores prāt, vissvarīgākais socializācijas aģents, vēl šajā nodaļā ir apskatīta socializācija kā tāda. Trešā nodaļa ir veltīta bērna tiesībām uzaugt ģimenē, ja viņa bioloģiskā ģimene nepastāv, piemēram, gadījumos, kad bioloģiskajiem vecākiem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības. Šajā nodaļā ir sniegts ieskats ārpusģimenes aprūpē un adopcijā. Vēl šajā nodaļā ir ieskats par 2017. gada statistiku par to, cik daudz bērni ir izņemti no ģimenēm un tajās atgriezti viena gada laikā, kā arī, cik adoptējamo bērnu Latvijā bija uz 2017. gadu un cik no tiem tika adoptēti gan Latvijā, gan uz ārvalstīm. Darba gaitā tika veikta intervija ar bāriņtiesas darbinieku – speciālistu, kura viedokli autore ir pievienojusi vairākos svarīgos punktus darba gaitā.

Darba gaitā autore izmantos Latvijas normatīvos aktus (piemēram, Bērnu tiesību aizsardzības likumu, Civillikumu, Bāriņtiesu likumu), starptautiskos tiesību aktus (piemēram, ANO Konvenciju par bērna tiesībām, ANO Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju), Latvijas un ārvalstu literatūras avotus un pētījumus par darba tematiku, politikas plānošanas dokumentus un tiesu praksi.

1. BĒRNA TIESĪBAS NO BĒRNA LABĀKO INTEREŠU ASPEKTA

Cilvēktiesību sistēmā (kura ir ļoti plaša un kurā tiek ietvertas šādas tiesības, kā piemēram: pilsoniskās, politiskās, sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības) tiek noteiktas arī dažādas mazaizsargātas personu grupas, kurām, ņemot vērā viņu statusu, ir nepieciešama īpaša valsts aizsardzība un atbalsts. Viena no šādām personu grupām ir bērni. Tas, ka bērniem un arī mātēm ir tiesības uz īpašu aizsardzību un palīdzību, nosaka Apvienoto Nāciju Organizāciju (turpmāk tekstā - ANO) Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25.pants. Bērnu tiesību izdalīšana atsevišķā grupā ir pamatojama, galvenokārt, ar to, ka bērniem atbilstoši valstu tiesiskajam regulējumam nav visu tiesību, kas piemīt pilngadīgajiem³, piemēram, bērni nevar piedalīties vēlēšanās, bērni nevar pirkt, pārdot īpašumus utt., taču “bērnu tiesības ir cilvēktiesības. Bērns tiek aizsargāts kā cilvēks. Tāpat kā cilvēktiesības, bērnu tiesības ir veidotas no pamatgarantijām un galvenajām pamattiesībām”⁴. Otrā atšķirība ir tā, ka bērniem ir arī viņu specifiskās tiesības, kas saistītas ar viņu vecumu, stāvokli ģimenē. Piemēram, tiesības dzīvot kopā ar vecākiem, tiesības uz īpašu aizsardzību. Šajā nodaļā autore, lai veiktu pētījumu par bērnu tiesībām, apskatīs jēdzienu “bērns”, jo tas ir neviennozīmīgs, kā arī apskatīs un izvērtēs terminu “bērna labākās intereses”.

1.1. Jēdziens “bērns”

Bērnu tiesības tika atzītas pēc 1. pasaules kara, 1924. gadā pieņemot Ženēvas deklarāciju. Bērnu tiesību atzīšanas process turpinājās pateicoties ANO, pieņemot Bērnu tiesību deklarāciju 1959. gadā. Taču bērna interešu un viņa tiesību atzīšana kļuva reāla 1989. gada 20. novembrī, kad tika pieņemta ANO Konvencija par bērna tiesībām (turpmāk tekstā - Bērnu tiesību konvencija), kas ir pirmais starptautiski “juridiski saistošs teksts”, kurā atzītas visas bērna pamattiesības.⁵

Bērnu tiesības ir pamattiesību un pamatbrīvību kopums, kuram ir jābūt nodrošinātam katram bērnam⁶. Bērna tiesības un brīvības valsts nodrošina visiem bērniem bez jebkādas diskriminācijas — neatkarīgi no bērna, viņa vecāku, aizbildņu, ģimenes locekļu rases, tautības, dzimuma, valodas, partijas piederības, politiskās un reliģiskās pārliecības, nacionālās, etniskās

³ Bērnu tiesības. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/bernu-tiesibas/apraksts> [aplūkots 26.02.2019]

⁴ Rights of the child: The meaning of the child and the rights of children. Pieejams: <https://www.humanium.org/en/child-rights/> [aplūkots 06.03.2019]

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

vai sociālās izcelsmes, dzīvesvietas valstī, mantiskā un veselības stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem⁷.

Bērnu tiesības tiek aizsargātas, lai sasniegtu šādus mērķus:

- 1) sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos bērņā;
- 2) bērna orientāciju uz darbu kā vienīgo morāli atbalstāmo eksistences līdzekļu iegūšanas un labklājības avotu;
- 3) bērna orientāciju uz ģimeni kā sabiedrības organizācijas pamatvērtību un vienu no sabiedrības un indivīda galvenajām vērtībām;
- 4) bērna orientāciju uz veselīgu dzīvesveidu kā tautas izdzīvošanas objektīvu priekšnosacījumu;
- 5) bērna drošību, kā arī viņa veselības un dzīvības maksimālu aizsardzību, sevišķu uzmanību tam veicot publisku pasākumu vai bērniem pieejamu publisku izklaides, sporta vai atpūtas vietu apmeklēšanas, bruņotu konfliktu, ugunsgrēku vai citu ārkārtas situāciju (plūdu, vētras, paaugstināta radiācijas līmeņa u.tml.) laikā⁸.

Pievienojoties un ratificējot Bērnu tiesību konvenciju, Latvijas valsts uzņēmas nodrošināt ne tikai visas konvencijā noteiktās bērna tiesības, bet arī izveidot efektīvus nacionālos tiesību aizsardzības mehānismus (administratīvos, tiesu u.c.), kurus izmantojot, tiek nodrošināta bērnu tiesību aizsardzība.⁹

Saskaņā ar Bērnu tiesību konvenciju, kā arī Bērnu tiesību aizsardzības likumu, pirmās personas, kas nodrošina bērna un viņa tiesību aizsardzību, ir bērna vecāki vai aizbildņi. Tās ir personas, kas ir tiešā un ciešā saskarē ar bērnu ikdienā un kuras bērns parasti uzklausa un uztver kā paraugu. Šīs personas ir galvenās, kurām rūp bērna intereses, attīstība un labklājība un kurām ir pienākums iesaistīties bērnu tiesību aizsardzības mehānisma īstenošanā¹⁰.

Etimoloģiski¹¹ termins „bērns” nāk no latīņu infansiem¹², kas nozīmē „tas, kurš nerunā”. Attiecībā uz romiešiem, šis termins nozīmē bērnu no dzimšanas brīža līdz 7 gadu vecumam. Šis jēdziens daudz gadsimtu un kultūru laikā attīstījās, līdz beidzot nonāca pie tā, ka bērns ir

⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3.panta 2.daļa. LV likums. Pieņemts 19.06.1998.

⁸ Ibid., 4. pants

⁹ Bērna tiesību aizsardzības mehānismi. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/bernu-tiesibas/aizsardzibas-mehanismi> [aplūkots 18.04.2018]

¹⁰ Ibid.

¹¹ Etimoloģija – valodniecības nozare, kurā pētī vārdu un morfēmu cilmi. Latvian Oxford living dictionaries. Pieejams: <https://lv.oxforddictionaries.com/skaidrojums/etimologija> [aplūkots 06.03.2019]

¹² Infanss ir bērns zem 7 gadu vecuma, kurš nespēj “runāt” jeb pamatot viedokli vecuma un brieduma dēļ

cilvēks no dzimšanas līdz pilngadībai. Taču šī koncepcija bija plaša un lielākoties vecums, līdz kuram persona tika uzskatīta par bērnu, dažādās kultūrās bija atšķirīgs.¹³

Bērni ir tiesību subjekti, nevis tikai aizsardzības objekti. Bērni ir visu cilvēktiesību/pamattiesību saņēmēji, kā arī īpaša regulējuma subjekti, ņemot vērā viņu raksturīgās īpatnības. Liela daļa Eiropas judikatūras ir atvasināta no tiesvedības, ko ierosinājuši bērnu vecāki vai citi likumiski pārstāvji, ievērojot bērnu ierobežoto tiesībspēju un rīcībspēju.¹⁴

Bērnu ierobežotā rīcībspēja ir saistīta ne tikai ar garīgā un fiziskā brieduma trūkumu, bet arī ar nepieciešamību integrēties sabiedrībā, apgūstot noteiktas zināšanas. Pastāv zināma likumsakarība starp sabiedrības attīstības pakāpi un vecumu, kad jaunais sabiedrības loceklis tiek iekļauts sabiedrībā kā pilntiesīgs tās loceklis.¹⁵

Starptautiskajās tiesībās saskaņā ar Bērnu tiesību konvenciju 1.pantu “par bērnu tiek uzskatīts ikviens cilvēks, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu”. Konvencijas izpratnē bērnība beidzas 18. dzimšanas dienā, izņemot gadījumus, kad kādā valstī pilngadība tiek sasniegta ātrāk.¹⁶ Tas ir juridiskais kritērijs, ko pašlaik izmanto arī Eiropā, lai definētu, kas ir bērns. “Pilngadības sasniegšana sabiedrībai apliecina, ka personai zināmā laika posmā ir bijušas iespējas apgūt sociālās normas un vērtības, tāpēc persona zina, kā jāuzvedas sabiedrībā. Persona apzinās savas darbības sociālās sekas, tāpēc par izdarītajiem pārkāpumiem viņu var saukt pie atbildības pilnā apjomā.”¹⁷

Eiropas Savienības (turpmāk - ES) tiesību sistēmā nav vienotas, oficiālas bērna definīcijas, kas būtu minēta kādā no līgumiem, tiem pakārtotajos tiesību aktos vai judikatūrā. Bērna definīcija saskaņā ar ES tiesību aktiem var ievērojami atšķirties atkarībā no regulatīvā konteksta. Piemēram, ES tiesību aktos, kas reglamentē ES pilsoņu un viņu ģimenes locekļu brīvas pārvietošanās tiesības, bērni ir definēti kā “tiešie pēcnācēji vecumā līdz 21 gadam, kuri ir (laulātā vai partnera) aizgādībā”¹⁸, faktiski apstiprinot bioloģisku un ekonomisku jēdzienu pretstatā jēdzienam, kura pamatā ir nepilngadība.¹⁹

Saskaņā ar dažiem ES tiesību aktiem bērniem tiek piešķirtas dažādas tiesības atkarībā no vecuma. Piemēram, Direktīvā 94/33/EK par jauniešu darba aizsardzību, kas regulē bērnu

¹³ Rights of the child: The meaning of the child and the rights of children. Pieejams: <https://www.humanium.org/en/child-rights/> [aplūkots 06.03.2019]

¹⁴ Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra un Eiropas Padome, 2015. 17. lpp

¹⁵ Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. - Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 102.lpp

¹⁶ Hodgina Reičela un Nūvels Pīters. Konvencija par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata, UNICEF, ANO bērnu fonds, 2002. 1.lpp. Pieejams:

https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF [aplūkots 06.03.2019]

¹⁷ Osipova S. 2010, 103.lpp.

¹⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29. aprīļa Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalsts teritorijā. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0038&from=lv> [aplūkots 26.02.2019]

¹⁹ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra un Eiropas Padome, 2015. 17. lpp

piekļuvi oficiālai nodarbinātībai un tās nosacījumus ES dalībvalstīs, ir nošķirti jaunieši (tas ir vispārējs termins, kurš aptver visas personas, kuras ir jaunākas par 18 gadiem), pusaudži (tie ir jaunieši, kuri ir vismaz 15 gadus veci, bet jaunāki par 18 gadiem, un uz kuriem vairs neattiecas obligātā pilna laika izglītība) un bērni (definēti kā jaunieši, kam ir mazāk par 15 gadiem un kam lielā mērā ir liegta oficiālās nodarbinātības iespēja)²⁰.

Eiropas Cilvēktiesības konvencijā (turpmāk - ECK) bērna definīcija nav iekļauta, bet saskaņā ar 1.pantu, valstīm ir pienākums nodrošināt ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, konvencijā minētās tiesības. Saskaņā ar ECTK 14. pantu konvencijā minēto tiesību īstenošana ir nodrošināma “bez jebkādas diskriminācijas”, tostarp bez diskriminācijas vecuma dēļ. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) ir pieņēmusi pieteikumus no bērniem un bērnu vārdā neatkarīgi no bērnu vecuma. Piemēram, vienā no lietām, kuru pieņēma ECT, bija redzams, ka laikā, kad tiesa pieņēma spriedumu, pieteikuma iesniedzēja bija 6 gadus vecs bērns. Savā judikatūrā tiesa ir pieņēmusi Bērnu tiesību konvencijā izmantoto bērna definīciju, apstiprinot jēdzienu par cilvēku, “kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu”²¹.

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras, saskaņā ar likumu, pasludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas²². “Pilngadības sasniegšana sniedz plašas iespējas pilntiesīgi iesaistīties sociālajos procesos, piemēram, dibināt savu ģimeni, pirt kustamo un nekustamo īpašumu, atbildēt par nodarīto kaitējumu vai noziedzīgu rīcību, iegūt aktīvās vēlēšanu tiesības.”²³ Tātad bērns ir nepilngadīga persona. Civillikuma 219. pants nosaka, ka nepilngadība personām turpinās tik ilgi, kamēr tās sasniedz astoņpadsmit gadu vecumu²⁴. Civillikuma 179.panta pirmā daļa paredz abu vecāku pienākumu samērā ar viņu spējām un mantas stāvokli uzturēt bērnu līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt²⁵. Bērns, kurš mācās vidējās, profesionālās izglītības vai augstākās mācību iestādes dienas nodaļā un nav vecāks par 24 gadiem, ir uzskatāms par nespējīgu sevi apgādāt²⁶. Interpretējot iepriekšējo teikumu, lai gan persona, sasniedzot 18 gadu vecumu, skaitās pilngadīga, līdz ar to tā var uzsākt patstāvīgu dzīvi, būt neatkarīga no vecākiem, taču turpinot iegūt izglītību, persona joprojām tiek juridiski definēta kā “bērns”, kurš joprojām ir atkarīgs no vecākiem, jo šajā gadījumā bērns

²⁰ Padomes 1994. gada 22. jūnija Direktīva 94/33/EK par jauniešu darbu aizsardzību, 3. pants. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:31994L0033&from=LV> [aplūkots 26.02.2019]

²¹ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra un Eiropas Padome, 2015. 19. lpp

²² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3.panta 1.daļa. LV likums. Pieņemts 19.06.1998.

²³ Osipova S. 2010, 103.lpp.

²⁴ Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

²⁵ Ibid.

²⁶ Uzturlīdzekļi bērnam pēc pilngadības sasniegšanas – ko paredz likums un ņem vērā tiesa. 2015. gada 15. septembra raksts. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/273665-uzturlidzekli-bernam-pec-pilngadibas-sasniesanas-ko-paredz-likums-un-nem-vera-tiesa-2015> [aplūkots 26.02.2019]

ir uzskatāms par nespējīgu sevi apgādāt. Jo pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas tik tiešām lielākā daļa personu turpina iegūt izglītību vēl nedomājot par to, kā sevi apgādāt un nodrošināt ar nepieciešamo.

Kamēr persona skaitās bērns un līdz tā ir sasniegusi pilngadību, normatīvajos aktos pastāv dažādi nosacījumi pie konkrēta vecuma posma

Piemēram, pamatojoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. panta sestajā daļā noteikto - vecākiem vai personai, kuras aprūpē bērns nodots, ir pienākums neatstāt bērnu līdz septiņu gadu vecumam bez pieaugušo vai personu, ne jaunāku par 13 gadiem, klātbūtnes²⁷. Saskaņā ar Civillikuma 177. pantā noteikto līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā. Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu. Bērna uzraudzība nozīmē rūpes par bērna paša drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu.²⁸ Ņemot vērā augstāk minēto, varam secināt, ka bērns rīcībspēju iegūst līdz ar pilngadības iestāšanos – 18 gada vecuma sasniegšanu. Un atsaucoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likumu, bērnu nevar atstāt bez uzraudzības, iekams tas nav sasniedzis 7 gadu vecumu, taču, kad bērns ir sasniedzis šo noteikto vecuma robežu, vecākam, neatkarīgi no likumā noteiktā, katrā situācijā rūpīgi jāizvērtē, vai bērns, atstāts bez uzraudzības, varēs pilnvērtīgi parūpēties par sevi, piemēram riska situācijās, un vai bērna atstāšana bez uzraudzības neradīs draudus pašam bērnam. Savā ziņā likumā noteiktā vecuma robeža ir ļoti virspusīga. Piemēram, ja bērns ir 6 ar pusi gadus vecs, likums paredz, ka to nekādā gadījumā nevar atstāt vienu, taču līdz ko tas sasniedz 7 gadu vecumu, uzskatāms, ka bērns ir patstāvīgāks, saprot daudz vairāk kā sešgadnieks un spēj ar visu tikt galā, kas nepavisam nešķiet pamatoti. Tādēļ autore uzskata ka arī pēc 7 gadu vecuma posma sasniegšanas, vecākam rūpīgi jāizvērtē savs bērns un situācija, lai saprastu, vai bērnu atstāt vienu būs droši. Var būt gadījumi, ka bērnu, pat 10 un vairāk gadus vecu, nevar atstāt vienu.

Piemēram, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 12. pants nosaka, ka:” Pie administratīvās atbildības saucamas personas, kuras līdz administratīvā pārkāpuma izdarīšanas brīdīm sasniegušas četrpadsmit gadu vecumu.²⁹” Lai arī šis likums zaudē spēku 2020. gada 1. janvārī, tā vietā stāsies Administratīvās atbildības likums, kura 6. pants nosaka tāpat:

“Pie administratīvās atbildības ir saucama fiziskā persona, kura līdz administratīvā pārkāpuma izdarīšanas brīdīm sasniegusi 14 gadu vecumu. Nepilngadīgajiem vecumā no 14 līdz 18 gadiem par administratīvajiem pārkāpumiem piemēro audzinoša rakstura piespiedu

²⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likums. LV likums. Pieņemts 19.06.1998

²⁸ Civillikums. LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

²⁹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. LV likums. Pieņemts: 07.12.1984

līdzekļus. Administratīvo sodu nepilngadīgajam vecumā no 14 līdz 18 gadiem piemēro, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga.³⁰” No iepriekšminētā secināms, ka regulējums jaunajā likumā paliek tāds pats, taču šis likuma punkts nosaka to, ka likumdevējs uzskata, ka bērnam 14 gadu vecumā jāspēj uzņemties atbildība.

Darba likuma 37.pants nosaka, ka: “Aizliegts pastāvīgā darbā nodarbināt bērnus. Bērns šā likuma izpratnē ir persona, kura ir jaunāka par 15 gadiem vai kura līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai turpina iegūt pamatizglītību. Izņēmuma gadījumā bērnus vecumā no 13 gadiem, ja viens no vecākiem (aizbildnis) devis rakstveida piekrišanu, no mācībām brīvajā laikā var nodarbināt vieglā, bērna drošībai, veselībai, tikumībai un attīstībai nekaitīgā darbā.³¹” Tātad Darba likumā ir noteikti 3 vecuma cenzi: 13, 15 un 18 gadi.

Kā arī Krimināllikuma 11. pants – vecums, kad iestājas kriminālatbildība. Pie kriminālatbildības saucama fiziskā persona, kas līdz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas dienai sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu. Mazgadīgais, tas ir, persona, kas nav sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu, pie kriminālatbildības nav saucams³². Tātad likumdevējs uzskata, ka personai, sasniedzot 14 gadu vecumu, ir jāspēj atbildēt par savas rīcības sekām, tas ir, pirmkārt, ir jāspēj apzināties savas rīcības sekas. Tātad pastāv uzskats, ka līdz šim vecumam personai ir jābūt tik socializētai, lai tai būtu izpratne par savām tiesībām, četrpadsmit gadīgajai personai ir jābūt apziņai par to, ko drīkst darīt, ko nē. Likumā ir nošķirta atbildība par nodarījumu nepilngadīgajiem no pilngadīgo personu atbildības.

Nepilnīga tiesiskā socializācija (kas saistīta ar nepietiekamu sociālo briedumu) ir pietiekams pamats, lai nošķirtu sodus, kurus var piemērot pilngadīgām un nepilngadīgām personām.³³ To regulē Krimināllikuma 65.pants.³⁴

³⁰ Administratīvās atbildības likums. LV likums. Pieņemts 25.10.2018. Stāties spēkā 2020. gada 1. janvārī.

³¹ Darba likums: LV likums, Pieņemts: 20.06.2001

³² Krimināllikums: LV likums. Pieņemts: 17.06.1998

³³ Osipova S., 2010, 103.lpp.

³⁴ 65.pants. Soda piemērošana nepilngadīgajiem

(1) Nepilngadīgajiem piemērojami šādi pamatsodu veidi:

- 1) brīvības atņemšana;
- 2) (izslēgts ar 13.12.2012. likumu);
- 3) piespiedu darbs;
- 4) naudas sods,

kā arī šajā likumā paredzētie papildsodi.

(2) Brīvības atņemšanas laiks personai, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, nedrīkst pārsniegt: desmit gadus — par sevišķi smagiem noziegumiem; piecus gadus — par smagiem noziegumiem, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu vai izraisījuši smagas sekas; divus gadus — par citiem smagiem noziegumiem. Par kriminālpārkāpumiem un mazāk smagiem noziegumiem brīvības atņemšanas sods šādai personai nav piemērojams.

(21) Ja persona pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, par ko šā likuma Sevišķās daļas attiecīgā panta sankcijā noteikta piemērojamā brīvības atņemšanas soda minimālā robeža, tiesa var piespriest sodu, kas ir zemāks par šo minimālo robežu, arī gadījumos, ja tiesa atzinusi, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts atbildību pastiprinošos apstākļos.

Kons I. savā grāmatā “Personības socioloģijā” norāda, ka cilvēks ir nobriedis tikai tad, kad viņš kļūst atbildīgs par savu dzīvi. Bērības mākslīga ieildzināšana draud ar bīstamām sekām. Jauniem cilvēkiem, kas nepiedalās nopietnā sabiedriskā darbībā, neizveidojas pieaugušam cilvēkam raksturīgā atbildības sajūta. Viņu aktivitāte var ievirzīties antisabiedriskā gultnē, izpauzdamās kā žūpošana, huligānisms un visāda veida noziegumi. Un pieradums pie pastāvīgas aizbildniecības ieaudzina iekšēju vajadzību pēc tās, nedrošumu, infantilitāti, nespēju pieņemt patstāvīgus lēmumus.³⁵ Abas šīs tendences vērojamas daļā mūsdienu jaunatnes.

1.2 Bērna labākās intereses princips un tā piemērošana praksē

ECT 2013. gada 26. novembra spriedums lietā X pret Latviju norāda uz to, ka Bērna labāko interešu jēdziens ir pārņemts no 1959.gada 20.novembra Bērnu tiesību deklarācijas otrā principa un tas tika ietverts 1989.gada konvencijas par bērnu tiesībām 3.panta 1.punktā.³⁶ Bērnu tiesību konvencijas 3.pantā³⁷ uzsvērts, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts iestādes vai privātiestādes, kas nodarbojas ar sociālās nodrošināšanas jautājumiem, tiesas, administratīvie vai likumdošanas orgāni, uzmanība pirmām kārtām tiek veltīta tam, lai vislabāk nodrošinātu bērna intereses.

Bērna vislabāko interešu prioritāte nostiprināta arī Latvijas nacionālajos normatīvajos aktos.³⁸ Bērna intereses ir ne vien juridisks jēdziens, taču lielā mērā arī psiholoģisks.³⁹ Intervijā

(2²) Personai, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, sodu par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem vai pēc vairākiem spriedumiem nosaka saskaņā ar šā likuma 50. un 51.panta noteikumiem, ievērojot to, ka saskaitīto brīvības atņemšanas sodu kopējais laiks par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem nedrīkst pārsniegt divpadsmit gadus un sešus mēnešus, bet pēc vairākiem spriedumiem — piecpadsmit gadus.

(3) Nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu no soda var ierosināt attiecībā uz personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, ja tā izcietusi ne mazāk par pusi no piespriedtā soda.

(3¹) Nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu no soda ar elektroniskās uzraudzības noteikšanu attiecībā uz personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, var ierosināt, ja tā izcietusi ne mazāk par vienu trešdaļu no piespriedtā soda.

(4) Naudas sods piemērojams tikai tiem nepilngadīgajiem, kuriem ir savi ienākumi. Naudas sods nepilngadīgajiem piemērojams no vienas līdz piecdesmit Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu apmērā.

(5) Persona, kas pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas izdarījusi kriminālpārkāpumu, pēc soda izciešanas atzīstama par nesodītu.

³⁵ Kons I. Personības socioloģija. Rīga: Izdevniecība “Liesma”, 1969, 109.lpp

³⁶ECT 2013. gada 26. novembra spriedums lietā X pret Latviju. Pieejams:

https://www.tiesas.lv/Media/Default/ECT%20spriedumi%20un%201%C4%93mumi/CASE%20OF%20X%20v%20%20LATVIA_EN_LV.doc [aplūkots 18.04.2019]

³⁷ Bērnu tiesību konvencija. Pieņemts: 20.11.1989. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150> [aplūkots 18.04.2018]

³⁸ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 18.04.2018]

³⁹ Liepiņa Liene. Sociālpedagoģiskais darbs “Bērna interešu centrā - bērns” Pieejams:

<http://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2013/01/Nr29-Liepina-30-33lp+.pdf> [aplūkots 06.03.2019]

ar Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieci Viju Astaševsku, tika noskaidrots speciālistes viedoklis šajā jomā:

“Es noteikti piekrītu tam, ka šis jēdziens ir arī psiholoģisks. Bērna viedoklis, īpaši bērna, kurš savu viedokli spēj pamatot, un ja tas sakrīt ar to, kas tiešām ir viņa interesēs, tad tas vairāk ir juridisks jēdziens, to var apstrādāt un pierādīt. Bet nereti ir situācijas, kad bērna viedoklis ir pretējs tam, kas viņam būtu labāk. Viņš dažkārt nevar izvērtēt (atbilstoši vecumam, dzīves pieredzei) situāciju. Piemērs no prakses: bērns un mamma ir ārzemēs, mamma atstājusi bērnu vienu spēļu laukumā, mamma nespēj parūpēties par bērnu, viņa nesaprot problēmu un nespēj iedziļināties tajā, bet bērns vienalga grib būt ar mammu, neskatoties uz to, ka viņa nerūpējas par bērnu un ir atstājusi viņu. Juridiski – tas būs pierādīt to lēmumā, bet psiholoģiskais aspekts ir tieši tas, kā bērnam izskaidrot šo situāciju. Jebkurā gadījumā, pieņemot lēmumu, kurš atbilst bērna vislabākajām interesēm, būtu nepieciešams bērnam (ja viņš ir atbilstošā vecumā) izstāstīt saprotamā valodā, kādēļ lēmums ir pieņemts tāds, kā arī spēt atbildēt uz bērna uzdotajiem jautājumiem. Primāri ir redzēt šo bērnu centrā un izskaidrot viņam situāciju. Šādā gadījumā jēdziens iegūst psiholoģisko aspektu.”⁴⁰

ANO Bērna tiesību komiteja nav izstrādājusi kritērijus, pēc kuriem būtu jāvērtē bērna labākās intereses, vienlaikus norādot, ka diskriminācijas aizlieguma, maksimālas izdzīvošanas un pilnvērtīgas attīstības un bērna uzskatu respektēšana principi, ir tie, kas īpaši jāņem vērā, runājot par bērna vislabākajām interesēm.⁴¹ Taču, kā norādīts ECT 2013. gada 26. novembra spriedumā lietā X pret Latviju, bērnu tiesību komiteja savā 2005.gada 7.vispārējā komentārā par bērnu tiesību īstenošanu agrā bērnībā 13. sadaļā izvērtēja bērna labākās intereses, kas ir formulēta šādi:

“13. Bērna labākās intereses. 3.pantā ir noteikts, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem uzmanība pirmkārt ir jāvelta tam, lai nodrošinātu bērna labākās intereses. Ņemot vērā mazu bērnu relatīvo brieduma trūkumu, viņi ir atkarīgi no atbildīgajām iestādēm, lai tās novērtētu un pārstāvētu viņu tiesības un intereses attiecībā uz lēmumiem un darbībām, kas ietekmē viņu labklājību, ņemot vērā viņu viedokli un topošās spējas. Labāko interešu nodrošināšanas princips Konvencijā ir minēts vairākkārt (tostarp 9., 18., 20. un 21. pantā, kas visvairāk attiecas uz agru bērnību). Labāko interešu nodrošināšanas princips attiecas uz visām darbībām saistībā ar bērniem un pieprasa aktīvus pasākumus, lai aizsargātu viņu tiesības un veicinātu viņu izdzīvošanu, augšanu un labklājību, kā arī pasākumus, lai atbalsētu un palīdzētu vecākiem un

⁴⁰ Intervija ar Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieci Viju Astaševsku. 2019. gada 17. aprīlī. Kuldīgas novada bāriņtiesā. Pilna intervija pieejama pielikumā. Skat. Pielikums Nr.1

⁴¹ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 18.04.2018]

tiem, kas ikdienā ir atbildīgi par bērnu tiesību īstenošanu. a) Konkrēta bērna labākās intereses. Visu lēmumu pieņemšanā par bērna aprūpi, veselību, izglītību u. c. ir jāņem vērā labāko interešu nodrošināšanas princips, tostarp vecāku, profesionāļu un citu personu, kas ir atbildīgas par bērnu, lēmumu pieņemšanā.

Dalībvalstis tiek aicinātas izstrādāt noteikumus par to, ka mazus bērnus visos juridiskos procesos pārstāvētu kāds, kurš rīkojas bērna interesēs, un ka bērni varētu tikt uzklausti visos gadījumos, kad tie ir spējīgi paust savu viedokli vai izvēli;

...⁴²

Nereti kāda iestāde vai speciālists, kurš nodarbojas ar bērnu tiesību jautājumiem, taujāts par kāda lēmuma pieņemšanas iemesliem vai savas rīcības pamatojumu, kā galveno lēmuma pieņemšanas nepieciešamību min nepieciešamību nodrošināt bērna vislabāko interešu ievērošanu,⁴³ taču iestāde/speciālists šo frāzi lielākoties sīkāk neanalizē un neskaidro, kā tieši izpaužas bērna labākās intereses konkrētajā gadījumā.

Bērnu tiesību konvencijas preambulā noteikts, ka dalībvalstis atzīst, ka bērnam, lai viņš varētu pilnvērtīgi un harmoniski attīstīties kā personība, jāaug ģimeniskā vidē, laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā. Ņemot vērā vēl citus preambulā formulētos principus, vērtējot bērna situāciju un pieņemot lēmumus attiecībā uz bērniem, būtu jāvadās no tā, ka katra bērna interesēs ir augt apstākļos, kas nodrošina pilnvērtīgu un harmonisku attīstību, Tas nozīmē: augt ģimeniskā vidē; augt laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā; būt drošībā un saņemt īpašu aizsardzību; būt sagatavotam patstāvīgai dzīvei sabiedrībā.⁴⁴ Tātad šī ANO Konvencija par apstākļiem, kas nodrošina pilnvērtīgu un harmonisku attīstību uzskata ģimenisku vidi un tā norāda uz to, ka bērna labākajās interesēs ir augt ģimeniskā vidē. Metodiskajos ieteikumos "Bērna vislabākās intereses" norādīts, ka: "Ar ģimenisku vidi saprotama ne tikai bērna bioloģiskā ģimene, kā to šaurākā nozīmē definē Civillikums - bērni un vecāki, kamēr tie dzīvo nedalītā saimniecībā, bet arī tāda ārpusģimenes aprūpes forma kā aizbildnība, jo atbilstoši tiesiskajam regulējumam aizbildnība pirmām kārtām piekrīt bērna tuvākajiem radniekiem."⁴⁵ Pēc autores domām, ģimeniska vide ir iespējama ne tikai tādā ārpusģimenes aprūpes formā kā aizbildnība, bet gan arī bērnu ievietojot audžuģimenē tā ir iespējama. Ienākot audžuģimenē, bērnam tiek pievērsta individuāla uzmanība, bērnam tiek

⁴² ECT 2013. gada 26. novembra spriedums lietā X pret Latviju. Pieejams:

https://www.tiesas.lv/Media/Default/ECT%20spriedumi%20un%20l%20C4%93mumi/CASE%20OF%20X%20v%20%20LATVIA_EN_LV.doc [aplūkots 18.04.2019]

⁴³ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 18.04.2018]

⁴⁴ Bērnu tiesību konvencija. Pieņemts: 20.11.1989. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150> [aplūkots 18.04.2018]

⁴⁵ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 04.03.2019]

sniegts atbalsts, audžuvecāki iedziļinās bērna problēmās, tās tiek risinātas un ne velti audžuģimenes nosaukums ir tieši tāds – audžu-ģimene, jo bērnam pēc iespējas vairāk cenšas nodrošināt ģimenisku vidi audžuģimenē, kamēr tas neatrodas savā bioloģiskajā ģimenē.

Institucionālā aprūpe Latvijā, izņemot atsevišķus gadījumus, patlaban var nodrošināt tikai ģimeniski pietuvinātu vidi, tomēr, tajos gadījumos, kad bērna vecāki ģimenē nenodrošina bērnam iespēju augt laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā, un bērnam, šķirot viņu no vecākiem, nav iespējams nodrošināt ne aizbildnības nodibināšanu, ne ievietošanu audžuģimenē, bērna vislabākajām interesēm atbilstošs var būt arī lēmums par ievietošanu ārpusģimenes aprūpes iestādē⁴⁶ tieši tā iemesla dēļ, ka bērnam vairs nav citu iespēju, kur palikt un atstāt viņu ģimenē, kurā par viņu nerūpējas un netiek nodrošinātas viņa intereses – nevar. Vija Astaševska intervijā norāda, ka:

“Ģimeniska vide, tā ir adopcija, audžu ģimene, aizbildnība. Institucionālā aprūpe, pamazām, kāda tā tiek pārveidota – tikai pietuvina ģimeniskai videi, piemēram, SOS bērnu ciemati – bet arī dažās vietās ir tikai SOS mammas, taču Valmieras SOS bērnu ciematā ir gan mamma, gan tētis (ģimenē bērni nav vairāk par 6), kas nozīmē, ka vidi cenšas pietuvināt ģimeniskai. Bet ja ir runa par pašvaldību bērnamiem – noteikti bērnamiem nav spējīgi nodrošināt šo ģimenisko vidi.”⁴⁷

Autore, analizējot intervijā gūtās atbildes, secina, ka ar ģimenisku vidi V. Astaševska ir uzsvērusi audžuģimeni un aizbildnību, jo audžuģimenes un aizbildnības mērķis, pieņemot bērnu ģimenē, ir nodrošināt tam atrašanos ģimeniskā vidē, pietuvinot situāciju ģimenei. Un adopciju V. Astaševskas kundze ir pieminējusi tāpēc, jo, tad kad bērns ienāk ģimenē caur adopcijas ceļu, tas kļūst par pilntiesīgu ģimenes locekli un bērns ir ienācis šajā ģimenē, kur ir ģimeniska vide – tā ir viņa ģimene.

Atgriežoties atpakaļ pie Bērnu tiesību konvencijas preambulā noteiktā. Ar vārdiem “augt apstākļos, kas nodrošina pilnvērtīgu un harmonisku attīstību”, ar uzsvaru uz harmonisku attīstību, var saprast to, ka bērnam iekšēji jājūtas līdzsvarā, harmonijā. Tas nozīmē iekšēji izjust mīlestību, mieru, laimi, prieku. Zinātniskajā literatūrā var atrast dažādas laimes un mīlestības definīcijas, tomēr ģimenes situācijas un ģimenes locekļu savstarpējo attiecību izvērtēšanas procesā ieteicams vadīties no Psiholoģijas vārdnīcā sniegtā terminu skaidrojuma, jo šīs definīcijas noteikti nav tik diskutablas kā atsevišķu autoru piedāvātās.⁴⁸ Psiholoģijas vārdnīca

⁴⁶ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 04.03.2019]

⁴⁷ Intervija ar Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieci Viju Astaševsku. 2019. gada 17. aprīlī. Kuldīgas novada bāriņtiesā. Pilna intervija pieejama pielikumā. Skat. Pielikums Nr.1

⁴⁸ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 04.03.2019]

jēdzienu laime definē kā visaugstāko cilvēka apmierinājumu ar dzīvi, norādot, ka priekšstati par laimi ir kultūras nosacīti un būtiski atšķiras dažādos sabiedrības slāņos un vecumos⁴⁹. Savukārt mīlestību minētā vārdnīca definē kā:

1. visstiprākās cilvēka konjunktīvās jūtas un attieksmi pret citu cilvēku,
2. sociālu vērtību,
3. attiecības, kas lielā mērā paredz cilvēka atteikšanos no sava ES prioritātes cita cilvēka labā.⁵⁰

Lielākoties mīlestība tiek saistīta ar laimi. Fromms Ē. savā grāmatā “Mīlestības māksla” īpaši uzsvēris mātes mīlestību un min, ka tā paredz sevis ziedošanu bērnam, lai palīdzētu viņam kļūt par laimīgu (tādu, kam patīk dzīvot) un patstāvīgu cilvēku. Mātes mīlestība ir beznosacījumu mīlestība.⁵¹

Bērnībā vecāku un citu ģimenes locekļu mīlestība ir būtisks priekšnosacījums, tam, lai bērns justos laimīgs. B.Hellingers norāda, ka bērni ir laimīgi, kad viņu vecāki priecājas par viņiem un jūtas laimīgi.⁵²

Jēdziens “bērna intereses” ietver jautājumu par to, kādas ir bērna vajadzības viņa labvēlīgai attīstībai. Tas attiecas uz daudzām jomām – veselību, izglītību, juridiskām un morālām tiesībām, sociāliem apstākļiem un citām jomām⁵³. Bērnu tiesību konvencijas 9.pantā norādīts uz nepieciešamību rīkoties bērna vislabāko interešu nodrošināšanai gadījumos, kad bērns tiek šķirts no saviem vecākiem. Šis pants paredz, ka dalībvalstīm jānodrošina, lai bērns netiktu šķirts no saviem vecākiem pret viņu gribu, izņemot gadījumus, kad šāda šķiršana ir nepieciešama bērna vislabāko interešu nodrošināšanai. Kā norādīts Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā, vārdi „pret viņu gribu” izmantotās gramatiskās konstrukcijas dēļ skaidri nosaka, ka tas nenozīmē tikai bērna gribu. Bērnu tiesības uz vecāku aprūpi nenoliedzami ir atkarīgas ne tikai no vecāku spējām un prasmēm rūpēties par bērnu, bet arī no viņu gribas to darīt,⁵⁴ jo ir tik ļoti daudz gadījumu, kad vecākiem vienkārši nav pat mazākās vēlmes rūpēties par savu bērnu. Turklāt valsts un institūcijas var likt vecākiem rūpēties par bērnu, bet ja vecāks to negribēs, tad būtībā vecāku nevar to piespiest izdarīt, galu galā rezultāts ir tāds, ka vecākam bērns tiek atņemts.

⁴⁹ Psiholoģijas vārdnīca, Rīga, 1999.

⁵⁰ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 04.03.2019]

⁵¹ Fromm Erich, The art of loving. No angļu valodas tulkojusi Baiba Jansone Jomava, 50. lpp. Pieejamas: <https://host-a.net/f/74210-eriksfrommsmīlestībasmaksladoc>

⁵² Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 04.03.2019]

⁵³ Liepiņa L. Sociālpedagoģiskais darbs “Bērna interešu centrā - bērns” Pieejams: <http://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2013/01/Nr29-Liepina-30-33lp+.pdf> [aplūkots 06.03.2019]

⁵⁴ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 04.03.2019]

Vija Astaševska intervijā skaidro:

“Lai vecāks varētu pilnveidot prasmes un spējas aprūpēt, ir jābūt gribai un motivācijai to darīt. Vecāku gribu ir iespējams atmodināt, gribu var mēģināt motivēt, taču ir vajadzīgs ļoti milzīgs sociālā dienesta darbs. Manuprāt, tas ļoti klibo. Jo darbā nākas saskarties ar to, ka sociālā dienesta attieksme ir tieši tāda: vecāks neatnāca, neuzrakstīja iesniegumu, neuzsāka pāra terapiju. Vecāki mutiski apliecina, ka ir gatavi to darīt, vienīgais, kāpēc tas nav izdarīts - nav aiziets un dabūts paraksts. Jo tiem, kam ir spējas, prasmes, griba – parasti līdz aizgādības tiesību pārtraukšanai nenonāk. Pēc jaunās likumdošanas, vispirms tikai lieta tiek ierosināta, dodot laiku un uzdevumus vecākiem, un ja viņi tos pilda, viņiem netiek pārtrauktas aizgādības tiesības, parasti līdz pārtraukšanai nonāk dēļ tā, ka vecākiem nav gribas un motivācijas to darīt.”⁵⁵

Tajā pašā laikā var būt moments, kad ierodoties pie kādas ģimenes, sociālais dienests redz, ka vecāki nespēj parūpēties par bērnu, nespēj tam nodrošināt primāri nepieciešamo, vecāki var būt alkohola reibumā, bet, neskatoties uz to, bērns nevēlas doties prom un bērns tiek aizvests pret paša gribu. “Bērna viedoklis nevar būt noteicošais visās situācijās, ņemot vērā to, ka bērna piesaiste var būt stipra un tajā pašā laikā nekvalitatīva. Situācija, kādā atrodas bērns, piemēram, vecākiem atņemot aprūpes tiesības, tomēr ir ārkārtīgi sarežģīta. Bērns, nelabvēlīgos apstākļos attīstījies, dvēseliski traucēts, atrodas starp vecākiem un amatpersonu. Parasti viņš turēsies pie vecākiem, lai arī cik baiļu pilnas būtu viņu attiecības. Novārtā atstāšanas gadījumos nav pat bailes, ir tikai mīlestība pret vecākiem, lai arī cik izkropļota.”⁵⁶ Šis ir situācijas piemērs tam, ka bērnu nedrīkst šķirt no vecākiem pret viņa gribu, **izņemot gadījumus, kad tas nepieciešams bērna vislabāko interešu nodrošināšanai.** Tādā – nelabvēlīgā ģimenē bērnu atstāt viennozīmīgi nevar, jo tas rada nopietnus draudus bērnam, gan viņa veselībai, gan dzīvībai.

Autore uzskata, ka bērna labākās intereses princips ietver pilnvērtīgas audzināšanas jēdzienu. Jo šajā jēdzienā tiek ietvertas visas nepieciešamās lietas bērnam, nodrošinot bērnu un darot to laimīgu. Kā arī autore uzskata, ka bērna labāko interešu principa galvenais atslēgas vārds ir ģimene. Tāpat kā arī jēdziena pilnvērtīga audzināšana atslēgas vārds arī ir ģimene. Intervijā ar V. Astaševsku, uz jautājumu “Vai Jūs uzskatāt, ka jēdziens “bērna labākās intereses” ietver sevī jēdzienu “pilnvērtīga audzināšana”? Uz ko V. Astaševska sniedza šādu atbildi:

“Neapšaubāmi, bērna labākās intereses ietver jēdzienu pilnvērtīga audzināšana. Ja zīmētu vienu lielu apli “bērna labākās intereses” un otru apli “pilnvērtīga audzināšana”, tad

⁵⁵ Intervija ar Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieci Viju Astaševsku. 2019. gada 17. aprīlī. Kuldīgas novada bāriņtiesā. Pilna intervija pieejama pielikumā. Skat. Pielikums Nr.1

⁵⁶ Liepiņa L. Sociālpedagoģiskais darbs “Bērna interešu centrā - bērns” Pieejams: <http://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2013/01/Nr29-Liepina-30-33lp+.pdf> [aplūkots 06.03.2019]

pilnvērtīgās audzināšanas apli zīmētu iekšā bērna labāko interešu aplī, taču atstātu mazu daļu ārā, kas nesakristu ar pilnvērtīgu audzināšanu, jo bērna intereses mazliet varētu atšķirties no vecāka vēlmēm. Piemērs no prakses: ir kurlmēms bērniņš, kuram ir nepieciešama specializētā skola, taču šī specializētā skola ir Valmierā. Šo bērniņu pirmdienas rītā ar pirmo autobusu ved no viņa dzīvesvietas uz Valmieru uz divām nedēļām, jo katru nedēļu pārbraukt pāri pus Latvijai ar mazu bērnu ir ļoti sarežģīti. Bērns dzīvo internātā.. viņš saņem pilnvērtīgu izglītību atbilstoši viņa veselībai.. Dzīvot šādam bērnam internātā ir vēl smagāk nekā bērnu namā.. Tā ir pilnvērtīga audzināšana, taču tas nav bērna labākajās interesēs.. atrasties tur.”⁵⁷

Izvērtējot sniegto atbildi, autore piekrīt, ka kādā gadījumā šie jēdzieni varētu radīt sadursmi, piemēram, gadījumā, ja vecāks vēlas, lai bērns apmeklē kādus basketbola treniņus, taču bērnam labāk patiktu apmeklēt dziedāšanas pulciņus. Savā ziņā, runājot par basketbola treniņiem, vecāks sniedz bērnam pilnvērtīgu audzināšanu, taču varbūt tās nebūs bērna intereses, uzspiest viņam to. Taču no otras puses, ja mēs skatītu jēdzienu “pilnvērtīga audzināšana” plašākā skatījumā, autore uzskata, ka pilnvērtīga audzināšanai jābūt saskaņā un samērīgai ar bērna interesēm, kas viennozīmīgi atbilst bērna labāko interešu principam.

Bērnu tiesību deklarācijas 2. princips nosaka, ka bērnam ar likumu un citiem līdzekļiem jānodrošina īpaša aizsardzība, kā arī jārada iespējas un labvēlīgi apstākļi veselīgai un normālai fiziskai, intelektuālai, tikumiskai, garīgai un sociālai attīstībai brīvības un cieņas apstākļos. Pieņemot šai nolūkā likumus, galvenajam jābūt bērna interešu vislabākās nodrošināšanas apsvērumam⁵⁸. Šis princips, galvenokārt, tiek vērsts uz to, ka par bērnu ir nepieciešamas īpašas rūpes, sapratne, tam ir nepieciešams atbalsts, un visas šīs lietas kopā pilnvērtīgi var sniegt tikai ģimene.

Saskaņā ar Civillikuma 177. pantu līdz pilngadībai bērni atrodas vecāku aizgādībā, kas cita starpā ietver arī to, ka personīgajās un mantiskajās attiecībās bērnu pārstāv vecāki.⁵⁹ Vecāku vai aizbildņu pārstāvības apzīmēšanai nereti tiek lietots formulējums – bērna interešu pārstāvība, piemēram, ceļot prasību tiesā bērna vārdā, noslēdzot darījumus, pārstāvot bērnu kriminālprocesā u.c. Piemēram:

1. Bāriņtiesu likuma 19.¹ pantā: "Ja bērna vecāks vai aizbildnis objektīvu iemeslu dēļ nav iesniedzis *bērna interesēs* tiesai pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, bāriņtiesa *bērna interesēs* iesniedz šo pieteikumu tiesai.";

⁵⁷ Intervija ar Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieci Viju Astaševsku. 2019. gada 17. aprīlī. Kuldīgas novada bāriņtiesā. Pilna intervija pieejama pielikumā. Skat. Pielikums Nr.1

⁵⁸ Bērnu tiesību deklarācija. Pieņemts 20.11.1959. Pieejams:

http://www.ugf.gov.lv/lat/normativie_akti_un_attistibas_planosanas_dokumenti/bernu_tiesibu_deklaracija/ [aplūkots 26.02.2019]

⁵⁹ Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

2. Civilprocesa likuma 127. pantā: "*Nepilngadīgo personu interesēs* prasību ceļ šo personu likumiskie pārstāvji, bet šā likuma 72. panta ceturtajā daļā paredzētajos gadījumos prasību var celt pats nepilngadīgais.";
3. Kriminālprocesa likuma 89. pantā "*Nepilngadīgā pārstāvis*": "Lai pilnvērtīgi nodrošinātu tādas *nepilngadīgās personas* tiesības un *intereses*, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kriminālprocesā var piedalīties tās pārstāvis."⁶⁰

Piemēram, konkrēti minētajos gadījumos likumā lietotais „bērnu interešu” jēdziens ietver pavisam citu nozīmi nekā bērna labāko interešu princips.

Vislabāk atšķirības raksturo piemērs: bērns ģimenē cietis no tēva vardarbības. Nevardarbīgais vecāks – māte kā bērna dabiskā aizbildne tiek iecelta par cietušā bērna pārstāvi kriminālprocesā (māte pārstāv bērna intereses). Bet faktiski māte nedarbojas bērna interesēs – piemēram, noliedz vardarbības faktu, atsakās nogādāt bērnu uz noplatināšanu, turpina kopdzīvi ar vardarbīgo vecāku, apdraudot bērnu u.c. Šādā gadījumā māte formāli pilda bērna interešu pārstāvniecību, bet, nosakot / saglabājot mātei cietušā bērna pārstāvja statusu, faktiski netiek nodrošinātas bērna labākās intereses.⁶¹

Saskaņā ar Civillikuma 181.panta pirmo daļu bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar jebkuru no vecākiem (saskarsmes tiesības). Šī paša panta otrā daļa paredz, ka katram vecākam ir pienākums un tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu. Šis noteikums piemērojams arī tad, ja bērns dzīvo šķirts no viena vai abiem vecākiem. Tam vecākam, kurš nedzīvo kopā ar bērnu, ir tiesības saņemt ziņas par viņu, it īpaši ziņas par viņa attīstību, veselību, sekmēm mācībās, interesēm un sadzīves apstākļiem. Šis Civillikuma pants ietver bērnu un vecāku attiecības. Kā jau autore minējusi iepriekš – bērna labākajās interesēs ir uzaugt ģimenē, kas nozīmē augt kopā ar saviem vecākiem. Ģimenei bērna augšanas, socializācijas un citos tik pat svarīgajos procesos, autores prāt ir galvenā loma. Civillikuma 181.panta ceturta daļa nosaka, ka vecākiem un personām, kurām ir saskarsmes tiesība attiecībā uz bērnu vai kuru aprūpē bērns atrodas, ir pienākums atturēties no tādām darbībām, kas var negatīvi iespaidot bērna attiecības ar kādu no vecākiem.⁶²

Visu šo pantu mērķis ir aizsargāt bērna tiesības un veicināt viņa labāko interešu realizēšanos. Bērna labākajās interesēs, autores prāt, ietilpst saskarsme ar abiem vecākiem, gūt mīlestību un rūpes no abiem vecākiem, ja vien tas ir iespējams. Iepriekšminētajā Civillikuma 181. pantā ietvertais nodrošinājums bērnam uzturēt personiskās attiecības ar abiem vecākiem ir

⁶⁰ Ceļmale L., nodibinājuma “Centrs Dardedze” juriste. Raksts „Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.” Jurista Vārds, 06.06.2017 /NR. 24 (978)

⁶¹ Ibid.

⁶² Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

ļoti svarīgs, jo lielākoties, kad vecāki šķiras, iemesls tam ir viņu savstarpējās attiecības, pie kurām bērns nebūtu vainojams un vecāku savstarpējo attiecību dēļ nebūtu jācieš bērnam. Visos gadījumos, ja vecāki nevar vienoties kādā lietā, kas attiecas uz bērnu, tiek ņemts un uzskatīts par primāru paša bērna intereses un viedoklis.

OAK Fonds⁶³ (ASV) ir rosinājis starptautiskās organizācijas izdalīt sešus ANO Konvencijas pamatprincipus, proti, principus, kas būtu jāņem vērā, gan izstrādājot likumus, kas skar bērnus, gan katrā atsevišķā gadījumā, praksē risinot jautājumus, kuros iesaistīti bērni. Seši bērnu tiesību pamatprincipi saskaņā ar ANO Konvenciju:

1. princips (virsprincips) – ikvienai darbībai, kas skar bērnu, jābūt balstītai bērna tiesībās;
2. princips – bērna līdzdalība. Bērna viedoklis neapšaubāmi ir daļa no bērna interesēm. Bērns ir aktīvs savas dzīves veidotājs, nevis tikai pasīvs pakalpojumu saņēmējs.⁶⁴ Bērniem ir tiesības būt dzirdētiem un uzklautiem, un viņiem ir tiesības, ka viņu viedoklis tiek ņemts vērā. Turklāt līdzdalība sniedz bērniem prasmes, zināšanas, kompetenci un pārliecīgumu, kas veicina viņu attīstību;
3. princips – diskriminēšanas aizliegums. Jebkādu tādu priekšrocību vai ierobežojumu noteikšanas aizliegums, kas balstās uz bērna rasi, ādas krāsu, dzimumu, tautību, valodu, reliģisko pārliecību, sociālo izcelsmi un statusu, rīcības spēju u.c.;
4. princips – ievērot bērna labākās intereses. Ikvienā lietā būs kādu interešu sadursme. Bērna intereses iepretim citām interesēm ir primāras;
5. princips – balstīties uz stiprajām pusēm. Koncentrēt darbu uz vēlamā izveidi, nevis tikai censties novērst un/vai labot nevēlamo;
6. princips – nekaitēt bērnam. Arī palīdzot iespējams nodarīt kaitējumu. Šis princips jālieto, lai izlemtu, vai, risinot problēmu, netiek nodarīts lielāks kaitējums, nekā bija pirms tam. Novērtēt kaitējuma un ieguvumu samērojamību.⁶⁵

Tādējādi bērna labāko interešu nodrošināšana (*child's best interests*) ir viens no ANO Konvencijas pamatprincipiem, un šis koncepts starptautiskajās cilvēktiesībās pazīstams jau vairākas desmitgades.⁶⁶

Ieviešot bērna labāko interešu terminu latviešu valodā, starptautisko tiesību normu tulkošanas procesā ir pazudis vārds "labākās" un palikušas tikai "bērna intereses". Šāda

⁶³ Oak Foundation is family-led and reflects the vision and values of its founders. In all its work Oak pursues rights-based approaches, gender equality and partnership with the organisations we fund. We support civil society as a pillar of democracy and justice and nurture innovation and visionary leadership within it. Pieejams: <http://oakfnd.org/> [aplūkots 06.03.2019]

⁶⁴ Liepiņa Liene. Sociālpedagoģiskais darbs "Bērna interešu centrā - bērns" Pieejams: <http://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2013/01/Nr29-Liepina-30-33lp+.pdf> [aplūkots 06.03.2019]

⁶⁵ Ceļmale L., nodibinājuma "Centrs Dardedze" juriste. Raksts „Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.” Jurista Vārds, 06.06.2017 /NR. 24 (978)

⁶⁶ Ibid.

atšķirība formulējumos latviešu un angļu valodā konstatējama piemēram šādos gadījumos: ANO Konvencijā (3., 9., 18., 21, 37. pants); Eiropas Pamattiesību hartā (24. pants) u.c. Arī Latvijas normatīvajos aktos visbiežāk lietots formulējums "bērna intereses" bez vārda "labākās". Tā piemēram: Civilprocesa likuma 239., 244.⁹, 260. u.c. panti; Civillikuma 76., 82., 160. u.c. panti; Bāriņtiesu likuma 25., 57. u.c. panti. Turpretim Bērnu tiesību aizsardzības likumā sastopami abi jēdzieni.⁶⁷

Vairākos Latvijas normatīvajos aktos sastopams arī formulējums "nepilngadīgā intereses". Šāds formulējums atzīstams par identisku bērna interešu jēdzienam, pamatojoties uz to, ka Civillikuma 219. pants nosaka, ka nepilngadība turpinās, līdz persona ir sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. pants nosaka, ka bērns ir persona, kas nav sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu. Tā Civilprocesa likumā lietots gan bērna interešu, gan nepilngadīgā interešu jēdziens; Kriminālprocesa likumā lietots tikai nepilngadīgā interešu jēdziens. Nav vienota rāmja vai mērījuma, kas būtu derīgs visiem gadījumiem, tādēļ bērna labāko interešu izvērtējums vienmēr ir jāveic individuāli tam speciālistam, kas savas kompetences robežās saskaras ar bērnu un pieņem jebkādu lēmumu attiecībā uz bērnu.⁶⁸

Bērnu tiesību konvencijas 3. panta⁶⁹ tvērums ir pietiekami plašs – tas attiecas gan uz politikas veidotājiem, gan normatīvo aktu pieņēmējiem, gan speciālistiem, kas strādā ar bērniem. Līdz ar to var teikt, ka labāko interešu princips attiecas gan uz individuālu gadījumu – konkrētu bērnu konkrētā situācijā, gan uz bērnu grupām – piemēram, visiem izglītojamiem, visiem bēgļiem, visiem bērniem ar īpašām vajadzībām un citām bērnu grupām. Bērna labākās intereses nenoliedzami nav vienīgais apsvērums, kas jāņem vērā, pieņemot lēmumus par lietām, kurās iesaistīti bērni. Tomēr Bērnu tiesību konvencija pasaka, ka bērna labāko interešu principam ir prioritāte iepretim pārējiem apsvērumiem⁷⁰.

Saskaņā ar Bērnu tiesību konvenciju uzskatāms, ka bērna labākajās interesēs ir:

1. iegūt izglītību (28.pants);
2. būt ģimenes attiecībās (8.pants);
3. zināt savus vecākus un saņemt aprūpi (7.pants);

⁶⁷ Ceļmale L., nodibinājuma "Centrs Dardedze" juriste. Raksts „Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.” Jurista Vārds, 06.06.2017 /NR. 24 (978)

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Bērnu tiesības konvencijas 3. pants nosaka, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm. Pieņemts: 20.11.1989

⁷⁰ Ceļmale L., nodibinājuma "Centrs Dardedze" juriste. Raksts „Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.” Jurista Vārds, 06.06.2017 /NR. 24 (978)

4. paust savu viedokli un tikt uzklausītam jautājumos, kas skar viņu pašu (12.pants);
5. tikt uzskatītam un respektētam kā atsevišķai personai (16.pants).⁷¹

Un kā norādīts 2019. gada 17.aprīļa revīzijas ziņojumā “Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”, “*bērna labākās intereses ietver atbildīgo institūciju pienākumu nodrošināt tādu ārpusģimenes aprūpi, kas rada bez vecāku gādības palikušam bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošina labvēlīgus apstākļus bērna attīstībai un atbalsta bērna centienus būt patstāvīgam. Vienlaikus bērnam jānodrošina iespēja nezaudēt saskarsmi ar ģimeni un ierasto vidi*”⁷². Šī principa skaidrojuma “puse” dažkārt tiek piemirsta, jo lielākoties tiek runāts par to, ka bērnam jāauzgaug ģimenē, tas ir viņa labākajās interesēs, taču ja šīs ģimenes nav, tad bērna labākajās interesēs ietilpst gūt to aizsargātības sajūtu, atbalstu un visu pārējo – no vietas, kur viņš atrodas.

Taču, saskaņā ar Bērnu tiesību konvenciju, uzskatāms, ka bērna labākajās interesēs nav sekojošas lietas:

1. tikt pakļautam jebkāda veida vardarbībai (19.pants);
2. bez pamatojuma tikt šķirtam no ģimenes (9.pants);
3. tikt pakļautam tādām ārstniecības (tautas medicīnas) procedūrām, kas kaitē bērna veselībai (24.pants);
4. strādāt darbu, kas ir bīstams bērna veselībai (32.pants);
5. tikt pakļautam jebkādam ekspluatācijas formām (33.-36.pants).

Bērnu labāko interešu princips vienmēr konkurēs ar citu interesēm – vai tās būtu citu bērnu intereses, pieaugušo ģimenes locekļu vai citu pieaugušo intereses, vai visas sabiedrības intereses.⁷³

To ļoti labi var ilustrēt ar dažādiem piemēriem, kā piemēram, bērna interesēs ir dzīvot kopā ar savu – mīlošo ģimeni, kur par viņu rūpējas, uztraucas, gādā, taču realitātē vecāki par bērnu vispār nerūpējas, viņu interesēs nav nodrošināt bērnam visu nepieciešamo un bērns cieš no vardarbības ģimenē. Šādā gadījumā tiks ierobežotas bērna intereses augt ģimenē, lai nodrošinātu bērnam visu nepieciešamo un lai pasargātu bērnu no vardarbības.

⁷¹ Ceļmale L., nodibinājuma “Centrs Dardedze” juriste. Raksts „Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.” Jurista Vārds, 06.06.2017 /NR. 24 (978)

⁷² Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Latvijas Republikas Valsts kontroles mājaslapa. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Zi%C5%86ojums_At%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.%20Ikvienam%20b%C4%93nam%20ir%20ties%C4%ABbas%20uzaugt%20C4%A3imen%C4%93.pdf [aplūkots 26.04.2019]

⁷³ Ceļmale L., nodibinājuma “Centrs Dardedze” juriste. Raksts „Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.” Jurista Vārds, 06.06.2017 /NR. 24 (978)

Viens no principa būtiskajiem aspektiem ir bērna informēšana un viedokļa noskaidrošana jebkurās darbībās, kas skar bērnu.⁷⁴ Visu bērnu tiesības tikt uzklautiem un nopietni uztvertiem ir viena no Bērnu tiesību konvencijas pamatvērtībām. Lai bērns īstenotu savas tiesības paust savu viedokli, personām, kuras ir atbildīgas par to, ka bērns tiks uzklauts, un bērna vecākiem vai aizbildnim ir jāinformē bērns par jautājumiem, iespējām un iespējamajiem lēmumiem, kuri ir jāpieņem, kā arī par šādu lēmumu sekām.⁷⁵ Tas nozīmē, ka bērnam vispirms ir nepieciešams izstāstīt, piemēram, kādēļ tiek veikta nopratināšana, kādēļ tiek veikti videoieraksti, vai arī piedāvāt vecāku klātbūtni (ja tas ir vēlams), nevis vienkārši nogādāt bērnu uz nopratināšanu, pilnīgi neko iepriekš nepaskaidrojot.

⁷⁴ Ceļmale L., nodibinājuma "Centrs Dardedze" juriste. Raksts „Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.” Jurista Vārds, 06.06.2017 /NR. 24 (978)

⁷⁵ Bērnu tiesību konvencijas Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009), Bērnu tiesību komiteja, Piecdesmit pirmā sesija, Ženēva, 2009. gada 25. maijs–12. jūnijs. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/general_comment_no.12.docx [aplūkots 04.03.2019]

2. ĢIMENE KĀ SOCIĀLAIS INSTITŪTS UN TĀS NORMATĪVAIS REGULĒJUMS

Visi cilvēki ir saistīti ar ģimeni – nākt šajā pasaulē, izaugt, attīstīties, realizēties, atdot vai dalīties šajā pieredzē un aiziet no šīs pasaules – bez ģimenes tas viss un vēl nenosauktais nemaz nav iespējams.⁷⁶ Visā plašajā sabiedrībā pastāv daudz ideju kā definēt jēdzienu “ģimene”. Citi uzskata, ka ģimene var būt viens vecāks (tēvs vai māte) ar bērnu, cits uzskata, ka vecmāmiņa ar mazbērnu ir ģimene, taču cits uzskata, ka ģimene ir gan vecāki ar bērniem, vecvecākiem un krustmātēm ir viena liela ģimene. Taču autores prāt ģimene ir kas daudz vairāk kā personu skaits tajā. Autore šajā nodaļā vēlas parādīt, cik svarīga un nepieciešama personas socializācijas procesā ir ģimene.

2.1. Ģimene kā sociālais institūts

Ģimene visā pasaulē vēsturiski izveidojusies kā cilvēku kopdzīves pamatforma un sabiedrības pamatvērtība, neskatoties uz formu vai attieksmes pret to mainību. Ģimenes pamatu veido vīrieša un sievietes savienība, kas tiek oficiāli apstiprināta ar laulības aktu. Laulāto kopdzīvē izpaužas cilvēku bioloģiski sociālā daba un tiek apmierinātas dzīvesbiedru materiālās un emocionāli garīgās vajadzības un tiek radīti, kā arī audzināti (socializēti) bērni kā savas dzimtas turpinātāji, kā valsts un sabiedrības nākotne.⁷⁷ Parasti, ja tiek runāts par vecākiem, mēs uzreiz iedomājamies **vecākus kā attiecībās** ar bērniem un **vecākus kā viņu darbību**, audzinot bērnus. Būt par vecāku, tas nozīmē aktīvi iesaistīties zināma veida attiecībās ar otru personu. Vecāki rūpējas par savu bērnu, mīl savu bērnu, disciplinē viņu un spēj dot bērnam noteiktus padomus. Vecākiem ir noteiktas tiesības un pienākumu attiecībā uz saviem bērniem, kādi citiem cilvēkiem nav.⁷⁸

“Spēcīga, sociāli un ekonomiski neatkarīga ģimene ir viens no svarīgākajiem katras sabiedrības pastāvēšanas priekšnoteikumiem. Ģimenes ne tikai būtiski ietekmē sabiedrības un valsts labklājību, bet veic arī vairākas svarīgas funkcijas, piemēram, uztur demogrāfisko stabilitāti, nodrošina bērnu un jauniešu socializāciju un sagatavošanu pastāvīgai dzīvei, ģimenes locekļu aprūpi, sniedz savstarpēju atbalstu ģimenes locekļiem”⁷⁹

⁷⁶ Karpova Ā. Ģimenes psiholoģija. Rīga: Izdevniecība “RaKa”, 2006, 6.lpp

⁷⁷ Vikmane B. Socializācija ģimenē. Monogrāfija., Liepāja: LiePU LiePA, 2009, 70.lpp

⁷⁸ Austin Michael W. Conception of parenthood: ethics and the family. Ashgate Publishing, 2007, 4.lpp

⁷⁹ Ministru kabineta 2011.gada 18. februāra rīkojums Nr. 65. Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017. gadam, Rīga, 2011. Pieejams: www.saeima.lv/BK/Gimenes_valsts_politikas_pamatnostadnes.doc [aplūkots 12.03.2019]

Ģimene ir kā neliela sociālā grupa.⁸⁰ Zinātnes pārstāvji priekšplānā izvirza vēl tādus apzīmējumus ģimenei, kā “ģimene ir vēsturiski mainīgs sociāls institūts, savstarpējo attiecību vai sadarbības subjekts, sociālā grupa, sabiedrības šūniņa”⁸¹. “Grupa” un “sociālā grupa” ir sociālās psiholoģijas pamatjēdzieni. Grupu var definēt kā mijiedarbīgu cilvēku kopību, kas darbojas, lai sasniegtu apzinātu mērķi; kā kopību, kura apzināti uzstājas kā darbības subjekts. Vieni no nozīmīgākajiem kopības nosacījumiem ir apzināts un katra dalībnieka motivēts mērķis, līdzīga ideoloģija par šī mērķa sasniegšanas līdzekļiem, kopīgi uzskati, kā arī ļoti liela un īpaša loma ir kopdarbībā saistītajai saskarsmei un vienotībai. Ģimene pieskaitāma pie mazajām reālajām kontaktgrupām, jo tā ir mazskaitlīga un tajā dominē personiski kontakti.⁸²

Lai raksturotu ģimenes būtību vai tās īpašību, tiek izmantoti dažādi tēli, salīdzinājumi un metaforas, un jāatzīst, ka katrā no tiem ir daļa patiesības. Piemēram, ka ģimene ir patvērums, laimes saliņa, arī ūdens piliens, kurā atspoguļojas visa ezera vai okeāna (ar ko šeit tiek apzīmēta sabiedrība) īpatnības konkrētajā vēsturiskajā periodā. Japānā populārs ir ģimenes salīdzinājums ar tiltu, kas vieno indivīdu ar sabiedrību. Autore intervijas laikā nolasīja šo salīdzinājumu un uzdeva jautājumu, kā V. Asteševska skaidrotu šo salīdzinājumu un vai V. Astaševska tam piekrīt, uz ko autore saņēma šādu atbildi:

“Neapšaubāmi tā tas arī ir. Ir ārkārtīgi noslēgtas ģimenes, varbūt iekšā šīs ģimenes figurē veselīgi, taču šīm ģimenēm nav izeja uz sabiedrību un atvērtums, līdz ar to, cik grūti bērnam ir komunicēt un iziet sabiedrībā. Šeit atkal saskatu divus riskus – nevar zināt, kas ģimenē notiek iekšā, ģimene ir noslēgta, var pastāvēt, ka bērnam ir ļoti smagi emocionālajā ziņā, kā arī fiziskā veidā. Otrkārt, bērns nevar izaugt, vispusīgi attīstīties noslēgtā vidē. Bērniem ļoti svarīga ir komunikācija.”⁸³

Ā. Karpova savā grāmatā “Ģimene kā sociāla grupa” norādījusi, ka gan pēc veidošanās, gan arī pēc funkcionēšanas īpatnībām ģimene var būt arī pagaidu (norādot, ka tas gan ir pesimistisks variants) vai arī pastāvīga. Ar pagaidu ģimeni, autores prāt, vairāk gan domāts tieši pretējs ģimenes veids iepriekš minētajai pastāvīgajai ģimenei, tātad – nepastāvīga, kas galu galā tiek šķirta. Ja runājam par pagaidu ģimeni, kas ir kā audžuģimene bez vecākiem palikušajiem (tādiem, kuru vecākiem aizgādības tiesības ir pārtrauktas/atņemtās) bērniem, tad visnotaļ šī pagaidu ģimene nebūt nebūs pesimistisks variants, jo arī pagaidu ģimene ir labāks variants bērnam par institūciju.

⁸⁰ Karpova Ā. Ģimene kā sociāla grupa: Māc. līdz., Rīga: P. Stučkas LVU, 1989, 55, 3.-4. lpp

⁸¹ Karpova Ā., 2006, 7.lpp

⁸² Karpova Ā., 1989, 3.-4. lpp

⁸³ Intervija ar Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieci Viju Astaševsku. 2019. gada 17. aprīlī. Kuldīgas novada bāriņtiesā. Pilna intervija pieejama pielikumā. Skat. Pielikums Nr.1

Atgriežoties pie tēmas par ģimenes veidiem. Iepriekšminētā “pastāvīgā” ģimene, kā grāmatas autore norāda, ir optimāls un ģimenei “normāls” variants. Tāpat grāmatas “Ģimene kā sociāla grupa” autore norāda, ka par ģimeni var teikt, ka tā ir organizatoriski noformēta (formāla jeb oficiāla), bet var būt arī organizatoriski nenoformēta, tātad, neformāla jeb neoficiāla. Šajā gadījumā tas varētu būt kopā dzīvojošs pāris, kurš savu laulību dzimtsarakstu nodaļā nav noformējis. Grāmatas autore Ā. Karpova norāda, ka tāda ģimene ir stihiskāka, patvaļīgāka, no sabiedrības puses grūtāk kontrolējama un saistāma ar augstu personīgo atbildību.⁸⁴

Ģimenei ir ļoti raksturīgas tādas “īpašības” jeb “vērtības” kā ģimeniska atmosfēra un ģimeniskums. *“Ģimeniskā atmosfēra ir tā, kas atļauj dziļi individuāli un bezgalīgi niansēti pēc satura ietekmēt bērnus un katru ģimenes locekli. Pašas slēptākās un svētākās dvēseles kustības var ievērot, veidot un virzīt tikai šajā kontaktgrupā, jo tādā dziļumā nevienai citai sabiedrības grupai kā tikai ģimenei, tas nav iespējams.”* Ģimene audzina ar visu savu dzīvesveidu, ar visu tajā valdošo garīgi tikumisko atmosfēru, kura ir tik neaizvietoājama savā siltumā, bagātībā un niansētībā, un tā ir iespējama tikai ļoti tuvu cilvēku starpā, turpretim sabiedrība audzina ar dažādu veidu pasākumiem un rīkotām akcijām, kuru pamatā nav nekādas cilvēciskās tuvības, siltuma un savstarpējās personiskās attiecības.⁸⁵

Turpretim ģimeniskums, tā ir īpašība, kas raksturo augsti kvalitatīvas ģimenes sociāli psiholoģijās mij-attiecības un caur kuru realizējas tādas ģimenes funkcijas, kā sniegt cilvēkam personīgo laimi un audzināt bērnus kā pilnvērtīgus sabiedrības pilsoņus. Ģimeniskuma pamatā ir savstarpēja morālā atbildība un palīdzība, un šīs īpašības ir tās, kas padara ģimeni par īstu kolektīvu. Ģimeniskums izpaužas saliedētībā, kas nozīmē to, ka viņu uzskati, pozīcijas un domas galvenajos ģimenes dzīves jautājumos ir ļoti tuvi vai pat sakrīt, vai arī veiksmīgi papildina viens otru. Piemēram, veidojot ģimenes tradīcijas, sadalot pienākumus, kaut vai sestdienas rītā kopā galdu klājojot vai plānojot brīvdienas aktivitātes. Ģimeniskums realizējas katra ģimenes locekļa vēlēšanās un spējā dziļi izjust un saprast citu pārdzīvojumus, spēt uzklausīt, kopā priecāties, bēdās uzmundrināt un palīdzēt, līdz ar to mājās valda siltums, harmonija un mājīgums. Taču ģimeniskums nepastāv tur, kur ģimenes locekļi nespēj taisnīgi novērtēt katra ģimenes locekļa ieguldījumu, un katram liekas, ka tikai viņam ir taisnība. Ģimeniskumam ir tā īpašība vai vērtība, ka katrā ģimenes loceklī ir pārlicība, ka jebkurā brīdī to atbalstīs, sapratīs un jutīs tam līdzī. Kaut arī īstas nepieciešamības pēc palīdzības nav, ir svarīgi zināt, kad brīdī, kad tā tiešām būs nepieciešama, vienmēr šī palīdzība tiks sniegta.⁸⁶

⁸⁴ Karpova Ā., 1989, 4.lpp

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid. 5.lpp

Autore ir pārliecināta, ka iepriekšminētās vērtības realizējas tikai un vienīgi ģimenē, jo tikai ģimene ir tā, uz kuru pa īstam var paļauties un no kuras gūt patiesu atbalstu. Ģimenei ir jābūt kā “miera ostai”, vietai, kur vienmēr gribas atgriezties un vieta, kurā justies aizsargātam, īpaši runājot par bērniem.

Ģimenes kodolu veido laulātie dzīvesbiedri. Ja vienkopus ar šiem laulātajiem dzīvesbiedriem nedzīvo vēl citi radnieki, šo ģimeni uzskata par nukleāru ģimeni, kas nozīmē, ka ģimene ir veidota tikai no paša kodola. Tieši šis kodols veic svarīgāko ģimenes uzdevumu – rada jaunu dzīvību, tas ir, vienu vai vairākas.⁸⁷ Ģimenes sastāvā bez laulāto bērniem bieži vien ir arī viena vai abu dzīvesbiedru vecāki, brāļi vai māsas un citi tuvāki vai tālāki radnieki. Atkarībā no tā, vai ģimenē dzīvo kopā abi laulātie vai viens, izšķir tā saucamās **pilnās** un **nepilnās** ģimenes. Vēl pastāv **vienkāršās** un **saliktās** ģimenes. Par vienkāršām ir saucamas ģimenes, kurās ir tikai viens kodols. **Vienkāršajās pilnajās ģimenēs** ir dzīvesbiedri ar bērniem vai bez bērniem, taču **vienkāršajās nepilnajās ģimenēs** ir viens no vecākiem (visbiežāk māte) ar bērniem. **Salikto pilno ģimeņu** sastāvs ir daudzveidīgs, tajās ietilpst divas vai trīs paaudzes ar vienu vai pat vairākiem kodoliem. Taču **saliktajās nepilnajās ģimenēs** ietilpst māte vai tēvs ar bērniem un vecākiem. Pastāv arī dažādu veidu jauktas ģimenes, kuru locekļi nav tiešie pēcnācēji: vecvecāki ar mazbērniem, brāļi vai māsas ar radnieku bērniem u.c.⁸⁸ Autores prāt, par pilnu ģimeni ir uzskatāma ģimene, kurā ir abi vecāki un bērns/bērni, jo tā ģimenes pamatdoma ir tajā, ka vecākiem ir jābūt kopā ar bērniem. Turklāt ģimenē, lai tā pilnvērtīgi pildītu savas funkcijas, ir jābūt visiem pilnas ģimenes locekļiem, t. i. vecākiem un bērnam/bērniem.

Autore vēlas norādīt uz pētījumu bakalaura darba ietvaros, lielākā daļa no respondentiem bija vecāki ar bērniem, respondentu vidējais vecums bija 28 gadi. Respondentiem tika uzdots jautājums par to, kā viņi izprot jēdzienu “pilna ģimene”, tiem bija dotas vairākas atbildes iespējas, kā piemēram:

- 1) pilna ģimene ir ģimene, kurā ir abi pretējā dzimuma vecāki un aug vismaz divi bērni. Šim apgalvojumam piekrita 7% respondenti;
- 2) pilna ģimene ir ģimene, kurā ir vecāks un bērns, šim apgalvojumam piekrita 5% respondenti;
- 3) pilna ģimene ir ģimene, kurā ir divi pieauguši cilvēki (nav svarīgs dzimums), kuri vēlas būt par vecākiem un tie kopīgi audzina bērnu, kam piekrita 19% respondenti

⁸⁷ Karpova Ā., 1989, 6.lpp

⁸⁸ Ibid.

4) lai ģimeni varētu atzīt par “pilnu ģimeni” nav nozīmes, cik daudz ģimenē ir bērnu, bet ir jābūt abiem vecākiem, šim apgalvojumam piekrita 66% respondentu, kas ir nenoliedzams pārsvars pār visām atbildēm⁸⁹.

Ar šo autore gribēja norādīt, ka anketas ietvaros lielākais vairums cilvēku uzskata, ka ģimenē ir jābūt abiem vecākiem, turklāt bērnu skaitam (viens, divi vai 5 bērni) nav nozīmes. Galvenais uzsvars bija uz abiem vecākiem (mamma un tētis) un bērnu/bērniem. Pētījuma nākamais jautājums bija par to vai respondenti piekrīt uzskatam, ka, bērnam augot, ir nepieciešami abi vecāki un kādēļ, uz ko 79% bija norādījuši, ka tie piekrīt uzskatam, 13% bija norādījuši, ka nepiekrīt, taču 8% respondenti nebija snieguši atbildes. Viens no svarīgākajiem aspektiem, kādēļ bērnam ir nepieciešami abi vecāki, tika norādīts tas, ka katrs no vecākiem ir spējīgs sniegt neaizstājamu atbalstu, rūpes un gādību, jo katram no vecākiem ir sava individuālā audzināšanas pieeja. Respondentu atbildes bija dažādas, taču kopumā visas vērsta uz to, ka bērni ņem piemēru no vecākiem, un ja, piemēram, ģimenē aug dēls, bet ģimenē nav tēva, dēlam pusaudžu gados ir ļoti grūti par konkrētām lietām runāt ar māti un otrādi. Taču bija arī viedoklis, kur respondenti bija teikuši, ka bērns var augt arī tikai esot ģimenē ar vienu vecāku, un, ja vecākam ar bērnu būs labas attiecības, tas nebaidīsies vecākam stāstīt to, ko būtu gatavs stāstīt tikai noteiktā dzimuma vecākam.⁹⁰

Autore uzskata, ka ģimenē, cik nu tas ir iespējams, ir jābūt abiem vecākiem un tas ir ļoti nozīmīgi bērnam. Jo katrs vecāks ģimenē pilda savu lomu. Autore uzskata, ka tēvs nevar pilnvērtīgi aizstāt mammas lomu un otrādi. Mamma ģimenē ir tas cilvēks, kurš, lielākoties, ar bērnu ir ciešākā kontaktā kopš bērna piedzimšanas, mamma sniedz maigumu gan bērnam, gan vīram, mamma rūpējas par visiem, mamma pilda savas sievietes-mātes pienākumus. Turklāt tēvs ģimenē ir stiprais atbalsta plecs, ģimenes galva, tēvu bērni uztver kā aizsardzību.

Intervijā autore V. Astaševskai uzdeva jautājumu: “Vai Jūs piekrītat uzskatam, ka bērnam augot ir nepieciešami abi vecāki? Vai kāda vecāka klātesamības trūkums var iespaidot bērna socializācijas procesu ģimenē un vispār?” Un V. Astaševska atbildēja:

“Es teikšu, ka jā. Un domāju, ka ir ļoti daudz literatūras, kas raksta, it sevišķi attiecīgos vecuma posmos, cik svarīgi ir, ka ir abi vecāki, jo katram no vecākiem ir sava loma uz bērna attīstību. Pat zīdāinis jūt māti, un citas sajūtas viņam ir ar tēti. Šī milzīgi emocionālā bagāža ir tā, uz ko veidojas viss pārējais. Tad, kad ir adoptētāji vai

⁸⁹ Elīna Laugale „Bērna tiesību augt pilnā ģimenē nozīme bērna socializācijas procesā.” Bakalaura darbs. Rīga, 2017

⁹⁰ Ibid.

*audžuģimenes vieni paši startē, mēs vienmēr uzdodam jautājumu: kāds Jums ir sociālais atbalsts, vai Jums ir opīši ģimenē, vai brāļa ģimene utt., ka tas ir ļoti svarīgi.*⁹¹

Vīrieši ģimenes dzīvē spēlē vienlīdzīgi izšķirošu lomu, it īpaši, attiecībā uz aizsardzību un atbalstu savai sievai un bērniem. Daudzi vīrieši arī apzinās, cik svarīga ir viņa loma ģimenē un viņš dzīvo atbilstoši savai vīrišķībai. Tēva trūkums ģimenē nopietni ietekmē ģimenes dzīvi, bērnu audzināšanu un viņa integrāciju sabiedrībā. Šis trūkums, kas var būt fizisks, emocionāls, psiholoģisks un garīgs, atņem bērnam piemērotu priekšstatu par tēvu (vīrieti).⁹²

Sava dzimuma apzināšanos un šim dzimumam raksturīgo sociālo lomu apguvi ietver dzimumsocializācija. Z. Freids uzskatīja, ka bērniem piedzimstot nav apziņa par savu dzimumu. Freids uzskatīja, ka bērni piedzimst biseksuāli. Dzimumapziņu bērnam veido viņa vecāki, ievērojot viņa bioloģisko dzimumu. Lielākajā daļā ģimeņu zēni un meitenes tiek audzināti atšķirīgi, ņemot vērā sabiedrībā izplatītos un vecāku pieņemtus dzimuma stereotipus, priekšstatus par sievieti un vīrieti lomām un vēlamu uzvedību. Vecāki cenšas savus bērnus audzināt tā, lai viņu uzvedība atbilstu šim sabiedrības dzimumuzvedības standartam.⁹³

Ģimene ir nozīmīgākais socializācijas aģents arī dzimumsocializācijas sfērā, jo tieši ģimenē bērns saņem viņa bioloģiskajam dzimumam pirmo atbilstošo audzināšanu. Meiteņu uzvedībā visbiežāk tiek stimulētas tādas iezīmes kā maigums, piekāpīgums, izpalīdzīgums, kautrība, turpretī zēnu uzvedībā aktivitāte, savaldība, racionalitāte, spēja sacensties un konkurēt.⁹⁴ Turklāt bērna dzimumlomas un dzimumidentitātes veidošanās procesā ir svarīgi, lai tam būtu abi vecāki, jo bērnam bērnībā dzimumloma izpaužas kā identificēšanās ar ģimenes locekļiem, bērns atkārtoti tuvinieku uzvedību un saņem tās pastiprinājumu par atbilstību noteiktai dzimumlomai, kā arī apgūst sociālās uzvedības standartus. Pirmsskolas vecumā bērns sāk izprast dzimuma atšķirības un identificē sevi ar sava dzimuma vecāku, imitē un attēlo atbilstošo, pārstrādājot informāciju par dzimumidentitāti, bērnam rodas dzimuma stereotipi, atdarinot pieaugušos un uzvedībā veidojas noteikta dzimuma paterns. Jaunākajā skolas vecumā dzimumidentitātes attīstība atkarīga no attiecībām ģimenē.⁹⁵

Tieši ģimenē indivīdi apgūst sabiedrībā nepieciešamās sociālās lomas: vīrs, sieva, dēls, meita, uzkrāj sociālo pieredzi un iemaņas, kas ir svarīgas, lai sekmīgi darbotos plašākā sociālā kontekstā – profesionālās dzīves un darbības ciklā. Atšķirībā no pieaugušajiem, bērnu

⁹¹ Intervija ar Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieci Viju Astaševsku. 2019. gada 17. aprīlī. Kuldīgas novada bāriņtiesā. Pilna intervija pieejama pielikumā. Skat. Pielikums Nr.1

⁹² Post-synodal apostolic exhortation *amoris laetitia* of the holy father Francis to bishops, priests and deacons consecrated persons christian married couples and all the lay faithful on love in family. Pieejams: http://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amoris-laetitia_en.pdf [aplūkots 19.05.2017]

⁹³ Omārova S. Cilvēks dzīvo grupā. Rīga, 2002, 77.lpp

⁹⁴ Ibid, 79.lpp

⁹⁵ Karpova Ā., 2006, 75.lpp

socializācija ir neapzināta apkārtējās pasaules iepazīšana. Bērnu socializācija hierarhiski ir pakārtota savu vecāku un apkārtējo pieaugušo ietekmei – bērns uzklausa un izpilda viņu vēlmes un norādījumus, kas pamazām kļūst par paša uzskatiem un iekšējo motivāciju.⁹⁶

V. Astaševskas viedoklis par to, kāpēc ģimene tiek uzskatīta par svarīgāko socializācijas institūtu/aģentu:

“Jo ģimene ir pamatsūniņa. Skatoties starptautiskos aktus, ka ģimenes loma ir pamats, ka cilvēks ģimenē tikai spēj pilnvērtīgi attīstīties. Visideālāk – ja pilnā ģimenē. Piemēram, par bērnu namiem, it sevišķi, kādi tie bija agrāk, bērni tur sevi uztver kā vienu no daudziem, nevis – tā ir mana mamma, tas ir mans tētis. Viņiem ir nepilnvērtīgs priekšstats par dzīvi.”⁹⁷

Atgriežoties pie tēmas par ģimenes funkcijām. Nepastāv vienots un pilnīgs ģimenes funkciju uzskaitījums, taču psiholoģiskā plānā tiek akcentētas šādas:

1. bērna dzimšana un audzināšana;
2. vecāku garīga pilnveidošanās;
3. emocionālā atbalsta un psiholoģiskās aizsardzības funkcija;
4. sociāli ekonomiska statusa sniegšana;
5. pašizpaušanās funkcija.⁹⁸

Lai varētu izpētīt šo sadaļu par ģimeni kā sociālo institūtu, vispirms būtu jānoskaidro, kas ir sociālie institūti un kā tie radušies. Ģimene ir viens no sociālajiem institūtiem (socializācijas aģentiem), kas personai sniedz izpratni par sabiedrību, tās kultūru un organizāciju. Visu šo procesu, kam indivīds iet cauri ar socializācijas aģentu palīdzību, kura gaitā indivīds iegūst vietu sociālajā sistēmā, apgūst sociālajā sistēmā atbilstošās sociāli nozīmīgās darbības, uzvedības veidus, vispārpieņemtos simbolus un no uzkrātajām atziņām veido savu pasaules uzskatu, un kļūst par intelektuāli attīstītu personību, sauc par socializāciju.⁹⁹ Svarīgākās lietas, ko iegūst socializācijas procesa gaitā ir lojalitāte sabiedrībai, likumpaklausība, motivēta atbildība uzturēt līdzdalību sabiedrībā, kā arī apzināties sabiedrības kompetences formas, kas ir pieņemamas. Šie mērķi ir vispārīgi, tie ir universāli piemērojami.¹⁰⁰

⁹⁶ Vikmane B., 2009,30.lpp

⁹⁷ Intervija ar Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieci Viju Astaševsku. 2019. gada 17. aprīlī. Kuldīgas novada bāriņtiesā. Pilna intervija pieejama pielikumā. Skat. Pielikums Nr.1

⁹⁸ Karpova Ā., 2006, 22.lpp

⁹⁹ Garleja R. Cilvēkpotenciāls sociālā vidē. Rīga: Raka, 2006, 77. lpp

¹⁰⁰ Handel G., Cahill S., Elkin F. Children and society: the sociology of children and childhood socialization, Roxbury Publishing Company, 2007, 87.lpp

Ģimenei raksturīgāko polifunkcionālismu konkrētāk var apskatīt, apskatot šādas astoņas funkcijas:

1. **reproduktīvā jeb prokreācijas funkcija**, kuras būtība ir apmierināt cilvēka vajadzību pēc pēcnācējiem (tā izsaka vēlēšanos būt par māti, tēvu) un līdz ar to dzimtas turpinājuma vai cilvēces nepārtrauktības nodrošināšana;
2. **primārās sociālās kontroles jeb socializācijas funkcija**. Ģimene, t. i. māte un tēvs veido bērna pirmo sabiedrību un līdz ar to ikdienas uzvedības paraugus, normas, standartus, arī dzimumuzvedības normas tiek apgūtas tādā vai citādā kvalitātē un kvantitātē tieši šajā primārajā sociālā grupā;
3. **audzināšanas funkcija**, kuras plašākā būtība ir cilvēces kultūras nepārtrauktības nodrošināšana, sadarbojoties vairākām paaudzēm. Produktīva un konstruktīva ģimenes audzināšana ir spēcīgs garants bērnu un citu ģimenes locekļu iekšējās pasaules veseluma, pilnvērtības apziņas, pozitīva pašvērtējuma nodrošināšanai. Ģimene var veicināt humānisma pavedienu nepārtrauktību cilvēku sabiedrībā, nacionālo īpatnību attīstību utt.;
4. **sadzīves materiālās nodrošināšanas funkcija**. Šīs funkcijas saturā ietilpst fiziskās aprūpes un izdzīvošanas aspekti: dzīvesvietas - mājas vai dzīvokļa – nodrošinājums, apģērbs, ēdiens, higiēnas prasību ievērošana utt.
5. **rekreatīvā funkcija** – atpūtas un relaksācijas iespējas, noteiktas kārtības, dzīves ritma un organizācijas nodrošināšana, ievērojot ģimenes locekļu individuālās īpatnības, lai atjaunotu fiziskos un garīgos spēkus;
6. **komunikatīvā funkcija** (saucama arī par garīgās saskarsmes funkciju). Šī funkcija ir ietverta, jo ģimenē apvienojas līdzīgi domājošie, jūtošie un darošie. Īpaši ir jā rūpējas par savstarpējo attiecību kultūru, to veidošanu, uzturēšanu, bagātināšanu un vienu svarīgu darbību – izvairīšanos no konfliktiem, jo ģimenes strīdos uzvarētāju nav, visi rezultāti skar kopdzīvi;
7. **psihoterapeitiskā funkcija** – tā ir sekmīga tad, ja dzīvesbiedri un visi ģimenes locekļi var palīdzēt cits citam nodrošināt garīgo veselību (emocionālo un intelektuālo līdzsvarotību, augstu darbaspēju pakāpi, gatavību veidot konstruktīvas attiecības ar citiem cilvēkiem un pārvarēt iespējamās grūtības);

8. **felicitoloģiskā funkcija** (*felicite* – no itāļu valodas – laime) ir caurviju izjūta un aktivitāte, jo atkarīga no tā, kā tiek veiktas visas iepriekšējās funkcijas, un ģimene var justies laimīga vai vismaz apmierināta.¹⁰¹

Ja sākotnēji ģimenei bija aktuālas saimnieciskā, ekonomiskā, reproduktīvā un audzināšanas funkcija, tad mūsdienās pieaug psihoterapeitiskā un emocionālā atbalsta funkcija. Cilvēks cer, ka mīlēt un kļūt kādam vajadzīgam – ir ceļš uz vientulības pārvarēšanu, un tas var notikt laulībā un ģimenē. Protams, daļēji šīs funkcijas tiek “iznestas” arī ārpus ģimenes, piemēram, kolēģu vidū vai draugu kompānijā, tomēr “pamatslodze” ir saistīta ar ģimeni. Siltums, prieks, laime, laipnība, subjektīvā labsajūta, dzīves stabilitāte un izjūta, ka “tas nekad nebeigsies”, ir pievilcīga katram cilvēkam.¹⁰²

Nav šaubu par to, ka bērniem labākā dzimšanas vieta ir mīlošo laulāto ģimenē. Jo ģimene ir bērna pirmā sabiedrība un primārās - svarīgākais socializācijas institūts¹⁰³. Tā ir cilvēciskuma un altruisma¹⁰⁴ dzimšanas vieta. Taču vai tā būs, tas ir atkarīgs no tās ģimenes sociālās situācijas, kurā bērns piedzimst, dzīvo un attīstās visjūtīgākajā vecumā. Nelabvēlīgos apstākļos dīgst attīstības atkāpes, kurām jau agri vajadzīga korekcija. Ģimene ir primārā vide, kur cilvēks dzīvo, veidojas viņa personība un viņš iemācās dažādus uzvedības veidus. Mēs katrs nākam no ģimenes, taču mūsu ģimenes ir ļoti atšķirīgas. Tā kā ģimene ir mainīga sistēma, tad arī ģimenes struktūra var mainīties laika gaitā. “Fiziski un garīgi vesela ģimene ir tautas, valsts dzīves un nākotnes stiprais pamats”.¹⁰⁵

Bērnām pirmās tuvās attiecības tiek nodibinātas ar māti, tēvu, brāļiem/māsām vai citiem ģimenes locekļiem. Tādas attiecības, kā tās tiks veidotas ģimenē, veidosies arī nākotnē ar citām personām. Ģimene spēlē vairākas noteiktas lomas bērna socializācijas procesā, ne tikai acīmredzamo – rūpes un audzināšanu¹⁰⁶.

Pirmkārt, ģimene dod bērnam sākotnējo sociālo stāvokli – piešķirot statusu. Stīvens Noks savā grāmatā norāda, ka atkarībā no tā, kādā ģimenē bērns piedzims, būs atkarīgs tas, kā bērns tiks uztverts. Kā piemērs tam – bērns, kurš piedzims slavēna ārsta ģimenē sastapsies ar pavisam citādāku pasauli kā bērns, kurš piedzims neprecētai jaunietai. Lielākā atšķirība būs materiālā ziņā, protams, taču liela daļa būs sociālajai pusei un balstītai uz vecāka statusu. Un otrkārt, ģimene kalpo kā “realitātes arhitekts”. Kamēr viena ģimene var piedalīties regulāri

¹⁰¹ Karpova Ā., 2006, 23.-24.lpp

¹⁰² Ibid., 24.lpp

¹⁰³ Nock Steven L. Sociology of the family, Prentice Hall, Inc. A Division of Simon & Schuster, 1987, 401, 236.p

¹⁰⁴ Altruisms - pašai izliedzīga gādība par citiem, gatavība uzpurēties citu labā; pašai izliedzība, nesavtība. Latvian Oxford living dictionaries. Pieejams: <https://lv.oxforddictionaries.com/definition/ALTRUISMS> [aplūkots 13.03.2019]

¹⁰⁵ Karpova Ā., 2006, 25.lpp

¹⁰⁶ Nock Steven L., 1987, 236-237.p

visādos sporta pasākumos, tikmēr otra ģimene izvairās no visiem sporta pasākumiem. Vai kamēr viena ģimene ir reliģiska, cita ģimene nav ieinteresēta reliģijā. Dažās ģimenēs mātes strādā, kamēr citās ģimenēs tas nav pieņemams. Šo lielo atšķirību bērni neredz kā vecāku izvēli, tā vietā šādas izvēles tiek uzskatītas tā, it kā būtu tikai viena realitāte. Tādā ziņā bērna versija par pasauli ir konstruēta no viņa vecākiem. Treškārt, bērns mācās mijiedarbības procesus ģimenē. No pirmajām tuvajām attiecībām ar māti, tēvu, brāļiem/māsām tas mācās dalīties, mācās savstarpēji sadarboties, apgūst godīgumu, sadarbību, tas iemācās par autoritāti un daudziem citiem pamatkomponentiem.¹⁰⁷

Mijiedarbības modelis ģimenē kļūst par indivīda personības daļu. Bērns pieņem savas ģimenes vērtības un normas un pielieto tās kā savas. Ģimene ir bērna pirmā “atsauces grupa”, ar kuru salīdzināt savu nākotnes pieredzi. Kā arī ģimene sniedz bērnam pirmo izpratni par lomu lielajā sabiedrībā. Gan māte un tēvs (pārsvārā) strādā un tie parāda savu lomu “darba pasaulē” savam bērnam, ko tas nozīmē – strādāt, lai dzīvotu.¹⁰⁸

Juriste Kristīne Dupate uzsver, ka starp laulību un ģimeni nav liekama vienādības zīme, ģimenes jēdziens ir plašāks, un Satversme paredz aizsardzību ne tikai laulībai, bet arī ģimenei.¹⁰⁹ Šādam apgalvojumam autore viennozīmīgi piekrīt, jo laulībā stājas divi – pretējā dzimuma pārstāvji un pēc tam tie veido ģimeni. Ne velti Satversmes 110. pantā noteikts, ka valsts aizsargā laulību – savienību starp vīrieti, sievieti, ģimeni (..), šajā gadījumā skaidri norādīts, ka tie ir divi dažādi, atšķirīgi jēdzieni.

2.2. Normatīvais regulējums

Iepriekšējā nodaļā autore sniedza ieskatu tajā, kas ir ģimene, kas ir socializācija, un kādēļ ģimene ir primārais un svarīgākais socializācijas institūts bērnam. Bērns, ejot cauri socializācijas procesam, gūst un uzkrāj pieredzi, veido apziņu un integrējas sabiedrībā.

*“Tiesiskā socializācija ir daļa no vispārējās indivīda socializācijas. Tajā indivīds iegūst savu tiesisko apziņu, apgūst uzvedību un juridisko kultūru. Tiesiskās socializācijas procesā cilvēks apgūst savas fiziskās personas, pilsoņa u.c. lomas visplašākajā civiltiesisko, valststiesību, krimināltiesību u.c. tiesību nozaru regulēto attiecību klāstā.”*¹¹⁰ Neskatoties uz to, ka vienas valsts iedzīvotāji veido juridisko kopumu, dzīvo vienā valstī un ir pakļauti vienam likumam, arī indivīda tiesiskajā socializācijā liela loma ir indivīda sociālajai grupai, pie kuras konkrētā persona pieder. Gan tiesisko uzvedību, gan citus uzvedības modeļus sākotnēji mācās

¹⁰⁷ Nock Steven L. Sociology of the family, Prentice Hall, Inc. A Division of Simon & Schuster, 1987, 236-237.p

¹⁰⁸ Ibid, 237.p

¹⁰⁹ Faktisko kopdzīvi Latvijā tiesiski neatpazīst. <https://lvportals.lv/norises/276727-faktisko-kopdzivi-latvija-tiesiski-neatpazist-2016> [aplūkots 26.04.2019]

¹¹⁰ Osipova S., 2010, 105.lpp

no vecākiem, teritoriālās vides, kurā tas dzīvo, kā arī šobrīd ļoti aktuāli – no masu informācijas līdzekļiem. Tātad indivīda tiesisko socializāciju pamatā nosaka to sociālo grupu juridiskā kultūra, pie kā viņš pieder. Tāpēc socializācija, tajā skaitā arī tiesiskā socializācija ir vērtību, sociālo normu un uzvedību modeļu pārņemšana no sociālās vides, pirmkārt no vecākiem vai arī personām, kuras pilda vecāku pienākumus. Varētu teikt, ka socializācija savā ziņā nozīmē arī uzskatu mantošanu no iepriekšējās paaudzes, taču vienlaikus tas ir radošs process, kas ļauj indivīdam attīstīties par sociāli kulturālu personu.¹¹¹

Ņemot vērā iepriekš minēto, skaidri saprotams ir tas, ka attiecības, kādas tiek veidotas ģimenē atspoguļojas bērnos, tai skaitā ja tiek runāts par tiesību normu ievērošanu, savu pienākumu un tiesību apzināšanos. Autore viennozīmīgi piekrīt tam, ka bērns sociālās normas un uzvedības modeļus pārņem no sociālās vides, un bērnam šī sociālā vide ir viņa ģimene, jo tā ir vieta, kur viņš piedzimst, bērnam augot tā ir kā viņa mazā pasaule. Šī vide ir arī mainīga, bērnam uzsākot skolas gaitas, dienas lielāko daļu viņš pavada tur, attiecīgi tas, kādas būs viņa uzvedības normas, cik atbildīgs viņš būs un kādas vērtības viņam būs nozīmīgas, ir atkarīgs no viņa ģimenes.

Latvijas Republikas Satversmes preambulā noteikts, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Satversmes 110.pants nosaka, ka:” *Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības*”¹¹², šis Satversmes pants norāda uz to, ka laulība, ģimene, vecāki un bērni ir īpaša vērtība un tā ir jāaizsargā, kā arī regulē to, ka valstij ir jāpievērš īpaša vērība bērniem invalīdiem un tiem bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.

Civillikuma 214.pants sniedz šādu ģimenes definīciju:” *Pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā.*”¹¹³ Tā kā stāties laulībā Latvijā ir atļauts tikai pretējā dzimuma personām, tad ar laulātajiem ir jāsaprot vīrieti ar sievieti. Taču vēl Civillikuma 172.pants norāda uz to, ka adoptētais kļūst par adoptētāju ģimenes locekli, un adoptētājs iegūst tiesības īstenot aizgādību. Adoptētajam var piešķirt adoptētāju uzvārdu. Iepriekšminētais Civillikuma pants skaidri norāda, ka arī juridiski adoptētais bērns uzreiz pēc adopcijas kļūst par pilntiesīgu ģimenes locekli, un šajā ģimenē vecāku attiecības ar adoptēto bērnu ir tādas pašas kā vecāku attiecības ar viņu bioloģisko bērnu. Taču Krimināllikuma 303. pants nosaka, ka: “*Par atteikšanos dot liecību neatbild personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētā, aizdomās turētā, apsūdzētā saderinātais,*

¹¹¹ Osipova S., 2010,105.lpp

¹¹² Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts: 15.02.1922.

¹¹³ Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937.

laulātais, vecāki, bērni, brāļi un māšas, vecvecāki un mazbērni, kā arī tā persona, ar kuru noziedzīgu nodarījumu izdarījusī fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība.”¹¹⁴, šajā pantā pie ģimenes tiek pieskaitīts arī saderinātais, kā arī norādītas personas, ar kuru noziedzīgu nodarījumu izdarījusī persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga saimniecība. Šī tiesību norma sniedz plašāku ieskaitu jēdzienam “ģimene”.

Juriste K. Dupate norāda, ka Latvijā pastāv atsevišķas tiesību normas, kas atpazīst neregistrētos partnerus un to parādīšanās iemesls ir tāds, ka to pieprasa starptautiskās saistības. Jau 2012.gadā Latvijas Augstākās tiesas Senāts ir norādījis uz nepieciešamību tiesiski noregulēt de facto partnerattiecības. Tomēr likumdevējs šo tiesas atzinumu nav centies ņemt vērā un īstenot.¹¹⁵ Viena no tiesību normām, kas atpazīst neregistrētos partnerus, ir Ministru kabineta noteikumi Nr. 675. Kārtība, kādā Savienības locekļi ieceļo un uzturas Latvijā, kuros noteikts, ka Savienības locekļa paplašinātās ģimenes loceklis šo noteikumu izpratnē ir partneris, ar kuru Savienības pilsonim ir vismaz divus gadus ilgušas vai reģistrētas attiecības.¹¹⁶ Šis pants konkrēti nosaka, ka šī noteiktā persona tiek uzskatīta par ģimenes locekli tad, ja pastāv termiņš – vismaz 2 gadi ilgušas attiecības.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. pantā ir noteikts, ka ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide, un katram bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē. Valsts un pašvaldība atbalsta ģimeni, it īpaši daudz bērnu ģimeni, un sniedz tai palīdzību.¹¹⁷

Runājot par starptautiskajiem aktiem, kas ir saistoši arī Latvijai, Bērnu tiesību konvencijas preambulā noteikts, ka: *“bērniem, lai viņi varētu pilnīgi un harmoniski attīstīties kā personības, jāaug ģimenē, laimes, mīlestības un sapratnes gaisotnē”*.¹¹⁸ Taču ECK noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un sarakstes neaizskaramību.¹¹⁹

Bērnu tiesību deklarācijas 6.princips nosaka, ka bērna personības pilnīgai un harmoniskai attīstībai nepieciešama mīlestība un izpratne. Ja iespējams, bērnam jāaug savu vecāku aizgādībā un aizbildībā un, katrā gadījumā, mīlestības, kā arī morālas un materiālas nodrošinātības gaisotnē; mazgadīgs bērns nav atšķirams no savas mātes, izņemot gadījumus, kad uz to spiež sevišķi apstākļi. Sabiedrības un publiskās varas orgānu pienākumam jābūt īpaši gādāt par bērniem, kuriem nav ģimenes, kā arī par bērniem, kuriem nav pietiekamu iztikas

¹¹⁴ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts: 17.06.1998

¹¹⁵ Faktisko kopdzīvi Latvijā tiesiski neatpazīst. <https://lvportals.lv/norises/276727-faktisko-kopdzivi-latvija-tiesiski-neatpazist-2016> [aplūkots 26.04.2019]

¹¹⁶ Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijā: Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumi Nr. 675.

¹¹⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likums. LV likums. Pieņemts 19.06.1998.

¹¹⁸ Bērnu tiesību konvencija. Pieņemts: 20.11.1989.

¹¹⁹ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieņemts 1950.gada 4.novembris

līdzekļu. daudz bērnu ģimenēm bērnu uzturēšanai vēlams piešķirt valsts vai cita veida pabalstus.¹²⁰ Iepriekšminētajos tiesību aktos ir uzsvērti tikai ģimene, bērni un vecāki, taču, piemēram, Padomes 1968. gada 15. oktobra Regulas Nr. 1612/68¹²¹ par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos Kopienā 10.pants norāda, ka ja darba ņēmējs, kas ir vienas dalībvalsts pilsonis, strādā algotu darbu citā dalībvalstī, kopā ar viņu drīkst apmesties viņa laulātais un bērni, darba ņēmēja un viņa laulātā apgādībā esošie augšupējie radnieki, kā arī dalībvalsts atbalsta tādu ģimenes locekļu uzņemšanu, kas neatbilst iepriekšminētajam, bet viņi ir darba ņēmēja apgādībā vai arī dzīvo kopā ar šo darba ņēmēju valstī, no kuras tas ieradās. Tātad šīs regulas izpratnē ģimenes loceklis skaitās arī persona, ar ko tiek dzīvots kopā, kaut arī šīs attiecības nav reģistrētas.

Vairākos starptautiskajos normatīvajos aktos ir uzsvērts, ka ģimene, tā ir sabiedrības pamatšūniņa, un tai ir jānodrošina pēc iespējas plašāka aizsardzība, jāsniedz atbalsts un palīdzība¹²². Autore uzskata vissvarīgākā bērna interese (skatot to plašākā jēdzienā) ir uzaugt mīlošā ģimenē, līdz ar to tiek nodrošināts viss nepieciešamais bērnam, tas saņem mīlestību, uzmanību, izjūt rūpes, līdz ar to, augot mīlošā ģimenē, bērnam tiek nodrošināta arī pilnvērtīga audzināšana. Bērns šīs visas, tik ļoti nepieciešamās vērtības socializācijas procesā pilnvērtīgi var saņemt no ģimenes, kura mīl un gādājas par savu bērnu.

Izvērtējot visus iepriekšminētos tiesību aktus, Latvijas tiesību aktos lielākoties parādās jēdziens “laulātie”, “ģimene”, “vecāki un bērni”, jo par tiesiskām un formālām attiecībām tiek atdzīta laulība un ģimene un uz tā pamata tiek regulētas šādas attiecības. Sabiedrībā ir diezgan izplatīts viedoklis, ka pretējā dzimuma personām ir nodrošinātas tiesības slēgt laulību, lai iegūtu tiesisko aizsardzību, taču šāds arguments no juridiskā viedokļa nav uzskatāms par derīgu, jo valsts pienākums ir nodrošināt tādu tiesisko regulējumu, kurš atbilstu sociālajai realitātei.¹²³ Lai gan autore piekrīt, ka Latvijā pastāvošais tiesiskais regulējums norāda, ka tiek regulētas attiecības, kas ir “laulība”, bet faktiskā situācija ir citāda, ir tik ļoti daudz laulībā nestājušies pāri, kas gadiem ir attiecībās un dzīvo kopā, tomēr katram pašam būtu jāapzinās no šīm attiecībām izrietošās sekas, ja to tā varētu dēvēt, piemēram, šķiršanās gadījumā - mantas sadali vai ja runa ir par mantojuma sadali, gadījumā, ja kāds no attiecību partneriem nomirst, kā arī vēl citās ne mazāk svarīgākās dzīves situācijās.

¹²⁰ Bērnu tiesību deklarācija. Pieņemts 20.11.1959.

¹²¹ Padomes 1968. gada 15. oktobra Regula (EEK) Nr.1612/68 par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos Kopienā. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:31968R1612&from=LV> [aplūkots 26.04.2019]

¹²² Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 16.panta trešā daļa un ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 23.panta pirmā daļa, Bērnu tiesību konvencijas preambula

¹²³ Faktisko kopdzīvi Latvijā tiesiski neatpazīst. <https://lvportals.lv/norises/276727-faktisko-kopdzivi-latvija-tiesiski-neatpazist-2016> [aplūkots 26.04.2019]

3. BĒRNA TIESĪBAS UZAUGT ĢIMENĒ, JA VIŅA BIOLOĢISKĀ ĢIMENE NEPASTĀV

Ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide¹²⁴ un katram bērnam ir neatņemamas tiesības uz ģimeni.¹²⁵ Katram ir tiesības uz ģimenes dzīvi, šīs tiesības ir aizsargātas ar cilvēktiesībām. Bērnu šķirt no ģimenes var tikai īpašos, likumā konkrēti noteiktos gadījumos.

3.1. Gadījumi, kad bērns ir šķirams no ģimenes

Bērnu tiesību aizsardzības likumā ir noteikts, ka bērnu var šķirt no ģimenes, ja:

1. bērna dzīvība, veselība vai attīstība ir nopietni apdraudēta vardarbības dēļ vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu, kā arī aprūpes trūkuma vai mājas apstākļu (sociālās vides) dēļ;
2. bērns nopietni apdraud savu veselību vai attīstību, lietojot alkoholu, narkotiskās vai toksiskās vielas;
3. bērns ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu¹²⁶.

Šī paša panta otrā daļa paredz, ka pirmajā un otrajā punktā paredzētajos gadījumos bērnu var šķirt no ģimenes tad, ja nav iespējams novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus, viņam paliekot ģimenē. Vēl pantā pieminēts, ka ģimenes izlikšana no dzīvojamām telpām nedrīkst būt par iemeslu bērna šķiršanai no vecākiem.

Tāpat Civillikuma 203. pants nosaka, ka aizgādības tiesības vecākam tiek pārtrauktas, ja bāriņtiesa atzīst, ka:

1. ir faktiski šķēršļi, kas liedz vecākam iespēju aprūpēt bērnu;
2. bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos vecāka vainas dēļ, tas ir, vecāku apzinātas rīcības vai nolaidības dēļ;
3. vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību;
4. vecāks ir devis piekrišanu bērna adopcijai, izņemot gadījumu, kad viņš kā laulātais ir devis piekrišanu tam, ka bērnu adoptē otrs laulātais;

¹²⁴ Brante I. Aizgādība – vecāku kopīgās un atsevišķās rūpes par bērnu. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/258262-aizgadiba-vecaku-kopigas-un-atseviskas-rupes-par-bernu-2013> [aplūkots 07.03.2019]

¹²⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likums. LV likums. Pieņemts 19.06.1998.

¹²⁶ Ibid., 27.pants

5. konstatēta vecāka vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vecāka vardarbību pret bērnu.

Šajos gadījumos aprūpi īsteno otrs vecāks, bet, ja arī tam ir šķēršļi, bāriņtiesa gādā par bērna ārpusģimenes aprūpi.¹²⁷

Par faktiskiem šķēršļiem, kas liedz vecākam iespēju aprūpēt bērnu var būt, piemēram, tas, ka vecāka veselības stāvoklis neļauj viņam šobrīd aprūpēt savu bērnu, vai arī viņš izcieš sodu brīvības atņemšanas iestādē. Bērna veselībai vai dzīvībai bīstami apstākļi ir, piemēram, nenodrošināta pārtika, antisanitāri apstākļi mājās vai nenodrošināts apģērbs bērnam. Par vecāku nenodrošināšanu bērnam aprūpi vai uzraudzību – vecāks ir atbildīgs par bērna drošību, vecākam ir jā rūpējas par bērna dzīvību un veselību – gan fizisko, gan garīgo, kā arī tikumisko attīstību.¹²⁸

Ja vecāki nevar nodrošināt bērnam pienācīgu aprūpi un audzināšanu savas slimības dēļ, uzreiz nav jāpieņem lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu, bet šāds bērns ir atzīstams par palikušu bez vecāku gādības, kā to nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likums, un viņam ir tiesības uz ārpusģimenes aprūpi - aizbildnību, audžuģimeni vai ievietošanu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā. Šādos gadījumos vecāki griežas ar iesniegumu bāriņtiesā un lūdz savam bērnam ārpusģimenes aprūpi, kā iemeslu tam norādot savu veselības stāvokli. Taču, ja bāriņtiesa konstatē, ka vecāki veselības stāvokļa dēļ nespēj nodrošināt bērnam pienācīgu aprūpi, taču atsakās paši lūgt bērnam ārpusģimenes aprūpi, tas uzskatāms par faktisku šķērslī un var būt par iemeslu aizgādības tiesību pārtraukšanai.¹²⁹

Aizgādības tiesības vecākam var tikt pārtrauktas arī gadījumos, kad vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības, nepildot tiesas nolēmumu lietā, kas izriet no aizgādības vai saskarsmes tiesībām, ja tas nodara būtisku kaitējumu bērnam un ja nepastāv otram vecākam šķēršļi īstenot bērna aprūpi.¹³⁰ Intervijas gaitā autore uzdeva jautājumu V. Astaševskas kundzei, kā būtu skaidrojams šī konkrētā punkta daļa “vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības”, uz ko saņēma šādu atbildi:

“V.A: Pilnīgi burtiski tas būtu tā – viņš izmanto visus uztur līdzekļus, pabalstus, taču viņš bērnu neaudzina. Ar šīm lietām saskarās tad, kad mirst viens no vecākiem, otrs vecāks paliek, taču viņš nekad īsti nav rūpējies, bērnu audzina vecmāmiņa, bet viņš saņem apgādnieka zaudējuma pensiju, pabalstus utt., bet tai pašā laikā viņš bērna

¹²⁷ Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

¹²⁸ Brante I. Aizgādība – vecāku kopīgās un atsevišķās rūpes par bērnu. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/258262-aizgadiba-vecaku-kopigas-un-atseviskas-rupes-par-bernu-2013> [aplūkots 06.03.2019]

¹²⁹ Metodiskie ieteikumi bāriņtiesām par aizgādības tiesību pārtraukšanu un pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=1799 [aplūkots 07.03.2019]

¹³⁰ Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

labā nedara neko. Tiek pierādīts, ka bērnam nepietiekams ēdiens, aprūpe, medicīna. Pārkāpj savas tiesības – nepilda tās.”

Taču 2018. gada 21. decembra Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-1598/2018 norādīts, ka ļaunprātīga savu tiesību izmantošana attiecas uz jebkurām tiesībām, kas pieder vecākam. Proti, tās ir aizgādības tiesības, tostarp arī aprūpes tiesības un saskarsmes tiesības. Konkrētāk par saskarsmes tiesībām – piemēram, ja vecāks aizliedz bērnam tikties ar otru vecāku. Bet lai varētu šo konstatēt, tam jābūt ilgstoši – bērns otru vecāku nesatiek ne vecāka dzīvesvietā, ne citur. Ja persona, nepildot tiesas nolēmumu, nenodrošina bērna dzīvošanu bērna otra vecāka dzīvesvietā, tai jebkurā gadījumā atbilstoši Civillikuma 181.pantam ir jānodrošina bērnu saskarsme ar otru vecāku, jo saskaņā ar minēto tiesību normu bērnam ir saskarsmes tiesība arī ar to vecāku, pie kura bērns tajā brīdī faktiski nedzīvo. Šāda saskarsmes nepieciešamība ir tāpēc, ka jo ilgāk bērns atrodas kopā tikai ar vienu vecāku, jo lielāka pieķeršanās bērnam rodas tieši ar šo vecāku, un bērns ir vairāk pakļauts konkrētā vecāka ietekmei, tostarp tas atstāj arī tiešu ietekmi uz bērna viedokli par vecākiem.¹³¹

“Vecākam, kuram ir pārtrauktas aizgādības tiesības, vairs nav tiesību aprūpēt bērnu, uzraudzīt bērnu un noteikt viņa dzīvesvietu.”¹³² Šajā gadījumā jēdziens “bērna aprūpe” ir jāskata plašāk nekā tikai bērna pabarošana. Bērna aprūpe ietver tādas lietas kā - ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam).¹³³

Kad rodas jautājums, vai izņemt bērnu no ģimenes, vai izņemt bērnu atgriezt bioloģiskajā ģimenē, noteicošajam faktoram jābūt tam, kas nāk par labu bērnam, kur būs iespējami labākie priekšnosacījumi bērna attīstībai.¹³⁴

Šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē. Ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina tikai gadījumos, kad aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Bērnu aprūpes iestādē bērns atrodas līdz brīdim, kad viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē.¹³⁵

¹³¹ LR Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. SKA-1598/2018.

Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5707>

¹³² Brante I. Aizgādība – vecāku kopīgās un atsevišķās rūpes par bērnu. Pieejams:

<https://lvportals.lv/skaidrojumi/258262-aizgadiba-vecaku-kopigas-un-atseviskas-rupes-par-bernu-2013> [aplūkots 06.03.2019]

¹³³ Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

¹³⁴ Liepiņa L. Sociālpedagoģiskais darbs “Bērna interešu centrā - bērns” Pieejams: <http://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2013/01/Nr29-Liepina-30-33lp+.pdf> [aplūkots 06.03.2019]

¹³⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likums. LV likums. Pieņemts 19.06.1998

Nereti nākas saskarties ar viedokli, ka neviens nevar aizvietot bērnam vecākus un, ka pat vissliktākie vecāki vai vecvecāki tomēr ir labāki par bērnu namu, tātad, ārpusģimenes aprūpes iestādi. Līdz ar to dažkārt nepamatoti tiek novilcināta lēmuma pieņemšana par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem, norādot pašvaldības sociālajam dienestam, ka nepieciešams turpināt veikt sociālo darbu ar ģimeni.¹³⁶ Autore uzskata, ka šāds viedoklis ir gaužām nepareizs, jo tas var atstāt ļoti lielas sekas attiecībā uz bērnu, jo kamēr sociālais dienests cenšas sadarboties ar vecākiem un dot tiem iespēju „laboties” un mainīties, tikmēr bērns joprojām atrodas nelabvēlīgā vidē, kur bērns nevar pilnvērtīgi saņemt to, kas tam nepieciešams, turklāt caurām dienām tam acu priekšā atrodas slikts piemērs. Tādēļ, ka šis process, kamēr iestāde – sociālais dienests - mēģina sadarboties ar vecākiem un panākt kādu rezultātu – nav ātrs. Tāpat norādīts arī 2019. gada 17. aprīļa revīzijas ziņojumā “Atņemtā bērniņa. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”: “Kamēr bāriņtiesas un sociālie dienesti gaida, kad situācijas atrisināsies pašas no sevis, bērns ilgstoši atrodas ārpusģimenes aprūpē bez pastāvīga risinājuma līdz sasniedz vecumu, kad kļūst “neinteresants” potenciālajam adoptētājam, jo Latvijas adoptētāji galvenokārt vēlas adoptēt bērnus, kas nav vecāki par 10 gadiem”¹³⁷, tāpēc ir svarīgi, ka bāriņtiesa, izvērtējot riskus, kādi pastāv, bērnam atrodoties ģimenē, pieņem lēmumu, vadoties nevis no stereotipiem vai vecāku interesēm, bet tieši no bērna interesēm, tādējādi nevis vārdos, bet reāli darbībā nodrošinot Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta pirmajā daļā noteikto, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras.¹³⁸

Civillikuma 203.panta ceturtā daļa nosaka, ka pārtrauktās aizgādības tiesības vecākam atjauno, ja bāriņtiesa atzīst, ka nepastāv vairs apstākļi, uz kura pamata šīs tiesības tika pārtrauktas. Ja gada laikā no aizgādības tiesību pārtraukšanas nav iespējams tās atjaunot, bāriņtiesa lemj par prasības celšanu tiesā aizgādības tiesību atņemšanai, izņemot gadījumu, kad aizgādības tiesības nevar atjaunot no vecāka neatkarīgu apstākļu dēļ.¹³⁹

Saskaņā ar Civillikuma 203.panta ceturto un piekto daļu, bāriņtiesa nevar lemt par aizgādības tiesību atņemšanu, jo to kā galējo līdzekli vecākiem (vai vienam vecākam) ir tiesīga piemērot tiesa. Bāriņtiesa var lemt par prasības celšanu tiesā saistībā ar aizgādības tiesību atņemšanu, ja vecākam gada laikā no aizgādību tiesību pārtraukšanas nebija iespējams tās

¹³⁶ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 18.04.2018]

¹³⁷ Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Atņemtā bērniņa. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Latvijas Republikas Valsts kontroles mājaslapa. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Zi%C5%86ojums_At%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.%20Ikvienam%20b%C4%93rn%C4%ABbas%20uzaugt%20C4%A3imen%C4%93.pdf [aplūkots 26.04.2019]

¹³⁸ Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses”

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063 [aplūkots 18.04.2018]

¹³⁹ Civillikums. LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

atjaunot. Bāriņtiesai ir tiesības lemt par prasības celšanu tiesā arī ātrāk, ja tas ir bērna interesēs.¹⁴⁰

Ja tiesas spriedums par aizgādības tiesību atņemšanu ir stājies likumīgā spēkā, taču vecāks uzskata, ka iemesli, kuru dēļ aizgādības tiesības tika atņemtas, vairs nepastāv un apstākļi ir mainījušies, vecāks var vērsties tiesā ar jaunu prasību par aizgādību tiesību atjaunošanu.¹⁴¹

3.2. Statistika

Centrālās statistikas pārvaldes mājaslapā atrodama informācija par to, cik daudz viena gada laikā vecākiem ar bāriņtiesas lēmumu ir pārtrauktas un atjaunotas aizgādības tiesības, cik ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu atņemtas aizgādības tiesības un cik ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu atjaunotas aizgādības tiesības. Pēdējais pieejamais gads, par kuru ir iespējams uzzināt šādu informāciju ir 2017. gads, par kuru informācija ir papildināta 2018. gada maijā. Tikai šī gada 20.maijā būs pieejams nākamais atjauninājums, proti, par 2018. gada statistiku.

2017. gadā 1614 bērni tika šķirti no ģimenēm, jo vecākiem ar bāriņtiesas lēmumu tika pārtrauktas aizgādības tiesības, kas nozīmē, ka kādai daļai bērnu vēl bija iespēja atgriezties pie saviem vecākiem, ja vecāks izpilda tam uzlikto pienākumus, kuru izpildīšanas rezultātā bērni var dzīvot kopā ar saviem vecākiem. Tie var būt, piemēram, meklēt palīdzību, lai atrisinātu problēmas ar alkoholu, nodrošināt bērnam nepieciešamos apstākļus, atrast darbu vai nodrošināt bērnam drošus dzīves apstākļus. Taču statistika ir bēdīga, jo tikai 579 bērni, pamatojoties uz bāriņtiesas lēmumu atjaunot aizgādības tiesības, ir nonākuši atpakaļ savās ģimenēs. Taču ar rajona tiesas spriedumu atņemtajām aizgādības tiesībām bez vecākiem palika 800 bērnu, kuri, visticamāk, pie saviem vecākiem vairs neatgriezīsies. No visiem šiem bērniem tikai 14 bērni atgriezās atpakaļ pie vecākiem, pamatojoties uz rajona tiesas spriedumu atjaunot aizgādības tiesības vecākam/vecākiem. Tātad kopā no ģimenēm tika šķirti 2414 bērni, taču ģimenē atgriezās atpakaļ tikai 593 bērni. Kas nozīmē, ka 1821 bērns vairs savā ģimenē neatgriezās.¹⁴²

Salīdzinot ar 2016. gadu, no ģimenēm tika šķirti 2295 bērni, ģimenē atgriezās 586 bērni, taču tā arī savās ģimenēs neatgriezās 1709 bērni. 2015. gadā situācija bija līdzīga, no ģimenēm

¹⁴⁰ Brante I. Aizgādība – vecāku kopīgās un atsevišķās rūpes par bērnu. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/258262-aizgadiba-vecaku-kopigas-un-atseviskas-rupes-par-bernu-2013> [aplūkots 07.03.2019]

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Bērna aizgādības tiesību atņemšana un atjaunošana gada beigās par 2017. gadu. Centrālās pārvaldes statistikas datubāze. Pieejams: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_socdr_aprupe/SDG080.px [aplūkots 11.03.2019.]

tika šķirti 2293 bērni, ģimenē atgriezās 648 bērni, taču 1645 bērni vairs savās ģimenēs neatgriezās.¹⁴³

V. Astaševska skaidro:

“Ja iedalām pa vecumiem, uzskatu, ka 2018. gada statistika attiecībā uz maziem bērniem varētu būt mazāka, jo mazie bērni (juridiski brīvie), kas varētu aiziet adoptijā, ir ļoti maz, jo izņemti no ģimenēm ir maz. Procents, ko atgriež, ir lielāks. Taču runājot par vidējā vecuma bērniem un lielajiem bērniem – tos nereti nākas izņemt atkārtoti. Vecāki ir sapratuši lietas būtību, izpildījuši dotos norādījumus, taču atkal sākas problēmas. Viena daļa ir sociālā dienesta negribēšana, neprasmē, kapacitāte. Jo lai bērns nonāktu atpakaļ ģimenē ir nepieciešams ļoti liels darbs. Ļoti daudz pašvaldībās trūkst sociālo darbinieku, cilvēki, kas spēj to darīt. Otrkārt, finanses. Finanšu dēļ nevar piedāvāt šos pakalpojumus, nenotiek reāls darbs, bāriņtiesa bērnu nevar atdot atpakaļ ģimenē, jo nav sniegti vajadzīgie pakalpojumi. Treškārt, vecākam ir vienalga. Vecāks negrib neko labot, vecākam nav vēlme, lai šis bērns nonāktu atpakaļ ģimenē. Lielajiem bērniem bieži ir ļoti ieilgušas problēmas, tiem ir ļoti smagas uzvedības problēmas (narkotikas, alkohols utt), kā arī bieži vecākiem ir šādas problēmas, līdz ar to ar sociālo darbu var izdarīt ļoti maz. Praksē ir lielas problēmas ar šo. Šobrīd šādiem bērniem nav arī kur palikt. Audžuģimenes nevēlas uzņemties šādu atbildību. Latvija nav vairs šādas ārstniecības iestādes. Ir tikai motivācijas programmas, kas nozīmē MOTIVĒT ārstēties, kas šo bērnu neārstē. Brīžiem šķiet, ka sociālais dienests nenovērtē, cik svarīgi ir darboties ar šīm ģimenēm, kad ir ierosināta lieta. Tas ir bērna liktenis. Piemēram, asistentu piedāvā tikai pēc 4 nedēļām. Vai vajag psihologu, bet persona (vecāks) nav parakstījis dokumentu par psihologu, bet ir pagājuši 2 mēneši un iekšā ir zīdainis! Tā ir sistēma..”¹⁴⁴

Latvijas Republikas Valsts kontroles informatīvajā ziņojumā “Atņemtā bērniība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē” ir sniegts ieskats par statistiku 2018. gada sākumā. Tajā norādīts, ka 2018. gada sākumā 6669 bērni ir ārpusģimenes aprūpē, no kuriem 4459 ir pie aizbildņiem, 1173 audžuģimenēs un un 1137 bērnumos.¹⁴⁵ Jāpriecājas, ka lielākā daļa bērnu ir ģimeniskā vidē – pie aizbildņiem, audžuģimenē, taču, ņemot vērā deinstitutionalizācijas

¹⁴³ Bērna aizgādības tiesību atņemšana un atjaunošana gada beigās par 2017. gadu. Centrālās pārvaldes statistikas datubāze. Pieejams: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_socdr_aprupe/SDG080.px [aplūkots 11.03.2019.]

¹⁴⁴ Intervija ar Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieci Viju Astaševsku. 2019. gada 17. aprīlī. Kuldīgas novada bāriņtiesā. Pilna intervija pieejama pielikumā. Skat. Pielikums Nr.1

¹⁴⁵ Latvijas Republikas Valsts kontroles informatīvais ziņojums “Atņemtā bērniība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Infografika%20-%20at%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.pdf [aplūkots 26.04.2019]

procesa mērķi, joprojām 1137 bērni ir bērnunamos, kur tiem nekādā mērā nav ģimeniska vide un tas savā ziņā ir bērna labākajās interesēs – atrasties, kur ir pajumte, ēdiens, bet šī bērna labāko interešu principa nozīme ir pavisam kas cits. Tas nozīmē – būt vismaz ģimeniski pietuvinātā vidē, bet pamatā – ģimenē, saņemt mīlestību, atbalstu, rūpes, justies piederīgam, vajadzīgam. Atrašanās bērnu namā tik tiešām bērnam nevar piedāvāt neko vairāk par gultas vietu, ēdienu un apģērbu, jo, bērnam augot, svarīgākās lietas vairāk būs emocionālajā ziņā un psiholoģiskajā ziņā, ne tik daudz cik materiālajā. Turklāt iepriekšminētajā informatīvajā ziņojumā norādīts, ka bērnunamos netiek ievērotas bērnu tiesības, ir konstatēti bērnu tiesību pārkāpumi..., cik tas ļoti ietekmē bērnu – atrasties vienam, bez ģimenes, svešā vietā ar cilvēkiem, kurus viņš nepazīst un kuriem viņš nav vajadzīgs, pie tam, kur netiek ievērotas un nodrošinātas viņa tiesības.

3.3. Ārpusģimenes aprūpe

Bērnam ir jāauzraug un ģimenē jāveido stabils nākotnes pamats. Ne vienmēr tā notiek, tādēļ katrā valstī pastāv noteikta kārtība un institūcijas, lai iesaistītos un ietekmētu situācijas normalizēšanos. Viena no šādām institūcijām, kas nodrošina bērna interešu un tiesību aizsardzību ir pašvaldības izveidota aizbildnības un aizgādības iestāde – bāriņtiesa¹⁴⁶. Bāriņtiesa, nodrošinot bērna interešu un tiesību aizsardzību, veic šādus uzdevumus: informē pašvaldības sociālo dienestu vai citas atbildīgās iestādes par ģimenēm, kurās netiek nodrošināta bērna attīstība un audzināšana un kurām nepieciešama palīdzība; ja bāriņtiesa konstatē apstākļus, ka bērnam netiek nodrošināta atbilstoša aprūpe, tā novērtē riskus un lemj, vai nav nepieciešams pārtraukt vecāku aizgādības tiesības un bērnu šķirt no ģimenes; gadījumā, ja tiek pieņemts lēmums, ka vecākam aizgādības tiesības tiks pārtrauktas un bērns tiks šķirts no ģimenes, lemj par personas (ģimenes) piemērotību aizbildņa, audžuģimenes un adoptētāja statusam; pieņem lēmumu par bērna interesēm atbilstošāko ārpusģimenes aprūpes veidu: aizbildnība vai audžuģimene, vai bērnunams; ārpusģimenes aprūpes laikā:

1. uzrauga bērna interešu nodrošināšanu pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnunamā – seko, lai tiktu nodrošināti ne tikai bērna aprūpei atbilstoši sadzīves apstākļi, bet arī saskarsme un tieši kontakti ar vecākiem un citiem tuviniekiem, veselības aprūpe, izglītība, fiziskā un emocionālā attīstība, brīvā laika pavadīšana un citas nepieciešamības;

¹⁴⁶ Bāriņtiesa bērna interešu aizstāvībā. 2015.gada 6.oktobris. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/274151-barintiesa-berna-interesu-aizstaviba-2015> [aplūkots 11.03.2019]

2. lemj par iespēju bērnam atgriezties ģimenē – aizgādības tiesību atjaunošanu vecākiem vai tieši pretēji – par prasības celšanu tiesā, par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem;
3. ja ir stājies spēkā tiesas spriedums par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem, sniedz Labklājības ministrijai ziņas par bērna iekļaušanu Adopcijas reģistrā; gadījumā, ja bērns tiek adoptēts, lemj par bērna nodošanu adoptētājam pirms adopcijas aprūpē un par adopcijas atbilstību bērna interesēm. Bāriņtiesa divus gadus pēc adopcijas apstiprināšanas uzrauga bērna aprūpi jaunajā ģimenē.¹⁴⁷

Būtiska loma bērnu interešu nodrošināšanā ir pašvaldību sociālajam dienestam, kas veic pašvaldības sociālās vides izpēti un veic sociālo darbu un nodrošina sociālos pakalpojumus ģimenēm ar bērniem, lai vecākiem nebūtu jāpārtrauc aizgādības tiesības un bērni nenonāktu ārpusģimenes aprūpē, bet gadījumos, ja tas jau ir noticis, tad sociālā dienesta uzdevums ir veicināt ģimenes atkalapvienošanos. Lai bāriņtiesas un sociālie dienesti varētu identificēt ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei, ļoti būtiska loma ir arī ārstniecības personām, izglītības iestādēm, valsts un pašvaldību policijai kā arī sabiedrībai.¹⁴⁸ Autore norāda, ka būtībā iepriekšminētās iestādes ir tās, no kurām nereti nākas saņemt informāciju par to, ka bērnam ir nodarīts pāri, bērns ir atrasts vai bērns atrodas kopā ar vecākiem, kuri ir tādā stāvoklī, ka tie par bērnu nespēj parūpēties. Bieži sabiedrība ir tā, kas pamana bērnam nelabvēlīgo situāciju un ziņo attiecīgajām iestādēm. Autore, izejot pirms kvalifikācijas praksi, saskārās arī ar to, ka tomēr nereti personas mēdz nereaģēt uz (nelabvēlīgām) situācijām, kurās ir iesaistīts bērns, jo personas nevēlas uzņemties atbildību. Piemēram, skolotāji, kuru lielāko dienas daļu (īpaši mazajās klasēs) pavada kopā ar bērniem, nereaģē, ka bērns skolā palicis noslēgts, nepilda uzdotos uzdevumus, kļuvis nomākts vai ārstniecības iestādes ārsti, psihologi apskatot bērnu un runājot ar to secina, ka kaut kas ar bērnu, piemēram, viņa emocionālajā ziņā nav kārtībā, kam par pamatu varētu būt ģimenē notiekošais, taču nereti cilvēks nevēlas uz sevi uzņemties nastu ar domu “jā, bērnam ģimenē ir problēmas, bet ja nu manis dēļ šī ģimene tiks šķirta”.

Iepriekš tika minētas iestādes, kas darbojas pašvaldību līmenī un nodrošina bērniem viņu tiesības, taču valsts līmenī darbojas Labklājības Ministrija, kas atbild par ārpusģimenes aprūpes jomas politikas veidošanu, uzraudzību un koordinēšanu, tomēr daļu savu funkciju tā ir

¹⁴⁷ Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Zi%C5%86ojums_At%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.%20Ikvienam%20b%C4%93rnam%20ir%20ties%C4%ABbas%20uzaugt%20%C4%A3imen%C4%93.pdf [26.04.2019]

¹⁴⁸ Ibid.

nodevusi Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai. Un virsraudzību bērnu tiesību ievērošanā nodrošina Latvijas Republikas Tiesībsargs.¹⁴⁹

Spēkā esošais vecāku un bērnu attiecību tiesiskais regulējums ir vērsts uz to, lai bērnam nodrošinātu ģimenes jeb vecāku aprūpi. Ir gadījumi, kad dažādu apstākļu dēļ vecāki nevar nodrošināt bērnam nepieciešamo aprūpi, tad valsts un pašvaldība bērnam nodrošina ārpusģimenes aprūpi. Ārpusģimenes aprūpe ir aprūpe, kas bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem tiek nodrošināta pie aizbildņa, audžuģimenē, bērnu aprūpes iestādē.¹⁵⁰ Ārpusģimenes aprūpes nodibināšana bērnam var būt iespējama gan pēc bērna aprūpes tiesību atņemšanas vecākiem, gan arī bez vecāku tiesību atņemšanas, ja tas ir nepieciešams. Gan Civillikumā, gan Bāriņtiesu likumā un Bērnu tiesību aizsardzības likumā ir noteikti tie gadījumi, kad bērnam jānodibina ārpusģimenes aprūpe. Sekojoši gadījumi, kad bērnam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe:

1. bērna vecāki ir miruši vai izsludināti par mirušiem;
2. bērna vecākiem ir atņemtas bērna aprūpes vai aizgādības tiesības;
3. bērna vecāki ir atzīti par rīcībnespējīgiem;
4. bērna vecāki ir pazuduši un izsludināti meklēšanā;
5. bērna vecāki slimības dēļ nespēj pienācīgi aprūpēt un uzraudzīt bērnu;
6. abi bērna vecāki ir nepilngadīgi;
7. radušās būtiskas nesaskaņas bērna un vecāku attiecībās;
8. radušies citi neatliekami gadījumi (nodrošinot normatīvajos aktos noteikto prasību ievērošanu);
9. bērna vecāki lūdz bērnam ārpusģimenes aprūpi: - ja viņi slimības dēļ nevar aprūpēt bērnu; - pēc jaundzimušā mātes lūguma, ja viņai nav iztikas līdzekļu vai pajumtes; - pēc vecāku lūguma – bērna veselības stāvokļa dēļ¹⁵¹.

ECK 8.panta pirmā daļa garantē ikvienam cilvēkam tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību. Vairums no lietām, kuras izskatījusi ECT par tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību, tika saistītas tieši ar vecāku un bērnu tiesībām, tostarp attiecībā uz tikšanās

¹⁴⁹ Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-ziņojumi/2018/2.4.1-9_2018/Zi%C5%86ojums_At%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.%20Ikvienam%20b%C4%93rn%C4%93rn%C4%ABbas%20uzaugt%20%C4%A3imen%C4%93.pdf [26.04.2019]

¹⁵⁰ Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai. Gala ziņojums, SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2008. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/arpugimene/arpugimene_izpete.pdf [aplūkots 11.03.2019]

¹⁵¹ Ibid., 11.lpp

tiesību noteikšanu vecākiem ar bērnu vai bērniem un gadījumiem, kad bērni pret vecāku gribu tiek nodoti valsts apgādībā.¹⁵²

ECK 8.pantā aizsargātās tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību uzliek valsts institūcijām negatīvu pienākumu atturēties no nepamatotas iejaukšanās personas tiesībās uz ģimenes dzīvi. Ja valsts institūcijas pret vecāku gribu šķir bērnu no vecākiem vai nosaka vecākiem saskarsmes tiesību ierobežojumus, nenoliedzami, notiek valsts institūciju iejaukšanās tiesībās uz ģimenes dzīvi. Taču šāda iejaukšanās var būt leģitīma, ja tā atbilst ECK 8.panta otrajā daļā noteiktajām prasībām: tā ir notikusi saskaņā ar likumu, īsteno vienu vai vairākus no ECK 8.panta otrajā daļā paredzētajiem mērķiem, piemēram, bērna tiesību, veselības, morāles aizsardzību. Taču, izlemjot jautājumu, vai iejaukšanās ir nepieciešama, ir jāizvērtē, vai, ņemot vērā visus lietas apstākļus, valsts institūciju minētie iemesli, lai iejauktos tiesībās uz ģimenes dzīves neaizskaramību, ir būtiski un pietiekami. Izšķirošai nozīmei katrā lietā ir jābūt apsvērumam, kā pēc iespējas labāk nodrošināmas bērna intereses.¹⁵³

2013.gada 18.jūnijā ECT pieņēma spriedumu lietā R.M.S. v. Spain, kurā atzina, ka bērna izņemšana no ģimenes, pamatojoties uz vecāku (mātes) finansiālo stāvokli, un, neņemot vērā turpmākas apstākļu izmaiņas, ir ECK 8.panta pārkāpums. 2005.gada 23.augustā, iesniedzējas meita, kurai tajā laikā bija trīs gadi un desmit mēneši, pēc sociālā darbinieka pieprasījuma/ziņojuma tika aizvesta prom no savas mātes, pēc tam, kad prasītāja bija vērsusies pēc finansiālas palīdzības sociālo pakalpojumu departamentā, sakarā ar kritisko finansiālo stāvokli. Pēc dažām dienām iesniedzēja tika informēta, ka bērns ir ievietots bērna namā. Pēdējo reizi iesniedzēja savu meitu redzēja 2005.gada 27.septembrī, 2006.gadā tika uzsākts process, lai bērnu varētu ievietot audžuģimenē. Pirmkārt, pēc šāda sociālā darbinieka ziņojuma bija nepieciešams uzreiz novērtēt bērna stāvokli un attiecības ar māti saskaņā ar spēkā esošajiem noteikumiem. ECT netika pārliecināta ar valsts varas iestāžu sniegtajiem iemesliem, kas bija par pamatu šāda lēmuma pieņemšanai. Varas iestādes apgalvojot, ka bērns ir ticis pamests, ka bērnam trūkstot emocionālas saiknes ar māti un, ka mātes vardarbīgā izturēšanās “kontakta tikšanās” laikā izjaucot bērna stabilitāti un attīstību. ECT norādīja, ka apgalvojumi nav pamatoti. Uzmanība netika pievērsta tam, ka bērns bija ļoti jauns, kad tika šķirts no savas bioloģiskās mātes, kā arī uz pastāvošo emocionālo saikni starp māti un bērnu vai laiku, kas bija pagājis kopš bērna šķiršanas no mātes un no tā izrietošajām sekām abiem (mātei un bērnam). Lēmums tika pieņemts, par pamatu ņemot tā brīža iesniedzējas finansiālo stāvokli, nepievēršot

¹⁵² Latvijas Republikas Tiesībsarga 2012. gada ziņojums. Rīga, 2013. 21.lpp Pieejams: https://www.tukums.lv/images/stories/Aktuali/Publikacijas/Tiesibsarga_2012_gada_zinojums_FINAL.pdf [aplūkots 26.04.2019]

¹⁵³ Ibid.,21-22.lpp pirmavots: Feldhūne G., Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts, 2004. – 57.-59.lpp

uzmanību situācijas turpmākiem uzlabojumiem. Valsts iestādēm bija pienākums palīdzēt šo situāciju uzlabot ar citiem līdzekļiem nevis atņemot iesniedzējai bērnu. Sociālo iestāžu pienākums ir palīdzēt nestabilā situācijā esošajiem cilvēkiem un atrast veidus kā pārvarēt šīs grūtības. Tiesas atteicās ņemt vērā izmaiņas pieteikuma iesniedzēja finansiālajos apstākļos, uz ko viņa bija centusies atsaukties, lai pārsūdzētu lēmumu, ka viņas meita tika pamesta, turpretī aprobežojoties ar administratīvo iestāžu pieņemto lēmumu.

2009.gadā iesniedzējas meita tika ievietota audžuģimenē, lai vēlāk tiktu adoptēta. Pamats tam bija tas, ka starp māti un bērnu nepastāv kontakts vairāku gadu garumā, lai gan šis kontakts tika pārtraukts administratīvo un tiesas lēmumu rezultātā. Pieteikuma iesniedzēja pierādīja, ka viņa ir laba māte bērnam. Kad viņa bija iesniegusi šim nolūkam pierādījumus, kompetentās tiesas bez jebkādiem pamatojošiem argumentiem uzskatīja, ka tas nav pietiekams, lai atsvērtu iestāžu viedokli, kas pa to laiku tika apstiprināti ar tiesas lēmumu. 2011.gadā bērnu tiesību aizsardzības institūcijas ziņoja, ka bērns ir labi iedzīvojis audžuģimenē, kur tiek nodrošinātas visas viņai nepieciešamās materiālās un emocionālās vajadzības. Šie gadi, kas pagājuši - kas bija valsts institūciju un tiesas bezdarbības rezultāts - izslēdz jebkādu iespēju, ka pieteikuma iesniedzēja un viņas meita varētu atkalapvienoties kā ģimene. Valsts institūcijas nebija veikušas pienācīgus un efektīvus pasākumus, lai nodrošinātu iesniedzējas tiesības dzīvot kopā ar savu bērnu un tādā veidā ir pārkāpušas viņas tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi.¹⁵⁴

Šajā gadījumā tika pārkāptas iesniedzējas tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, jo iesniedzējai tika atņemtas aizgādības tiesības pamatojoties uz finansiālo stāvokli, lai gan netika izvērtēts bērna stāvoklis un viņa attiecības ar māti, līdz ar to netika izvērtētas bērna labākās intereses, kā arī, kad bērns tika izņemts no ģimenes, bērnam netika nodrošinātas saskarsmes tiesības ar māti. Valsts iestādēm bija pienākums palīdzēt iesniedzējai risināt šo situāciju, jo valstij ir pienākums aizsargāt ģimenes. Šajā gadījumā netika apsvērts neviens cits risinājums, bet tika uzreiz pieņemts galējais lēmums – izņemt bērnu no ģimenes. Kā arī netika reaģēts uz iesniegtajiem pierādījumiem, ka mātes finansiālais stāvoklis ir uzlabojies. Iestāžu nolaidības dēļ tika šķirta ģimene un liegta tai iespēja atkalapvienoties. Šajā gadījumā iesniedzēja vēlējās atrisināt savas finansiālās problēmas, dodoties pēc palīdzības, uz ko iestādēm bija jāreaģē.

Turpinājumā par situāciju ārpusģimenes aprūpē. 2019. gada 17. aprīlī nāca klajā Valsts kontrolieres un tiesībsarga paziņojums par situāciju ārpusģimenes aprūpē un par nepieciešamību nekavējoties to mainīt. *“Valsts kontrole un tiesībsargs ir neatkarīgas institūcijas ar atšķirīgiem mandātiem un izpētes metodēm. Tomēr savstarpēji neatkarīgi veiktā*

¹⁵⁴ ECT 2013.gada 18.jūnija spriedums lietā „R.M.S. v. Spain”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-7611&filename=002-7611.pdf> [aplūkots 26.04.2019]

ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitātes izpētē abas institūcijas ir nonākušas pie līdzīgiem secinājumiem. Neraugoties uz tiesībsarga iepriekš norādītajām nepilnībām ārpusģimenes aprūpes sistēmā, arī Valsts kontrole veiktajā revīzijā secina, ka amatpersonas, kuru galvenais pienākums ir rūpēties, lai bez vecāku gādības palikušie bērni nekļūtu par “otrās šķiras cilvēkiem”, bet varētu realizēt savu personības potenciālu līdzvērtīgi ģimenēs dzimušiem un augušiem bērniem, ne vienmēr savus darba pienākumus veic godprātīgi un pieļauj situācijas, kad netiek ievērots likums.” Paziņojumā teikts, ka bieži tiek vainota sistēma, taču sistēmu veido konkrēti lēmumi, kurus pieņem konkrētas personas. Sistēma nav abstrakta lieta, to veido atbildīgo amatpersonu rīcības vai bezdarbības sekas.¹⁵⁵

Konstatētie fakti par pašreizējo situāciju ārpusģimenes aprūpes sistēmā no Valsts kontroles revīzijas ziņojuma, kas sakrīt arī ar tiesībsarga konstatēto:

1. “sociālais darbs ar ģimeni, kurai ir grūtības bērna aprūpē, tiek uzsākts novēloti, trūkst preventīvas rīcības;
2. sociālais darbs nav efektīvs – nav speciālistu, nav nepieciešamo pakalpojumu;
3. tā rezultātā bērns tiek šķirts no ģimenes un bērna interesēm neatbilstoša rīcība turpinās. Arvien pastāv prakse bez vecāku gādības palikušiem bērniem primāri aprūpi nodrošināt bērnunamā, neveicot darbības potenciālā aizbildņa vai audžuģimenes atrašanai;
4. ja tiek meklēts aizbildnis, tad tikai starp bērna tuvākajiem radniekiem (vecvecākiem vai vecāku brāļiem un māsām), gandrīz nekad starp attālākajiem radniekiem, bet 50% gadījumu lietās vispār nav atrodamā informācija, ka potenciālais aizbildnis ir uzrunāts;
5. joprojām nav aizbildņu reģistra, kurā tiktu uzkrāta informācija par personām, kas ir ieguvušas aizbildņa statusu, bet vēl nav uzņēmušas ģimenē bērnu;
6. arvien ir nepietiekams audžuģimeņu skaits;
7. pašvaldības joprojām izvēlas bērnus ievietot bērnunamā citas pašvaldības administratīvajā teritorijā, arī lielā attālumā no bērna dzīvesvietas un tuviniekiem, tajā skaitā vienas ģimenes bērnus šķir un ievieto dažādos bērnunamos: bērnus līdz divu gadu vecumam vai bērnus ar invaliditāti – valsts bērnunamos, jo šiem bērniem pakalpojumu nodrošina valsts, bet pārējos – pašvaldības bērnunamā vai bērnunamā, ar kuru pašvaldībai ir noslēgts līgums.

¹⁵⁵ Valsts kontroles un tiesībsarga paziņojums par situāciju ārpusģimenes aprūpē un par nepieciešamību nekavējoties to mainīt. 2019. gada 17. aprīlis. Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/valsts-kontrolieres-un-tiesibsarga-pazinojums-par-situaciju-arpusgimenes-aprupe-un-par-nepieciešamību-nekavejoties-to-mainit/> [aplūkots 26.04.2019]

8. bāriņtiesu veiktā aizbildņu, audžuģimeņu un bērnam uzraudzība ir formāla, jo tā lielākoties aptver tikai sadzīves apstākļu pārbaudi – vai mājoklis ir tīrs, vai bērnam ir gulta, skapis, vai ir ēdiens u.c. Netiek iegūts bērna viedoklis, kā arī netiek noskaidroti pārējie bērna pilnvērtīgai attīstībai nozīmīgie jautājumi – kā tiek ievērotas bērna tiesības uz veselības aprūpi, izglītību, fizisko un emocionālo attīstību, brīvā laika pavadīšanu, mantiskās intereses, kā arī saskarsmes tiesības ar vecākiem un citiem tuviniekiem;
9. sociālās rehabilitācijas plāni bērnam ir formāli;
10. joprojām bērnam, aizbildņi un audžuvecāki ievieto bērnus internātskolās ar dzīvošanu internātā pat citas pašvaldības administratīvajā teritorijā;
11. valsts izveidotā ārpusģimenes aprūpes joma netiek pietiekami uzraudzīta”.¹⁵⁶

Autore uzskata, ka ziņojums ir ļoti tiešs un būtībā aptver visas problēmas vienuviet. Autore viennozīmīgi piekrīt tam, ka sociālais darbs ar ģimeni tiek uzsākt novēloti, kā arī sociālie dienesti pārāk virspusīgi iedziļinās problēmā vai neiedziļinās vispār. Un runājot par laiku, kad tiek konstatēta problēma, īpaši ja situācija ir ar jaundzimušiem un maziem bērniem, jāreaģē un jārīkojas būtu uzreiz. Par to, ka nav iespējams nodrošināt nepieciešamos pakalpojumus, ir 3 varianti – nav nepieciešamo speciālistu (vai arī speciālists pieejams tikai pēc, piemēram 2 -3 nedēļām); nav finanses visu pilnvērtīgi nodrošināt un trešais – sociālie darbinieki dažkārt ar vārdiem “nav iespējams nodrošināt pakalpojumus” patiesībā virspusēji iedziļinās problēmā.

3.3.1. Aizbildnība

Tēvs un māte uz aizgādību pamata ir sava nepilngadīgā bērna dabiskie aizbildņi. Civillikuma 224. pants nosaka, ka: “Vecāki, kuri zaudējuši aizgādības tiesības, nevar būt arī bērna aizbildņi. Ja pēc tiesas sprieduma vai kāda cita no pašu gribas neatkarīga iemesla dēļ abi vecāki zaudē aizgādības tiesības, bērnam nodibināma aizbildnība vai bāriņtiesa lemj par citu ārpusģimenes aprūpes veidu, bet, ja tās zaudē tikai viens vecāks, aizbildnība nodibināma vai bāriņtiesa lemj par citu ārpusģimenes aprūpes veidu gadījumos, kad tas nepieciešams bērna interesēs”. Taču, kad viens no vecākiem mirst, aizbildnība piekrīt otram bez bāriņtiesas apstiprinājuma, ja bērns bija abu vecāku kopīgā aizgādībā.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Valsts kontrolīeris un tiesībsarga paziņojums par situāciju ārpusģimenes aprūpē un par nepieciešamību nekavējoties to mainīt. 2019. gada 17. aprīlis. Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/valsts-kontrolīeres-un-tiesībsarga-paziņojums-par-situāciju-arpusģimenes-aprupe-un-par-nepieciešamību-nekavejoties-to-mainīt/> [aplūkots 26.04.2019]

¹⁵⁷ Civillikums. LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

Aizbildnis ir persona, kas nodrošina bērna tiesību un interešu aizsardzību un ir iecelta vai apstiprināta saskaņā ar Civillikumā noteikto kārtību. Aizbildņa galvenais uzdevums ir aizvietot saviem aizbilstamajiem vecākus, pārstāvēt viņu personiskās un mantiskās attiecības. Aizbildnis par bērnu ir atbildīgs līdz bērna 18 gadu vecumam¹⁵⁸.

Lēmumu par aizbildnības nodibināšanu un aizbildņa iecelšanu pieņem tā bāriņtiesa, kuras darbības teritorijā deklarēta bērna vecāku dzīvesvieta. Taču, ja bērna vecāku dzīvesvieta deklarēta dažādu pašvaldību administratīvajās teritorijās, lēmumu pieņem bāriņtiesa, kuras darbības teritorijā deklarēta dzīvesvieta tam vecākam, pie kura bērns dzīvo. Ja vecākiem nav deklarētas dzīvesvietas, lēmumu pieņem tā bāriņtiesa, kuras teritorijā vecāki faktiski dzīvo. Ja bērna vecāki nav zināmi vai bērns ir atradenis, lēmumu pieņem bāriņtiesa, kuras teritorijā bērns ir atrasts. Un gadījumā, ja persona, kura vēlas kļūt par aizbildni, un bērns, kuram tiek dibināta aizbildnība, dzīvo atšķirīgās administratīvajās teritorijās, lēmumu par aizbildņa iecelšanu pieņem tā bāriņtiesa, kuras teritorijā ir deklarēta bērna vecāku dzīvesvieta¹⁵⁹.

Lemjot par ārpusģimenes aprūpi, bāriņtiesai ir pienākums izskaidrot bērnam iespējamās ārpusģimenes aprūpes veidus un noskaidrot bērna viedokli par viņam piemērotāko ārpusģimenes aprūpes veidu¹⁶⁰. Šis noteikums viennozīmīgi attiecas uz bērna labākajām interesēm, jo bērnam, palikušam bez vecāku aprūpes, ir ļoti nozīmīgi atrast tam piemērotāko vietu, noskaidrojot bērna domas, lai bērns justos kaut cik labi un lai bērns kādā vietā ar laiku atkal spētu justies piederīgs.

Aizbildnība pār nepilngadīgajiem, izņemot gadījumus, kad aizbildnis iecelts ar testamentu, piekrīt vispirms viņa tuvākajiem radniekiem. Par tuvākajiem nepilngadīgā radniekiem uzskatāmi tie, kas, šiem nepilngadīgajiem mirstot, būtu viņu likumiskie mantinieki. Bāriņtiesa par aizbildņiem izrauga no vienādi tuviem radniekiem piemērotākos, bet, ja nu gadījumā tuvākie radnieki izrādītos nepiemēroti, tad bāriņtiesa izrauga tālākos radniekus. Taču ja starp nepilngadīgo radniekiem neatrodas spējīgi vai arī ja spējīgie radnieki nevar uzņemties aizbildnību, vai ja viņus atlaiž vai atceļ no aizbildņa pienākumu pildīšanas, kā arī ja nepilngadīgajiem nemaz nav radnieku, tad bāriņtiesa aizbildņus ieceļ no citu personu vidus.¹⁶¹

¹⁵⁸ Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai. Gala ziņojums, SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2008. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/arpusgimene/arpugimene_izpete.pdf [aplūkots 11.03.2019]

¹⁵⁹ Bāriņtiesu likums: LV likums. Pieņemts 22.06.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=139369> [aplūkots 11.03.2019]

¹⁶⁰ Bāriņtiesas darbības noteikumi: Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumi Nr.1037. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=150736> [aplūkots 11.03.2019]

¹⁶¹ Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai. Gala ziņojums, SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2008. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/arpusgimene/arpugimene_izpete.pdf [aplūkots 11.03.2019]

Civillikuma 229.pants nosaka, ka abiem vecākiem ir tiesības testamentā iecelt aizbildņus saviem bērniem – kā jau esošiem, tā arī gaidāmiem. Aizbildņi, kas iecelti vecāku testamentā, nekavējoties jāapstiprina bāriņtiesai, tā nosaka Civillikuma 230.pants. Taču bāriņtiesai, pirms testamentā ieceltos aizbildņus apstiprina, vispirms ir jāizvērtē un jāpārlicinās par viņu atbilstību aizbildņa pienākumu pildīšanai, tā nosaka Civillikuma 232.pants.¹⁶²

Civillikuma 242.pantā ir noteikts personu loks, kas nevar būt par aizbildņiem:

1. personas, ko vecāki testamentā noraidījuši no aizbildnības pār saviem palikušajiem nepilngadīgajiem;
2. personas, kuru intereses acīm redzami runā pretim svarīgām aizbilstamā interesēm;
3. tās bāriņtiesas locekļi, kura uzrauga attiecīgo aizbildnību;
4. nepilngadīgas personas;
5. personas, kuras sodītas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, — neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;
6. personas, kuras sodītas par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, — neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;
7. personas, kuras atceltas no aizbildņa pienākumu pildīšanas nekārtīgas aizbildņa pienākumu izpildīšanas dēļ;
8. personas, kurām atņemts audžuģimenes vai viesģimenes statuss, jo tās nav pildījušas pienākumus atbilstoši bērna interesēm;
9. personas, kurām ar tiesas spriedumu atņemtas aizgādības tiesības;
10. personas, kurām tiesa ir piemērojusi Krimināllikumā noteiktos medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus par nepieskaitāmības stāvoklī izdarītu Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu;
11. ārvalstnieki, izņemot gadījumus, kad aizbildnība piekrīt bērna radniekiem vai personām, kuras atrodas ar nepilngadīgo nedalītā saimniecībā.¹⁶³

Aizbildnis ir sabiedriska pienākums. Par aizbildni ieceļ personu, kurai piemīt aizbildņa pienākuma pildīšanai nepieciešamās spējas un īpašības. Persona, kura ir uzņēmusies aizbildņa pienākumus, bez pamatota iemesla nevar vēlāk lūgt, lai viņu no tā atsvabina. Par pamatotiem iemesliem uzskata faktiskus šķēršļus, kas liedz iespēju aizbildnim aprūpēt bērnu, vai tādus iemeslus, kuru dēļ aizbildņa atsvabināšana no aizbildņa pienākuma atbilst bērna interesēm.¹⁶⁴

¹⁶² Civillikums. LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid. 245., 246., 247. pants.

3.3.2. Audžu ģimene

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta trešais punkts nosaka, ka: “audžuģimene ir ģimene vai persona, kas nodrošina aprūpi bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi atņemta viņa ģimeniskā vide vai kura interesēs nav pieļaujama palikšana savā ģimenē, līdz brīdim, kad bērns var atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, tiek adoptēts, viņam nodibināta aizbildnība vai bērns ievietots bērnu aprūpes iestādē¹⁶⁵”. Gadījumā, ja audžuģimenē ievietotais bērns, kļūst adoptējams, audžuģimenei ir prioritāras bērna adopcijas tiesības, ja adopcija atbilst bērna interesēm.¹⁶⁶

Audžuģimenes darbības tiesisko regulējumu nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likums, Bāriņtiesu likums, kā arī Ministru kabineta noteikumi par Audžuģimenes noteikumiem (turpmāk – MK Audžuģimenes noteikumi).¹⁶⁷

MK Audžuģimenes noteikumu 12. un 13. punkts nosaka, ka audžuģimenes statusu var piešķirt laulātajiem (personai), ja vismaz viens no laulātajiem ir Latvijas pilsonis, taču ja persona ir nepilsonis vai ārzemnieks, tam jābūt ar attiecīgiem dokumentiem apliecinātām tiesībām uzturēties Latvijas teritorijā ne mazāk kā divus gadus pēc iesnieguma par atzīšanu par piemērotiem audžuģimenes pienākumu veikšanai iesniegšanas. Uz audžuģimenes statusa piešķiršanu ir tiesības pretendēt laulātajiem (personai), ja vismaz viens no laulātajiem (personas) ir vecumā no 25 – 60 gadiem, taču izņēmuma kārtā, ja tas ir bērna interesēs, uz audžuģimenes statusa piešķiršanu var pretendēt arī persona, kas neatbilst minētajam vecumam.¹⁶⁸

Audžuģimenes statusu nepiešķir, ja vienam no laulātajiem (personai) pārtrauktas vai atņemtas bērna aizgādības tiesības vai tiesa ir piemērojusi Krimināllikumā noteiktos medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus par nepieskaitāmības stāvoklī izdarītu Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu.

Uz audžuģimenes statusu aizliegts arī pretendēt, ja kāds no laulātajiem :

1. pārkāpis bērna tiesību aizsardzību reglamentējošos normatīvos aktus;
2. amorāli uzvedies darbā vai ārpus darba un tas konstatēts ar tiesas spriedumu vai citu kompetentas iestādes lēmumu;

¹⁶⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likums. LV likums. Pieņemts 19.06.1998

¹⁶⁶ Audžuģimene. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/audzugimene/?doc=1920 [aplūkots 12.03.2019]

¹⁶⁷ Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai. Gala ziņojums, SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2008. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/arpusgimene/arpugimene_izpete.pdf [aplūkots 12.03.2019]

¹⁶⁸ Audžuģimenes noteikumi: Ministru kabineta 2008.gada 26. jūnija noteikumi Nr. 354. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi> [aplūkots 12.03.2019]

3. sodīts par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas;
4. sodīts par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību - neatkarīgi no sodāmības dzēšanas;
5. atcelts no aizbildņa pienākumu pildīšanas nekārtīgas aizbildņa pienākumu pildīšanas dēļ;
6. zaudējis audžuģimenes vai viesģimenes statusu, jo nav pildījis pienākumus atbilstoši bērna interesēm.¹⁶⁹

Audžu ģimene saņem atlīdzību par audžu ģimenes pienākumu pildīšanu, un no 2018. gada janvāra atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu apmērs ir atkarīgs no audžuģimenē ievietoto bērnu skaita.¹⁷⁰

Audžuģimenei katru gadu ir jāapmeklē atbalsta centra nodrošinātie izglītojošie kursi vismaz astoņu akadēmisko stundu apjomā un jāpiedalās audžuģimenē ievietotā bērna individuālā attīstības plāna izstrādē, tas ir noteikts MK Audžuģimenes noteikumu 21. punktā.¹⁷¹

Bērna intereses un viedoklis tiek ņemts vērā arī ievieojot bērnu audžuģimenē, jo bāriņtiesas pienākums ir noskaidrot bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā bērna vecumu, brieduma pakāpi. Kā arī bāriņtiesa, sadarbībā ar atbalsta centru izvērtē, vai audžuģimene spēs nodrošināt pienācīgus dzīves apstākļus un aprūpi bērnam.¹⁷² Kādēļ ir svarīgi noskaidrot bērna viedokli un kādēļ jāņem vērā bērna intereses, ievieojot to audžuģimenē. Piemēram, ja bērns visu savu mūžu ir dzīvojis pilsētas centrā, dzīvoklī, tas nekad nav bijis laukos, tas ir gājis uz visādām vietām, bērnu laukumiem un citām izklaides vietām, un te pēkšņi bērnu ievieto audžuģimenē, kura dzīvo laukos, tālu no citiem kaimiņiem, tiem ir sava saimniecība, dārzs, govīs, vistas, lielai daļai pilsētas bērnu tas būtu šoks un tie nevarētu pierast pie tik krasas dzīves maiņas. Protams, tie nebūt nav slikti dzīves apstākļi, tie ir citādāki dzīves apstākļi. Ir bērni, kam tas varētu patikt, visi dzīvnieki, daba un citi (mūsaprāt) plusi no lauku dzīves, taču daudziem bērniem tas varētu sagādāt grūtības.

¹⁶⁹ Audžuģimenes noteikumi: Ministru kabineta 2008.gada 26. jūnija noteikumi Nr. 354. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi> [aplūkots 12.03.2019]

¹⁷⁰ Audžuģimene. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/audzugimene/?doc=1920 [aplūkots 12.03.2019]

¹⁷¹ Audžuģimenes noteikumi: Ministru kabineta 2008.gada 26. jūnija noteikumi Nr. 354. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi> [aplūkots 12.03.2019]

¹⁷² Ibid, 52. punkts

3.3.3. Institūcijas

Latvijas Republikas Labklājības ministrijas Valsts bērnu tiesības aizsardzības inspekcijas mājaslapā ir pieejams plašs klāsts ar bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēm un krīzes centriem.¹⁷³

Visbiežāk, ja tik runāts par institūcijām saistībā ar ārpusģimenes aprūpi un bērniem, tad pirmais, kas nāk prātā, tie ir bērnunami. Tieši šo institūciju autore savā darbā izskatīs plašāk. Taču bez bērnunamiem pastāv vēl daudz un dažādas ārpusģimenes aprūpes iestādes, kā piemēram, ģimenes atbalsta centri, dažādi nodibinājumi, bērnu sociālās aprūpes centri, sociālās rehabilitācijas centri, krīzes centri, kā arī diezgan nesen izveidotie – Latvijas SOS bērnu ciemati un jauniešu mājas.

Atgriežoties pie tēmas par bērnunamiem. Bērnunams ir visregulētākais, bet bērna interesēm visneatbilstošākais ārpusģimenes aprūpes veids.¹⁷⁴ Nav šaubu par to, ka tas ir bērnu interesēm visneatbilstošākais aprūpes veids, jo bērnam, kura vecākam atņemtas aizgādības tiesības, vispirms tiek meklēts aizbildnis, ja to nav iespējams nodrošināt, tad audžu ģimene un ievietošana bērnunamā ir kā pēdējais variants.

Latvijas Republikas Valsts kontroles veiktajā revīzijā “Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē” revidenti apmeklēja vienpadsmit bērnunamus, no kuriem četri bērnunami no kopā izlasē iekļautajām 64 bērnu lietām revidentiem nevarēja uzrādīt vismaz 13 bērnu individuālās sociālās rehabilitācijas plānus. Tāpēc, lai novērtētu bērnam sniegto atbalstu, revidenti iepazinās arī ar pārējo bērnu lietās esošo informāciju un citiem bērnunamā pieejamiem dokumentiem, kuros tiek uzskaitītas ikdienas aktivitātes, piemēram, ar žurnāliem vai darba lapām par bērna dienas gaitām vai nedēļas/mēneša apkopojumiem, kuros tiek dokumentēti bērna “labie darbi un neveiksmes”, informāciju uz ziņojuma dēļiem, tajā skaitā par bērnunama dienas režīmu, plānotajiem pasākumiem, speciālistu pieņemšanas laikiem u.c.

Revidentiem, izvērtējot pieejamo informāciju, tika konstatēts, ka ne visos gadījumos bērnunams bērnu vajadzību noteikšanai un rehabilitācijas plāna izstrādei bija ieguvis informāciju par bērna iepriekšējo dzīvi, tajā skaitā to informāciju, kas bija šo pašu bērnu bāriņtiesu un sociālo dienestu lietās (piemēram, ka bērns kā cietušais ir iesaistīts kriminālprocesā u.c.). Detalizētāka informācija bija tikai par tiem bērniem, kuriem iepriekš

¹⁷³ Aktuālā informācija par bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēm un krīzes centriem. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/ilgstosas_socialas_aprupes_iestades_un_socialas_rehabilitacijas_institucijas_un_krizes centri/?doc=2476&page= [aplūkots 26.04.2019]

¹⁷⁴ Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Zi%C5%86ojums_At%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.%20Ikvienam%20b%C4%93rnam%20ir%20ties%C4%ABbas%20uzaugt%20%C4%A3imen%C4%93.pdf [26.04.2019]

sociālā rehabilitācija bija sniegta krīzes centros, no kuriem bērnam bija saņemis pārskatu par sniegtās rehabilitācijas aprakstu, rezultātiem un ieteikumiem turpmākam darbam. Taču revidenti noskaidroja, ka arī šis atbalsts ne vienmēr bija iekļauts bērnam sagatavotajā sociālās rehabilitācijas plānā.¹⁷⁵ Kā viens no piemēriem tika minēts tas, ka bērnam, kuram sociālā rehabilitācija tika veikta krīzes centrā un rehabilitācijas noslēguma pārskatā tika norādīts uz iespējamu psihisku saslimšanu, taču bērnam sociālās rehabilitācijas plānā nebija ietvertas nekādas konsultācijas pie speciālista iespējamo veselību problēmu diagnosticēšanai.

Turpinot par revīziju. Revīzijas gaitā tika konstatēts arī tas, ka sociālās rehabilitācijas plānos ietvertie uzdevumi lielākoties bija saistīti tikai ar ikdienā veicamajām darbībām, piemēram, skolas apmeklēšana, istabas kārtošana, personīgās higiēnas ievērošana, kas atkārtojās vairākus periodus pēc kārtas. Viens no gadījumiem ir bijis šāds: bērna lietā bija ievietots deinstitutionalizācijas ietvaros izstrādātais bērna rehabilitācijas plāns, kurā norādīts, ka bērnam nepieciešama runas korekcija, baseina apmeklējumi, nefrologa konsultācija un pasākumi neirozes mazināšanai, taču bērnam izstrādātajā rehabilitācijas plānā šādi pakalpojumi nebija ietverti. Tajā bija paredzēti tikai ikdienā veicamie uzdevumi – mācīties, saturiski pavadīt brīvo laiku, uzturēt kontaktus ar bioloģisko ģimeni. Arī no pārējās lietā esošās informācijas revidenti neguva apliecinājumus, ka bērnam šāds atbalsts tiek nodrošināts. Lai gan, kā norādīja revidenti, baseins atrodas apmēram 20 minūšu braucienā no bērnam. Vēl revīzijas gaitā tika secināts, ka daudzos gadījumos plānos nebija aizpildītas arī izpildes novērtējumu sadaļas, kas liecina, ka plāns netiek izmantots, organizējot bērna ikdienu un nodrošinot bērnam nepieciešamo atbalstu.¹⁷⁶ Šādi piemēri liecina par neprofesionalitāti un neieinteresētību no attiecīgo bērnam darbinieku un atbildīgo personu puses. Bērnu izstrādātajos rehabilitācijas plānos tika norādītas tikai “pamata” lietas, kas bērnam būtu jā dara, nevis katram bērnam tika pieiets individuāli. Tas vistiesākajā nozīmē liecina par to, ka netika ievērots bērnu vislabāko interešu princips. Protams, ne visi bērni ir vienādi, revīzijas ziņojumā tika ietvertas ziņas par bērniem, kuros bērniem tiek nodrošinātas viņiem nepieciešamais atbalsts, kas bijis norādīts dokumentos.

Lielākajā daļā bērnam ir pieejams ne tikai obligāti nodrošināmais personāls – sociālais darbinieks, sociālais audzinātājs un sociālais rehabilitētājs, bet arī citi speciālisti – psihologs un logopēds. Tikai atšķirās to pieejamība. Piemēram par psihologu – vienā bērnam ir izstrādāts grafīks, kad kuram ir jāiet pie psihologa, taču pie psihologa arī varēja

¹⁷⁵ Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Zi%C5%86ojums_At%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.%20Ikvienam%20b%C4%93rnam%20ir%20ties%C4%ABbas%20uzaugt%20%C4%A3imen%C4%93.pdf [26.04.2019]

¹⁷⁶ Ibid.

tikt nepieciešamības gadījumā negaidot savu kārtu, kad psihologam ir “brīvais” pieņemšanas laiks. Taču vismaz divos bērnumos, lai gan attiecīgais speciālists bija bērnuma darbinieks, revidenti nevarēja pārliecināties par tā pieejamību un veikto darbu ar bērniem. Vienā no gadījumiem psihologs tika nodarbināts uz pusslodzi, taču saskaņā ar iestādes vadītājas sniegto informāciju bērni psihologa konsultāciju faktiski varēja saņemt tikai divas dienas mēnesī, kad psihologs ieradās bērnumā. Vadītāja revidentiem paskaidroja, ka šāda darba organizācija pārņemta no iepriekšējās vadītājas un to nav iespējams mainīt, lai gan norādīja, ka bērnumā daudziem bērniem ir būtiskas uzvedības problēmas.¹⁷⁷

Pēc autores domām, šī nav situācija, par kuru domāt “šie ir tikai daži no bērnumiem, kuros netiek ievērotas bērna labākās interese, taču pārējos jau tiek”. Nē. Jo šie nav nekādi piemēri, bet gan reālā situācija. Jā, iespējams, ir bērnumi, kuros viss tiek ievērots, taču vēl jo vairāk ir jāsarosās, ja tiek konstatēta šāda realitāte. Kaut vai tikai tad, ja šāds bērnumas būtu tikai viens, kurā netiktu ievērotas bērnu intereses. Vienā bērnumā atrodas vismaz padsmi bērnu. Pēc autores domām, situācija vēl vairāk pasliktinātos, ja tiktu aptaujāti visi bērnuma bērni, kuri ir spējīgi savu viedokli formulēt un pastāstīt reālo situāciju, piemēram, kāda ir viņu ikdiena, vai viņi apmeklē speciālistus utt. Protams, darbs ir apjomīgs un ne visi bērni, īpaši mazie bērni un bērni ar speciālām vajadzībām ir spējīgi sniegt vajadzīgo informāciju. Taču viena lieta ir tā, kas ir norādīta kādās atskaites lapās, bet otra ir tā, ko par savu ikdienu pastāsta bērns.

3.4. Adopcija

Adopcijas uzdevums ir nodrošināt adoptējamiem bērniem audzināšanu ģimenē, stabilu un harmonisku dzīves vidi.¹⁷⁸

Adopcija tiek regulēta šādās tiesību normās – Bērnu tiesību konvencija, Eiropas Konvencija par bērnu tiesībām, Hāgas konvencija par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos, Bērnu tiesību aizsardzības likums, Civillikums (Ģimenes tiesību daļā), Civilprocesa likums, Bāriņtiesu likums, Ministru kabineta 2003. gada 11. marta noteikumi “Adopcijas kārtība”.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Zi%C5%86ojums_At%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.%20Ikvienam%20b%C4%93nram%20ir%20ties%C4%ABbas%20uzaugt%20%C4%A3imen%C4%93.pdf [26.04.2019]

¹⁷⁸ Adopcijas kārtība: Ministru kabineta 2018.gada 30. oktobra noteikumi Nr. 667. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302796-adopcijas-kartiba> <https://likumi.lv/ta/id/302796-adopcijas-kartiba> [aplūkots 26.04.2019]

¹⁷⁹ Adopcija. Statistika. Labklājības Ministrija. 2018. gada 31. janvāris. Pieejams: https://www.lps.lv/uploads/docs_module/Adopcija.pdf [aplūkots 28.04.2019]

Civillikuma 162. pants nosaka, ka: “*Nepilngadīga bērna adopcija ir atļauta, ja tā ir bērna interesēs.*” Personai, kura vēlas adoptēt bērnu ir jābūt vismaz 25 gadus vecai un vismaz 18 gadus vecākai par adoptējamo. Vienīgais, kad šo noteikto adoptētāja minimālo vecumu un pieļaujamo adoptētāja un adoptējamā vecuma starpību var neievērot, ja adoptē sava laulātā bērnu. Tomēr arī šajā gadījumā adoptētājam jābūt vismaz divdesmit vienu gadu vecam. Kā arī noteiktos vecuma ierobežojumus var neievērot, ja starp adoptētāju un adoptējamo izveidojušās patiesas vecāka un bērna attiecības, tā nosaka Civillikuma 163. pants.¹⁸⁰

Par adoptētāju nedrīkst būt persona, kura:

- 1) sodīta par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības draudējumu, — neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;*
- 2) sodīta par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, — neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas;*
- 3) atcelta no aizbildņa pienākumu pildīšanas to nekārtīgas pildīšanas dēļ;*
- 4) atņemts audžuģimenes vai viesģimenes statuss, jo tā nav pildījusi attiecīgos pienākumus atbilstoši bērna interesēm;*
- 5) ar tiesas spriedumu atņemtas aizgādības tiesības;*
- 6) tiesa ir piemērojusi Krimināllikumā noteiktos medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus par nepieskaitāmības stāvoklī izdarītu Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu.* Lai konstatētu, vai adoptētāji ir piemēroti adopcijai, bāriņtiesa atbilstoši Ministru kabineta noteiktajai adopcijas kārtībai ne ilgāk kā sešus mēnešus veic adoptētāja ģimenes izpēti.¹⁸¹

Laulātie bērnu adoptē kopīgi, izņemot gadījumus, kad viens laulātais adoptē otra laulātā bērnu vai arī otrs laulātais atzīts par pazudušu (bezvēsts promesošu). Tātad personas, kas savā starpā neatrodas laulībā, nevar adoptēt vienu un to pašu bērnu.¹⁸²

Lai bērnu varētu adoptēt, bērnam ir jābūt juridiski brīvam. Bērns ir juridiski brīvs, ja:

1. vecākiem atņemtas aizgādības tiesības;
2. vecāki miruši;
3. vecāki devuši piekrišanu adopcijai;
4. tiesa konstatējusi, ka vecāku dzīvesvieta nav zināma;
5. tiesa konstatējusi, ka pēc faktiskiem apstākļiem vecāku piekrišana nav iespējama kāda pastāvīga šķēršļa (piem., vecāki nezināmi) dēļ;

¹⁸⁰ Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

6. bērns ir atradenis.¹⁸³

Viens no svarīgākajiem adopcijas principiem ir tas, ka, pirmkārt, ir svarīgi noskaidrot bērna viedokli – vai bērns pats vēlas adopciju. Bērna viedokli noskaidro, ja viņš ir tādā vecumā, kad spēj formulēt savu viedokli. Bērna viedoklis ir obligāts, bērnam sasniedzot 12 gadu vecumu. Otrkārt, ja bērns ir dzīvojis pie audžuģimenes, audžu ģimenei ir prioritāras tiesības adoptēt bērnu (adopcijas process uzsākams, pirms informācija par bērnu tiek nosūtīta iekļaušanai Adopcijas reģistrā). Treškārt, prioritāri atbalstāmi adoptētāji no Latvijas.¹⁸⁴

Mazliet par statistiku adopcijas ziņā. 2017. gadā Latvijā tika adoptēti 127 bērni, taču uz ārvalstīm tika adoptēti 69 bērni. Latvijā no šiem 127 adoptētajiem bērniem 29 bērni tika adoptēti no aprūpes iestādes, 42 no aizbildnības un 56 no audžuģimenes. Tomēr no uz ārzemēm adoptētajiem bērniem 40 bija no audžuģimenes, tikai viens no aizbildnības un 28 no aprūpes iestādes. Latvijas adoptētāju vidū ir bijusi ģimene, kura 2017. gadā adoptējusi 5 bērnus, taču vairums adoptē vienu bērnu. Ir ģimenes, kuras adoptē arī divus. Uz 2018. gada 1. janvāri adopcijas reģistrā bija ziņas par 1254 adoptējamiem bērniem

3.5. Kāpēc bērns pēc izņemšanas no ģimenes nenonāk līdz ģimenei

Apskatot statistiku (darba 3.2. apakšnodaļa), situācija ir gaužām bēdīga, jo 2017. gadā no ģimenēm tika šķirti 2414 bērni (vecākiem aizgādības tiesības tika pārtrauktas vai atņemtas), no kuriem ģimenē atgriezās 593 bērni, kas nozīmē, ka šo bērnu vecāki, vai nu kamēr tiem ir bijušas pārtrauktas aizgādības tiesībās – ir izpildījuši tiem uzliktos pienākumus vai arī vecākiem atņemtās aizgādības tiesības ir atjaunotas ar tiesas spriedumu. No visa šī skaita 1821 bērns savā bioloģiskajā ģimenē neatgriezās. Daļai no tiem noteikti tika nodrošināta aizgādība, daļai atrastas audžuģimenes, daļa tika adoptēta, bet daļa nonāca bērnunamā.

Revīzijas ziņojumā “ Atņemtā bērniņa. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē” ir skaidrots, ka Latvijas adoptētāji vēlas adoptēt bērnus, kas nav vecāki par 10 gadiem.¹⁸⁵ Autores prāt, pirmkārt, un viens no galvenajiem iemesliem varētu būt tas, ka bērni, kas ir vecāki par 10 gadiem un jaunieši ir jau ar savu personīgo skatījumu uz dzīvi, viņos jau ir izveidojies kāds priekšstats par dzīvi (ne tas pozitīvākais), tiem bieži (biežāk kā maziem bērniem) ir smagas

¹⁸³ Adopcijas procesa gaita. Soli pa Solim. <https://lvportals.lv/skaidrojumi/283621-adopcijas-procesa-gaita-soli-pa-solim-i-2016> [aplūkots 26.04.2019]

¹⁸⁴ Adopcijas kārtība: Ministru kabineta 2018.gada 30. oktobra noteikumi Nr. 667. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302796-adopcijas-kartiba> [aplūkots 26.04.2019]

¹⁸⁵ Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Atņemtā bērniņa. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Latvijas Republikas Valsts kontroles mājaslapa. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Zi%C5%86ojums_At%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.%20Ikvienam%20b%C4%93rnam%20ir%20ties%C4%ABbas%20uzaugt%20C4%A3imen%C4%93.pdf [aplūkots 26.04.2019]

uzvedības problēmas, problēmas ar alkoholu, narkotiskajām vielām. Bieži vien potenciālās audžuģimenes vai aizbildņi kā arī adoptētāji nav gatavi uzņemties tādas rūpes, lai spētu rast kopīgu risinājumu, audzinot šādus bērnus. Otrkārt, autore izejot pirms kvalifikācijas praksi bāriņtiesā noskaidroja, ka bieži, adoptētāji no ārzemēm, kuri vēlas adoptēt noteikta vecuma bērnu, un ir bērns, kurš atbilst šim vecumam, bet viņš nevēlas doties uz ārzemēm vai arī viņa brālis/māsa nepiekrīt viņa adopcijai uz ārzemēm. Uz 2017. gada 1. augustu (pēdējās pieejamās šīs kategorijas ziņas) bija 462 bērni, kuri nevēlas tikt adoptēti uz ārzemēm vai viņu brāļi/māsas nepiekrīt viņu šķiršanai.¹⁸⁶

Līdzīgi ir arī ar bērniem ar invaliditāti. Šobrīd tiek ieviestas specializētās audžuģimenes, kas nodrošina aprūpi noteiktas mērķgrupas bērnam, kuram ir nepieciešama īpaša aprūpe.¹⁸⁷ Taču šādas audžuģimenes ir ļoti, ļoti, maz – uz 2019. gada 25. martu – darbu sākušas trīs pirmās specializētās audžuģimenes.¹⁸⁸ Lai kļūtu par specializēto audžuģimeni bērnam ar invaliditāti ir nosacījums, ka vismaz vienam no laulātajiem (personai) ir vismaz 12 mēnešus personīgā vai profesionālā pieredze darbā ar bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem. Attiecīgi, par specializēto audžuģimeni nevar kļūt uzreiz, izejot vienkāršas apmācības – tas ir process, kurš prasa laiku, sevis ieguldījumu un ir jābūt spēkam un lielai motivācijai par tādu kļūt.

Otrs faktors, par kuru varētu runāt, kādēļ bērni pēc izņemšanas no ģimenes nenonāk atpakaļ ģimenē, ir vecāku griba. Kā jau autore iepriekš darbā ir minējusi - bērnu tiesības uz vecāku aprūpi nenoliedzami ir atkarīgas ne tikai no vecāku spējām un prasmēm rūpēties par bērnu, bet arī no viņu gribas to darīt, jo lai vecāks varētu pilnveidot savas prasmes un spēju aprūpēt, ir jābūt motivācijai un gribai to darīt. Daļā gadījumu, kad vecākiem tiek pārtrauktas aizgādības tiesības, ar mērķi, piemēram, nodrošināt/uzlabot bērna dzīves apstākļus, pārtraukt alkohola/narkotisko vielu lietošanu, uzsākt ārstēšanos, spēt atrast darbu un nodrošināt sevi un bērnus, vecākam nav motivācijas to darīt. Nav viegli atzīt, bet ir gadījumu, kad vecākam, kurš vairs pilnīgi neapzinās, tā teikt, dzīves vērtības un tam nav nekādu mērķu, jūtas atvieglots, ka viņa aprūpē vairs nav bērns. Galu galā vecāku tiesības attiecībā uz bērnu tiek pārtrauktas vai atņemtas vecāku tiesību nepildīšanas vai pārkāpšanas gadījumos, nenodrošinot bērna labākās intereses, t.i. pilnvērtīgu aprūpi, audzināšanu, uzturēšanu un vēl citas ne mazāk svarīgās bērna vajadzības.

¹⁸⁶ Statistika par adopciju uz 2017. gada 1. augustu. Pieejams:

<http://www.lm.gov.lv/lv/vecakiem/adopcija/adopcija-statistika> [aplūkots 28.04.2019]

¹⁸⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 3.¹. punkts. LV likums. Pieņemts 19.06.1998

¹⁸⁸ Darbu sākušas pirmās specializētās audžuģimenes. LSM. Pieejams:

<https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/darbu-sakusas-pirmas-specializetas-audzugimenes.a313908/> [aplūkots 26.04.2019]

KOPSAVILKUMS

Darba aizstāvēšanai autore izvirza šādas tēzes:

1. “Bērna labākās intereses” ir ne vien juridisks jēdziens, bet arī psiholoģisks. Psiholoģisks šis jēdziens ir gan no bērnu skatījuma, tādā ziņā, ka ne vienmēr bērns apzinās (ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi), kas ir viņa labākajās interesēs; gan no speciālista skatījuma – rīkoties pēc noteikta principa, kas būtu bērna labākajās interesēs, taču, redzot, ka bērns domā citādāk, spēt izskaidrot bērnam saprotamā valodā, kāpēc tiek pieņemts tieši tāds lēmums.
2. Bērna labākās intereses princips ietver pilnvērtīgas audzināšanas jēdzienu. Abiem šiem jēdzieniem galvenais atslēgasvārds ir “ģimene” un to mērķis – nodrošināt un veicināt bērna pilnvērtīgu attīstību, lai tas kļūtu par pilnvērtīgu sabiedrības locekli
3. Bērnam, lai tas pilnvērtīgi apgūtu sabiedrībā noteiktos nosacījumus, uzvedības normas un spētu pilnvērtīgi socializēties, ir jāaug pilnā ģimenē. Tikai augot pilnā ģimenē bērns apgūst sabiedrībā nepieciešamās sociālās lomas: vīrs, sieva, dēls, meita, uzkrāj sociālo pieredzi un iemaņas, kas ir svarīgas nākotnē, lai darbotos plašākā sociālā kontekstā – profesionālās dzīves un darbības ciklā. Kā arī tikai ģimenē bērns mācās uzvedību ģimenē un gūst priekšstatu par ģimenes savstarpējām attiecībām un vērtībām.
4. Bērnu socializācija hierarhiski ir pakārtota savu vecāku un apkārtējo pieaugušo ietekmei – bērns uzklausa un izpilda viņu vēlmes un norādījumus, kas pamazām kļūst par paša uzskatiem un iekšējo motivāciju, kā arī bērna versija par pasauli ir konstruēta no viņa vecākiem, jo bērns pieņem savas ģimenes vērtības un normas un pielieto tās kā savas.
5. Bērnu tiesību aizsardzības likumā sniegtais skaidrojums jēdzienam “bērns” ir ļoti vispārīgs. Tas nozīmē, ka katrā gadījumā, ņemot vērā lietas faktiskos apstākļus, vispirms ir jāvērtē bērna vecums, jo atkarībā no bērna vecuma mainās tā tiesiskais stāvoklis.
6. Institucionālā aprūpe Latvijā var nodrošināt tikai ģimeniski pietuvinātu vidi, tomēr tajos gadījumos, kad bioloģiskā ģimene nav spējīga nodrošināt bērnam aprūpi un šķirot bērnu no vecākiem nav iespējama aizbildnība un ievietošana audžuģimenē, bērna vislabākajām interesēm atbilstošs var būt lēmums par ievietošanu ārpusģimenes aprūpes iestādē. Šajā gadījumā un vēl daudzos citos jēdziens “bērna vislabākās intereses” ir pretējs pašām bērna interesēm,
7. Bērnu tiesības uz vecāku aprūpi ir atkarīgas ne tikai no vecāku spējām un prasmēm rūpēties par bērnu, bet arī no viņu gribas to darīt, jo lai vecāks varētu pilnveidot savas prasmes un spēju aprūpēt, ir jābūt motivācijai un gribai to darīt.

8. Bērnu labāko interešu princips vienmēr konkurēs ar citu interesēm – vai tās būtu citu bērnu intereses, pieaugušo ģimenes locekļu vai citu pieaugušo intereses.
9. Bērna labākās intereses ietver atbildīgo institūciju pienākumu nodrošināt tādu ārpusģimenes aprūpi, kas rada bez vecāku gādības palikušam bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošina labvēlīgus apstākļus bērna attīstībai un atbalsta bērna centienus būt patstāvīgam.
10. Bērns pēc izņemšanas no ģimenes nenonāk līdz ģimenei (bioloģiskajai, audžuģimenei, adopcijas ceļā gūtai ģimenei), jo Latvijā ir pārāk maz specializēto audžuģimeņu, kas nodrošina aprūpi bērniem ar īpašām vajadzībām; adoptētāji, lielākoties, vēlas adoptēt bērnus, kuri nav vecāki par 10 gadiem; bieži bērni, kurus vēlētos adoptēt citas valsts iedzīvotāji nepiekrīt adopcijai uz ārzemēm (vai arī pret to iebilst viņu brāļi/māsas); vecākiem trūkst motivācijas un gribas pildīt tiem uzliktos pienākumus, lai atgūtu bērnus.

IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

Literatūra

1. Adopcija. Statistika. Labklājības Ministrija. 2018. gada 31. janvāris. Pieejams: https://www.lps.lv/uploads/docs_module/Adopcija.pdf
2. Adopcijas procesa gaita. Soli pa Solim. <https://lvportals.lv/skaidrojumi/283621-adopcijas-procesa-gaita-soli-pa-solim-i-2016>
3. Aktuālā informācija par bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēm un krīzes centriem. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/ilgstosas_socialas_aprupes_iestades_un_socialas_rehabilitacijas_institucijas_un_krizes centri/?doc=2476&page
4. ANO Bērnu tiesību konvencijas Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009), Bērnu tiesību komiteja, Piecdesmit pirmā sesija, Ženēva, 2009. gada 25. maijs–12. jūnijs. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/general_comment_no_12.docx
5. Audžuģimene. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/audzugimene/?doc=1920
6. Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai. Gala ziņojums, SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, Rīga, 2008. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/arpusgimene/arpugimene_izpete.pdf
7. Bāriņtiesa bērna interešu aizstāvībā. 2015.gada 6.oktobris. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/274151-barintiesa-berna-interesu-aizstaviba-2015>
8. Bērna aizgādības tiesību atņemšana un atjaunošana gada beigās par 2017. gadu. Centrālās pārvaldes statistikas datubāze. Pieejams: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_socdr_aprupe/SDG080.px
9. Bērna tiesību aizsardzības mehānismi. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/bernu-tiesibas/aizsardzibas-mehanismi>
10. Bērnu tiesības. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/bernu-tiesibas/apraksts>
11. Brante I. Aizgādība – vecāku kopīgās un atsevišķās rūpes par bērnu. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/258262-aizgadiba-vecaku-kopigas-un-atseviskas-rupes-par-bernu-2013>

12. Ceļmale L., nodibinājuma "Centrs Dardedze" juriste. „Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.” Jurista Vārds, 06.06.2017 /NR. 24 (978)
13. Darbu sākušas pirmās specializētās audžuģimenes. LSM. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/darbu-sakusas-pirmas-specializetas-audzugimenes.a313908/>
14. Faktisko kopdzīvi Latvijā tiesiski neatpazīst. <https://lvportals.lv/norises/276727-faktisko-kopdzivi-latvija-tiesiski-neatpazist-2016>
15. Garleja R. Cilvēkpotenciāls sociālā vidē. Rīga: Raka, 2006, 199
16. Hodgina Reičela un Ņūvels Pīters. Konvencija par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata, UNICEF, ANO bērnu fonds, 2002. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF
17. Karpova Ā. Ģimene kā sociāla grupa: Māc. līdz., Rīga: P. Stučkas LVU, 1989, 55
18. Karpova Ā. Ģimenes psiholoģija. Rīga: Izdevniecība "RaKa", 2006, 445
19. Kons I. Personības socioloģija. Rīga: Izdevniecība "Liesma", 1969, 351
20. Latvijas Republikas Tiesībsarga 2012. gada ziņojums. Rīga, 2013. 21.lpp Pieejams: https://www.tukums.lv/images/stories/Aktuali/Publikācijas/Tiesibsarga_2012_gada_ziņojums_FINAL.pdf
21. Latvijas Republikas Valsts kontroles informatīvais ziņojums "Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē". Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Infografika%20-%20at%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.pdf
22. Laugale E. „Bērna tiesību augt pilnā ģimenē nozīme bērna socializācijas procesā.” Bakalaura darbs. Rīga, 2017
23. Liepiņa L. Sociālpedagoģiskais darbs "Bērna interešu centrā - bērns" Pieejams: <http://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2013/01/Nr29-Liepina-30-33lp+.pdf>
24. Metodiskie ieteikumi „Bērna vislabākās intereses” Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=4063
25. Metodiskie ieteikumi bāriņtiesām par aizgādības tiesību pārtraukšanu un pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=1799
26. Omārova S. Cilvēks dzīvo grupā. Rīga, 2002, 233
27. Osipova Sanita. Ievads tiesību socioloģijā. - Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 191
28. Psiholoģijas vārdnīca, Rīga, 1999, 157
29. Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra un Eiropas Padome, 2015, 253

30. Statistika par adopciju uz 2017. gada 1. augustu. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/lv/vecakiem/adopcija/adopcija-statistika> [aplūkots 28.04.2019]
31. Uzturlīdzekļi bērnam pēc pilngadības sasniegšanas – ko paredz likums un ņem vērā tiesa. 2015. gada 15. septembra raksts. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/273665-uzturlidzekli-bernam-pec-pilngadibas-sasniesanas-ko-paredz-likums-un-nem-vera-tiesa-2015>
32. Valsts kontrolieres un tiesībsarga paziņojums par situāciju ārpusģimenes aprūpē un par nepieciešamību nekavējoties to mainīt. 2019. gada 17. aprīlis. Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/valsts-kontrolieres-un-tiesibsarga-pazinojums-par-situaciju-arpusgimenes-aprupe-un-par-nepieciessamibu-nekavejoties-to-mainit/>
33. Vikmane B. Socializācija ģimenē. Monogrāfija., Liepāja: LiepU LiePA, 2009, 443
34. Austin Michael W. Conception of parenthood: ethics and the family. Ashgate Publishing, 2007, 138
35. Fromm Erich, The art of loving. No angļu valodas tulkojusi Baiba Jansone Jomava. Pieejams: <https://host-a.net/f/74210-eriksfrommsmilestibasmaksladoc>
36. Handel G., Cahill S., Elkin F. Children and society: the sociology of children and childhood socialization, Roxbury Publishing Company, 2007, 372
37. Latvian Oxford living dictionaries. Pieejams: <https://lv.oxforddictionaries.com/skaidrojums/etimologija>
38. Nock Steven L. Sociology of the family, Prentice Hall, Inc. A Division of Simon & Schuster, 1987, 401
39. OAK foundation. Pieejams: <http://oakfnd.org/>
40. Post-synodal apostolic exhortation amoris laetitia of the holy father Francis to bishops, priests and deacons consecrated persons christian married couples and all the lay faithful on love in family. Pieejams: http://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amoris-laetitia_en.pdf [aplūkots 19.05.2017]
41. Rights of the child: The meaning of the child and the rights of children. Pieejams: <https://www.humanium.org/en/child-rights/>

Normatīvie akti

1. ANO Vispārējās Cilvēktiesību deklarācija. Pieņemts: 10.12.1948.
Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija>

2. Bērnu tiesību deklarācija. Pieņemts 20.11.1959. Pieejams: http://www.ugf.gov.lv/lat/normativie_akti_un_attistibas_planosanas_dokumenti/bernu_tiesibu_deklaracija/
3. ANO Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām Pieņemts: 16.12.1966. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/705>
4. Bērnu tiesību konvencija. Pieņemts: 20.11.1989. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150>
5. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieņemts 1950.gada 4.novembris
6. Padomes 1968. gada 15. oktobra Regula (EEK) Nr.1612/68 par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos Kopienā. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:31968R1612&from=LV>
7. Padomes 1994 gada 22.jūnija Direktīva 94/33/EK par jauniešu darbu aizsardzību. Pieejams:<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:31994L0033&from=LV>
8. Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29. aprīļa Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalsts teritorijā. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0038&from=lv>
9. Latvijas Republikas Satversme. LV likums. Pieņemts: 15.02.1922. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>
10. Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937 Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418>
11. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. LV likums. Pieņemts: 07.12.1984. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=89648>
12. Krimināllikums: LV likums. Pieņemts: 17.06.1998. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>
13. Bērnu tiesību aizsardzības likums. LV likums. Pieņemts 19.06.1998. pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=49096>
14. Bāriņtiesu likums. LV likums. Pieņemts 22.06.2006.
15. Darba likums: LV likums, Pieņemts: 20.06.2001. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=26019>
16. Administratīvās atbildības likums. LV likums. Pieņemts 25.10.2018. Stāsies spēkā 2020. gada 1. janvārī. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/303007>

17. Bāriņtiesas darbības noteikumi: Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumi Nr.1037. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=150736>
18. Audžuģimenes noteikumi: Ministru kabineta 2008.gada 26. jūnija noteikumi Nr. 354. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi>
19. Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijas Republikā: Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumi Nr. 675.
20. Adopcijas kārtība: Ministru kabineta 2018.gada 30. oktobra noteikumi Nr. 667. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302796-adopcijas-kartiba>

Politikas plānošanas dokumenti

1. Ministru kabineta 2011.gada 18. februāra rīkojums Nr. 65. Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017. gadam, Rīga, 2011. Pieejams: www.saeima.lv/BK/Gimenes_valsts_politikas_pamatnostadnes.doc
2. Latvijas Republikas Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Atņemtā bērniņa. Ikvienam bērnam ir tiesības izaugt ģimenē”. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/2.4.1-9_2018/Zi%C5%86ojums_At%C5%86emt%C4%81%20b%C4%93rn%C4%ABba.%20Ikvienam%20b%C4%93rn%C4%ABbas%20uzaugt%20%C4%A3imen%C4%93.pdf

Juridiskās prakses materiāli

1. ECT 2013.gada 18.jūnija spriedums lietā „R.M.S. v. Spain”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-7611&filename=002-7611.pdf>
2. ECT 2013. gada 26. novembra spriedums lietā X pret Latviju. Pieejams: https://www.tiesas.lv/Media/Default/ECT%20spriedumi%20un%20%C4%93mu mi/CASE%20OF%20X%20v%20%20LATVIA_EN_LV.doc
3. LR Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. SKA-1598/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5707>

Pielikumi

Pielikums Nr.1

Intervijas ar Viju Astaševsku atšifrējums 2019. gada 17. aprīlī. Kuldīgas novada bāriņtiesā.

Vija Astaševska ir Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietiece ar 21 gadu pieredzi šajā jomā. Kuldīgas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas vietnieces amatā V. Astaševskas kundze ir pēdējos 5 gadus, taču iepriekšējos gadus ir bijusi Kuldīgas pilsētas bāriņtiesas priekšsēdētāja. Apzīmējumi: A: autore; V.A.: Vijas Astaševskas kundze.

A: Sāksim ar kādas situācijas analīzi. Nereti kāda iestāde vai speciālists, kurš nodarbojas ar bērnu tiesību jautājumiem, taujāts par kāda lēmuma pieņemšanas iemesliem vai savas rīcības pamatojumu, kā galveno lēmuma pieņemšanas nepieciešamību min nepieciešamību nodrošināt bērna vislabāko interešu ievērošanu, taču iestāde/speciālists šo frāzi lielākoties sīkāk neanalizē un neskaidro, kā tieši izpaužas bērna labākās intereses konkrētajā gadījumā. Kāpēc, Jūsuprāt, tā ir?

V. A: Protams, ir kritēriji, pēc kuriem mēs izvērtējam bērna labākās intereses, un ņemam vērā to, ka, pirmkārt, bērna viedoklis ne vienmēr ir viņa labākās intereses. Bērns varētu to neizprast. Bet, kādēļ to neuzsver, es domāju, ka tas ir arī, jāsaka, daļēji profesionalitātes rādītājs. Jo strādājot ar šiem jautājumiem, es, personīgi, redzu bērnu pirmkārt. Tam ir jābūt iestrādātam, jāsaka kā – sirds gudrībai. Pēc tam skatāmies, kas ir vecāku intereses. Tam jābūt domu gājienam – vispirms skatoties no bērna viedokļa. Protams, es saprotu vecāku viedokļus vai vecvecāku viedokļus. Ik pa laikam ejamursos, kur kādā tēmā ir iekļauts šis jēdziens “bērna labākās intereses”, kas atsvaidzina skatījumu. Tā ir, iespējams, arī personīgā vēlme iedziļināties, domāšanas modelis.

A: Vai Jūs piekrītat apgalvojumam, ka jēdziens “bērna labākās intereses” ir ne vien juridisks jēdziens, bet arī psiholoģisks? Kāpēc?

V. A: Es noteikti piekrītu tam, ka šis jēdziens ir arī psiholoģisks. Bērna viedoklis, īpaši bērna, kurš savu viedokli spēj pamatot, un ja tas sakrīt ar to, kas tiešām ir viņa interesēs, tad tas vairāk ir juridisks jēdziens, to var apstrādāt un pierādīt. Bet nereti ir situācijas, ka bērna viedoklis ir pretējs tam, kas viņam būtu labāk. Viņš dažkārt nevar izvērtēt (atbilstoši vecumam, dzīves pieredzei) situāciju. Piemērs no prakses: bērns un mamma ir ārzemēs, mamma atstājusi bērnu vienu spēļu laukumā, mamma

nespēj parūpēties par bērnu, viņa nesaprot problēmu un nespēj iedziļināties tajā, bet bērns vienalga grib būt ar mammu, neskatoties uz to, ka viņa nerūpējas par bērnu un ir atstājusi viņu. Juridiski – tas būs pierādīt to lēmumā, bet psiholoģiskais aspekts ir tieši tas, kā bērnam izskaidrot šo situāciju. Jebkurā gadījumā, pieņemot lēmumu, kurš atbilst bērna vislabākajām interesēm, būtu nepieciešams bērnam (ja viņš ir atbilstošā vecumā) izstāstīt saprotamā valodā, kādēļ lēmums ir pieņemts tāds, kā arī spēt atbildēt uz bērna uzdotajiem jautājumiem. Primāri ir redzēt šo bērnu centrā un izskaidrot viņam situāciju. Šādā gadījumā jēdziens iegūst psiholoģisko aspektu.

A: Ko Jūs saprotat ar jēdzienu “ģimeniska vide”? Vai institucionālā aprūpe to ir spējīga nodrošināt?

V.A: Ģimeniska vide – audžu ģimene, aizbildnība. Institucionālā aprūpe, pamazām, kāda tā tiek pārveidota – tikai pietuvina ģimeniskai videi, piemēram, SOS ciemati – bet arī, dažās vietās ir tikai SOS mammas, taču Valmieras SOS ciematā ir gan mamma, gan tētis (ģimenē bērni nav vairāk par 6). Bet ja ir runa par pašvaldību bērnunamiem – noteikti bērnunami nav spējīgi nodrošināt šo ģimenisko vidi.

A: Vai bērna tiesības uz vecāku aprūpi ir atkarīgas tikai no vecāku spējām un prasmēm rūpēties par bērnu vai arī tās ir atkarīgas no vecāku gribas to darīt?

V.A: Lai vecāks varētu pilnveidot šīs prasmes, spējas aprūpēt, ir jābūt šai gribai, motivācijai. Taču vecāku gribu ir iespējams atmodināt, gribu var mēģināt motivēt, taču ir vajadzīgs ļoti milzīgs sociālā dienesta darbs. Manuprāt, tas ļoti klibo. Jo darbā nākas saskarties ar to, ka sociālā dienesta attieksme ir tieši tāda: vecāks neatnāca, neuzrakstīja iesniegumu, neuzsāka pāra terapiju. Vecāki mutiski apliecina, ka ir gatavi to darīt, vienīgais, nav aiziets un dabūts paraksts. Jo tiem, kam ir spējas, prasmes, griba – parasti līdz aizgādības tiesību pārtraukšanai nenonāk. Pēc jaunās likumdošanas, vispirms tikai lieta tiek ierosināta, dod laiku un uzdevumus vecākiem, ja viņi tos pilda, viņiem netiek pārtrauktas aizgādības tiesības, parasti līdz pārtraukšanai nonāk dēļ tā, ka vecākiem nav gribas un motivācijas to darīt.

A: Vai Jūs uzskatāt, ka jēdziens “bērna labākās intereses” ietver sevī jēdzienu “pilnvērtīga audzināšana”? Kāpēc?

V.A: Neapšaubāmi, bērna labākās intereses ietver jēdzienu pilnvērtīga audzināšana. Ja zīmētu vienu lielu apli “bērna labākās intereses” un otru apli “pilnvērtīga audzināšana”, tad pilnvērtīgās audzināšanas apli zīmētu iekšā bērna labāko interešu aplī, taču atstātu mazu daļu ārā, kas nesakristu ar pilnvērtīgu audzināšanu, jo bērna intereses mazliet varētu atšķirties no vecāka vēlmēm. Piemērs no prakses: ir kurlmēms bērniņš, kuram ir nepieciešama specializētā skola, taču šī specializētā skola ir Valmierā. Šo bērniņu pirmdienas rītā ar pirmo autobusu ved no viņa dzīvesvietas uz Valmieru uz divām nedēļām, jo katru nedēļu pārbraukt pāri pus Latvijai ar mazu bērnu ir ļoti sarežģīti. Bērns dzīvo internātā.. viņš saņem pilnvērtīgu izglītību atbilstoši viņa veselībai.. Dzīvot šādam bērnam internātā ir vēl smagāk nekā bērnu namā.. Tā ir pilnvērtīga audzināšana, taču tas nav bērna labākajās interesēs.. atrasties tur.

A: Kā Jūs nodefinētu jēdzienu “ģimene”? Vai ģimene ir tikai kā cilvēku kopums vai arī tā ir kas vairāk – kā vieta, sajūtas utt.

V.A: Ģimene, noteikti, ir šis paplašinātais jēdziens – gan kā vieta, sajūtas, gan radnieki, vecmāmiņas, māsiņas – vienaudžu bērni, lai šis dvēseles tukšums nebūtu jāaizpilda ar ielas bērniem. Un otrs – šīs mājas, sajūtas. Runājot par mājām, viens no kritērijiem, kas skaitās risks – kad ģimene ir kopā, bet regulāri maina dzīvesvietas. Kad maina pilsētā vietu, vēl nav tik slikti, taču maina arī pa novadiem un citām pilsētām. Bērnam mainās draugi, skola utt. It kā ir ģimene, ceļo kopā, bet bērnam tas ir ļoti traumējoši. Ne pa velti noteikts, ka bērnam vajadzīga pastāvīga dzīvesvieta.

A: Japānā ir populārs salīdzinājums ģimenei: ģimene ir tilts, kas savieno indivīdu ar sabiedrību. Kā Jūs skaidrotu šādu salīdzinājumu un vai Jūs tam piekrītat?

V.A: Neapšaubāmi tā tas arī ir. Ir ārkārtīgi noslēgtas ģimenes, varbūt iekšā šīs ģimenes figurē veselīgi, taču šīm ģimenēm nav izeja uz sabiedrību un atvērtum, līdz ar to, cik grūti bērnam ir komunicēt un iziet sabiedrībā. Šeit atkal saskatu divus riskus – nevar zināt, kas ģimenē notiek iekšā, ģimene ir noslēgta, var pastāvēt, ka bērnam ir ļoti smagi emocionālajā ziņā, kā arī fiziskā veidā. Otrkārt, bērns nevar izaugt, vispusīgi attīstīties noslēgtā vidē. Bērniem ļoti svarīga ir komunikācija.

A: Vai Jūs piekrītat uzskatam, ka bērnam augot ir nepieciešami abi vecāki? Vai kāda vecāka klātesamības trūkums var iespaidot bērna socializācijas procesu ģimenē un vispār?

V.A: Es teikšu, ka jā. Un domāju, ka ir ļoti daudz literatūras, kas raksta, it sevišķi attiecīgos vecuma posmos, cik svarīgi ir, ka ir abi vecāki, jo katram no vecākiem ir sava loma uz bērna attīstību. Pat zīdāinis jūt māti, un citas sajūtas viņam ir ar tēti. Šī milzīgi emocionālā bagāža ir tā, uz ko veidojas viss pārējais. Tad, kad adoptētāji vai audžuģimenes vieni paši startē, mēs vienmēr uzdodam jautājumu: kāds Jums ir sociālais atbalsts, vai Jums ir opīši ģimenē, vai brāļa ģimene utt., ka tas ir ļoti svarīgi.

A: Pēc Jūsu domām, kāpēc ģimene tiek uzskatīta par svarīgāko socializācijas institūtu/aģentu?

V.A: Jo ģimene ir pamatšūniņa. Skatoties starptautiskos aktus, ka ģimenes loma ir pamats, ka cilvēks ģimenē tikai spēj pilnvērtīgi attīstīties. Visideālāk – ja pilnā ģimenē. Piemēram, par bērnu namiem, it sevišķi, kādi tie bija agrāk, bērni tur sevi uztver kā vienu no daudziem, nevis – tā ir mana mamma, tas ir mans tētis. Viņiem ir nepilnvērtīgs priekšstats par dzīvi.

A: Ko nozīmē jēdziens “vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības”, kas var būt par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai?

V.A: Pilnīgi burtiski tas būtu tā – viņš izmanto visus uzturlīdzekļus, pabalstus, taču viņš bērnu neaudzina. Ar šīm lietām saskarās tad, kad mirst viens no vecākiem, otrs vecāks paliek, taču viņš nekad īsti nav rūpējies, bērnu audzina vecmāmiņa, bet viņš saņem apgādnieka zaudējuma pensiju, pabalstus utt., bet tai pašā laikā viņš bērna labā nedara neko. Tiek pierādīts, ka bērnam nepietiekams ēdiens, aprūpe, medicīna. Pārkāpj savas tiesības – nepilda tās.

A: Mazliet par statistiku. 2017. gadā no ģimenēm tika šķirti 2414 bērni, no kuriem atpakaļ ģimenē atgriezās tikai 593 bērni, kas nozīmē, ka 1821 bērns vairs savā ģimenē neatgriezās. Ko Jūs par to domājat? Vai vienīgais – lielākais iemesls tam ir tas, ka vecāki nespēj izpildīt tiem uzliktos pienākumus, lai labotu situāciju ģimenē?

V.A: Ja iedalām pa vecumiem, uzskatu, ka 2018. gada statistika attiecībā uz maziem bērniem varētu būt mazāka, jo mazie bērni (juridiski brīvie), kas varētu aiziet adopcijā,

ir ļoti maz, jo izņemti no ģimenēm ir maz. Procents, ko atgriež, ir lielāks. Taču runājot par vidējā vecuma bērniem un lielajiem bērniem – tos nereti nākas izņemt atkārtoti. Vecāki ir sapratuši lietas būtību, izpildījuši dotos norādījumus, taču atkal sākas problēmas. Viena daļa ir sociālā dienesta negribēšana, neprasme, kapacitāte. Jo lai bērns nonāktu atpakaļ ģimenē ir nepieciešams ļoti liels darbs. Ļoti daudz pašvaldībās trūkst sociālo darbinieku, cilvēki, kas spēj to darīt. Otrkārt, finanses. Finanšu dēļ nevar piedāvāt šos pakalpojumus, nenotiek reāls darbs, bāriņtiesa bērnu nevar atdot atpakaļ ģimenē, jo nav sniegti vajadzīgie pakalpojumi. Treškārt, vecākam ir vienalga. Vecāks negrib neko labot, vecākam nav vēlme, lai šis bērns nonāktu atpakaļ ģimenē.

Lielajiem bērniem bieži ir ļoti ieilgušas problēmas, tiem ir ļoti smagas uzvedības problēmas (narkotikas, alkohols utt), kā arī bieži vecākiem ir šādas problēmas, līdz ar to ar sociālo darbu var izdarīt ļoti maz. Praksē ir lielas problēmas ar šo. Šobrīd šādiem bērniem nav arī kur palikt. Audžuģimenes nevēlas uzņemties šādu atbildību. Latvija nav vairs šādas ārstniecības iestādes. Ir tikai motivācijas programmas, kas nozīmē MOTIVĒT ārstēties, kas šo bērnu neārstē. Brīžiem šķiet, ka sociālais dienests nenovērtē, cik svarīgi ir darboties ar šīm ģimenēm, kad ir ierosināta lieta. Tas ir bērna liktenis. Piemēram, asistentu piedāvā tikai pēc 4 nedēļām. Vai vajag psihologu, bet persona (vecāks) nav parakstījis dokumentu par psihologu, bet ir pagājuši 2 mēneši un iekšā ir zīdains! Tā ir sistēma..

A: Ievietojot bērnu audžuģimenē vai pie aizbildņa, liela problēma var būt saderībai ar ģimenes bioloģiskajiem bērniem. Kāds ir risinājums šādās situācijās?

V.A: Ļoti lielu darbu iegulda jau sagatavojot šīs ģimenes. Atbalsta centri visu laiku ir pieejami kā atbalsts. Ja rodas konflikta situācijas, uzreiz rīkojas. Otrkārt, PLECS jau gadu organizē satikšanās pasākumus, kuros viņi aicina audžuģimenes vai adoptētājus un pretī tiem ir “brīvie” bērni. Pasākumā aicina visu bioloģisko ģimeni, dodas piemēram uz Tērvetes dabas parku, uz zemnieku saimniecībām, būtībā tiekas neformālā vidē. Šis pasākums ir, lai izpētītu situācijas iepazītu un nenotiktu atpakaļ došana. Gadījumos, ja bioloģiskais bērns kategoriski iebilst pret, tālāk šis process nevirzās.

Maģistra darbs "Bērna vislabāko interešu princips; tiesības uzaugt ģimenē aspekts"
izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Elīna Laugale _____

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Darba vadītāja: Prof., Dr. iur. Sanita Osipova _____

Recenzents _____

Darbs iesniegts Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedrā 2019.gada 29.aprīlī

Dekāna pilnvarotā persona _____

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretārs _____